ASOCIAŢIA MOLDOVENEASCĂ DE ŞTIINŢĂ POLITICĂ

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

UNIVERSITATEA DE STUDII POLITICE ŞI ECONOMICE EUROPENE "CONSTANTIN STERE"

CATEGORIA "C"

MOLDOSCOPIE
(PROBLEME DE ANALIZĂ POLITICĂ)

Nr.3 (LXX), 2015

REVISTĂ ŞTIINŢIFICĂ TRIMESTRIALĂ

CHIŞINĂU – 2015

MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). – nr.3 (LXX), 2015. - Chişinău: USM, USPEE, AMSP, 2015. – 198 p.

Ideile şi opiniile expuse în materialele prezentate aparţin autorilor şi nu reflectă neapărat punctul de vedere al colegiului de redacţie

Articolele apar în redacţia autorilor, sunt recenzate

versiunea electronică:
http://uspee.md/ro/2013-03-18-08-28-54/2013-03-18-08-32-27.html
http://usm.md/cercetare/reviste/moldoscopie/

ISSN 1812-2566

S U M A R

SUMMARY

COMPARTIMENTUL
ISTORIA, TEORIA SI METODOLOGIA STIINTEI

НАУЧНОЕ НАСЛЕДИЕ М.В.ЛОМОНОСОВА КАК ОДИН ИЗ ИСТОЧНИКОВ НООСФЕРНЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ

Иван А.КОЗИКОВ
Россия, Москва, Московский государственный университет им. М.В.Ломоносова, факультет политологии, кафедра истории и социально-политических учений
Доктор философских наук, профессор

Валентина СТАН
Республика Молдова, Кишинэу, Европейский университет Молдовы, кафедра мировой политики и международных отношений
Кандидат политических наук, доцент

In the public memory of modern humanity more and more updated noosphere conception of civilization, on the structure of society. In the public memory of our Fatherland these ideas have deep roots. Their theoretical foundations were laid in the works of many of our scientists, including Russian scientists. These roots are in the works of the great Russian scientist M.V.Lomonosov. Enormous scientific potential and scientific achievements, scientific heritage M.V.Lomonosov in the history of scientific ideas about the development of civilization was an important source of understanding of the key moments of the historical process , in particular the formation of noosphere ideas.

Ключевые слова*: биосфера, ноосфера, техноноосфера, россиеведение, ноосферное общество, миролюбие, цивилизации*

Ноосфера рассматривается как современное состояние биосферы, возникшее в результате научной, художественной и трудовой деятельности людей. В рамках каждой цивилизации решаются вопросы обеспечения энергией, создания благоприятных условий жизнедеятельности населения и удаления отходов - неизбежного конечного продукта техноноосферы. Основное содержание концепции сводится к следующему: деятельность человека постепенно становится основным фактором эволюции биосферы как космического тела; для дальнейшего развития человечества и биосферы человек должен взять на себя ответственность за характер протекания основных эволюционных процессов планеты. Из этого следует, что в эпоху ноосферы развитие цивилизации в целом может и должно быть согла-

совано с развитием планеты, прежде всего биосферы. Истоки цивилизации следует искать на том историческом отрезке времени, когда человечество, перейдя к оседлому земледельческому хозяйству, стало обустраивать свою жизнь, создавая поселения, города и, наконец, государства [6].

В общественном сознании современного человечества все больше и больше актуализируются ноосферные представления о цивилизации, об устройстве общества. В общественном сознании нашего Отечества эти представления имеют глубокие корни. Их теоретические основы закладывались в трудах многих отечественных ученых, в том числе и русских естествоиспытателей. Эти корни имеются в трудах гениального русского ученого М.В.Ломоносова. Колоссальный научный потенциал и научные достижения, научное наследие М.В.Ломоносова в истории научных представлений о развитии цивилизации явились важным источником ключевых моментов осмысления исторического процесса, в частности, формирования ноосферных представлений.

В этом отношении можно выделить несколько моментов.

М.В.Ломоносов придавал исключительное значение роли науки в развитии общества, в истории человечества, в его прогрессе, видел в науке ключевой фактор его развития, благополучия «всего человеческого рода», которое «от новых изобретений происходит и по всему свету распространяется» [1, с.14], что является важным аспектом ноосферных представлений, рассматривающих развивающуюся науку как решающий фактор, превращающий при помощи труда биосферу Земли в ноосферу. «Науки, - писал он, - сами все дела человеческие приводят на верх совершенства, что их благороднее, что полезнее, что увеселительнее и что бесспорнее в делах человеческих быть может» [1, с.181].

М.В.Ломоносов бескомпромиссно боролся за то, чтобы науки успешно развались в нашем Отечестве. «Я -, писал он, - положил твердое и непоколебимое намерение, чтобы за благополучие наук в России, ежели обстоятельства потребуют, не пожалеть всего моего временного благополучия». В своих наставлениях, предложениях, торжественных одах он призывал Екатерину Алексеевну, Елизавету Петровну, А затем Екатерину II, всю царствующую элиту любить науки, создавать для их развития необходимые условия.

Сам М.В.Ломоносов был крупным организатором научных исследований в Академии, состоял в руководстве Академией, составил новый Устав Академии, «Проект регламента Академии наук» (1765-1767). Он был первым русским профессором, состоял профессором по химии, стоял у истоков нескольких поколений выдающихся ученых, прославивших русскую науку.

Он много сделал для развития самой науки в самых различных её областях. Он занимался: химией, физикой, астрономией, космофизикой, математикой, механикой, медициной, биофизикой, физиологией, почвоведением, геологией, рудным делом, географией, картографией, демографией, философией, ис-

торией, филологией, психологией, журналистикой, востоковедением, юридической наукой, экономикой, педагогикой, языкознанием, поэзией, художествами, созданием приборов.

Научные достижения и прозрения М.В.Ломоносова состоят в том, что он создал атомно-корпускулярную теорию строения вещества и материи, открыл закон сохранения материи, понимаемый им как всеобщий закон природы. Он писал: «Все перемены, в натуре случающиеся, такого суть состояния, что, сколько чего у одного тела отнимается, столько присовокупляется к другому» (Письмо к Эллеру (1748 г).

М.В.Ломоносов открыл закон сохранения энергии**, -** теперь это закон термодинамики, создал молекулярно-кинетическую трактовку теплоты, предугадал абсолютный нуль температуры, объяснил молнии и северное сияние, разработал теорию света, физическую природу цветного зрения, открыл атмосферу у Венеры, объяснил происхождение угля, нефти, торфа, других полезных ископаемых, классифицировал льды. Объяснил природу землетрясений происхождения вулканов. Например, в работе «О слоях земных» описал происхождение чернозема, о чем затем Д.Д.Докучаев защищал докторскую диссертацию. Когда Докучаев, узнав от В.И.Вернадского об этой работе и прочитал ее, то сказал, что Ломоносов лучше его описал происхождение чернозема.

М.В.Ломоносов много сделал в разработке фундаментальных основ и прототипов различных материалов, искусственно созданных веществ, имеющих практически важное значение.

Он поэтично описал состояние космического мира:

«Открылась бездна звезд полна
Звездам числа нет, бездна дна»

М.В.Ломоносов открыл земную ось, удельный вес. Создал много разнообразных приборов, например, ночезрительную трубу, усовершенствовал конструкцию отражательного телескопа, термометр и др.

М.В.Ломоносов возродил в России мозаичное мастерство. Создал новую технологию его создания. В его мастерской создано 40 картин. До сегодня дошло лишь 23 картины.

Важно отметить, что как историк он заложил основы россиеведения. Вел решительную борьбу за объективное освещение истории России, выступал против её фальсификации, против «затемнения величия русского народа», в том числе против норманнской теории происхождения русского государства. Им были написаны «Краткий русский летописец с родословием (1760 г.), «Древняя российская история от начала российского народа до кончины великого князя Ярослава Первого и до 1054 года» (1766 г.). Отмечая, что в его время эта история описана еще недостаточно, поставил задачу её дальнейшей разработки.

М.В.Ломоносов как филолог стоял у истоков лингвистики, сравнительного языкознания, стиховедения, журналистики. Совершил глубокую реформу русского языка. Например, в работе «О пользе книг церковных в российском языке», выделил в нем три стиля. Раскрыл величие языка, силу и значение русского языка. Написал «Российскую грамматику». При этом он говорил, что искажение русского языка иностранными исследователями побудило его к созданию сего труда. Написал «Краткое руководство к риторике». В «Риторике» он обосновал новый способ к сложению российских стихов. Написал массу од, стихотворений на русском языке. В этом отношении оказал влияние на Державина. Пушкина, Тютчева и других. Сформулировал своего рода кодекс поведения журналиста.

Как философ он рассматривал философию как методологическое начало науки. При создании Московского университета на философском факультете предусматривал преподавание и естественных наук. А на юридическом факультете кроме юриспруденции предусмотрел преподавание политики. Политология в Московском университете имеет начало от Ломоносова.

Ломоносов занимался исследованием различных психических образований и процессов.

Как педагог он составил проект регламента академической гимназии, проект регламента московских гимназий. Составил организационную структуру, учебный план, определил учебные дисциплины для создаваемых в Московском университете трех факультетов: философского, медицинского и юридического.

М.В.Ломоносов глубоко научно и по-государственному рассматривал проблемы народонаселения России, экономические и другие проблемы развития науки и страны.

Создатель учения о ноосфере В.И.Вернадский хорошо был знаком с трудами Ломоносова. В дни празднования 200-летия со дня рождения Ломоносова, в 1911 году, он выступил с рядом статей, в которых дал высокую оценку его научным достижениям. Он писал: «Перед нами отрываются поразительные прозрения науки нашего времени… Ряд идей М.В.Ломоносова ближе, яснее и понятнее в начале XX в., чем они были в середине века прошлого». Много крупных и мелких идей «нашего времени в миросозерцании и работе великого русского ученого половины XVIII века» [2, с.557-558]. Сегодня это высказывание В.И.Вернадского полностью подтверждается. Научные труды Ломоносова вошли в золотой фонд русской и мировой науки и культуры, сыграли огромную роль в последующем развитии культуры человечества.

М.В.Ломоносов был борцом за развитие просвещения, распространения знаний, наук в России. В письме И.И.Шувалову он «развитее для народа большого просвещения» считал одной из важнейших задач развития страны.

Он сам был великим просветителем. А просвещение народа является важнейшим фактором становления и ноосферного сознания и становление ноосфе-

рного общества. М.В.Ломоносов предложил развитие всей системы образования в стране. Совершив реформу русского языка, боролся за то, чтобы он был языком науки, изучался в системе образования и распространялся среди народа. Сам писал свои труды, читал публичные лекции для различных слушателей на русском языке. Требовал этого от докладчиков в Академии наук. Российская наука стала использовать свой родной язык. До этого она использовала в основном латынь. О просветительской деятельности Ломоносова Ф.И.Тютчев писал:

«Да, велико его значенье -
Он, верный русскому уму,
Завоевал нам Просвещенье,
Не нас поработил ему…»

Важнейшей чертой ноосферизации общества является создание необходимой материально-технической базы. И в этом отношении М.В.Ломоносов заложил определенные основы. Он остро ставил порос о необходимости преодоления отсталости России, наметил ряд важнейших экономических мероприятий для её развития, настаивал на том, что развитие производительных сил является важнейшим, необходимым и неизбежным факторам прогресса человечества. Он доказывал, что «в пространственном Российском государстве коль велико множество должно быть разных минералов, легко понять можно», что «кроме открытия в земных недрах богатства, хвалится и благодарит всевышнего Россия за избыточествующее плодов земных изобилие» [3, с.351]. «Не должно сомневаться о довольстве всяких минералов в российских областях, но только употреблять доброе прилежание с требуемым знанием, коим ныне предводительствуемы» [3, с.331].

Большое значение М.В.Ломоносов придавал изучению и использованию богатств Сибири и Севера, Северного Ледовитого океана. Доказывал, что «по многим доказательствам заключаю, что в северных земных недрах пространно и богато царит натура» [3, с.620-621], что «Российское могущество прирастать будет Сибирью и Северным океаном и достигнет до главных поселений европейских в Азии и Америке» [4, с.16]. М.В.Ломоносов настойчиво добивался развития всего народного хозяйства страны. Исследование природных богатств, убеждал он, необходимо для создания материальных предпосылок развития производительных сил страны, промышленности: заводов, фабрик и мануфактур, ремесел, торговли, военного дела и т.д. Всячески поддерживал технический прогресс, развитие страны в целом. Важно подчеркнуть, что М.В.Ломоносов, призывая развивать производительные силы, считал, что это должно осуществляться в интересах повышения благосостояния всех жителей страны, что является в представлениях о ноосфере важнейшей чертой общества. Например, в Оде, посвященной Екатерине Алексеевне, он напутствовал: «Радеть о благоденствии общества…».

М.В.Ломоносов был крупнейшим организатором изучения природных богатств России, разработал ряд проектов освоения новых территорий страны. Для этой цели он разрабатывал планы научных экспедиций в различные районы страны, планы исследований и освоения Арктики, Севера, Сибири. Занимался проблемами освоения северного морского пути. М.В.Ломоносов активно выступал за создание промышленности: фабрик и заводов и мануфактур. В этом отношении всячески прославлял деятельность Петра Великого, который начал вступление страны в промышленную эпоху.

М.В.Ломоносов активно выступал за развитее торговли с другими странами, видел в ней фактор развития и укрепление взаимоотношений, дружбы между народами. Он поощрял миролюбивую политику, проводимую государствами, в том числе и своей страной.

М.В.Ломоносов придавал больше значение росту народонаселения. Написал и отправил И.И.Шувалову специальный трактат «О сохранении и размножении российского народа», в котором он писал: «Началом сего полагаю самым главным делом: сохранение и размножение российского народа, в чем состоит величество, могущество и богатство всего государства, а не в обширности, тщетной без обитателей» [5, с.125].

В трактате поставил несколько других важных для развития страны проблем: о размножении и сохранении российского народа, о истреблении праздности, о исправлении нравов и о большем для народа просвещении, о исправлении земледелия, о исправлении и размножении ремесленных дел и художеств, о лучших пользах купечества, о лучшей государственной экономии, о сохранении военного искусства во время долговременного мира.

М.В.Ломоносов считал рост народонаселения важным фактором развития труда, необходимого для прогресса человечества, труда, который при помощи науки, как показывал В.И.Вернадский, превращает биосферу в новое состояние - в ноосферу.

Важное значение М.В.Ломоносов придавал обустройству российского государства, рассматривал это с широких позиций, в контексте мирового развития. Он подчеркнул ряд характерных особенностей славян, русского народа, которые в ноосферных представлениях рассматриваются как важные черты общества: их миролюбие, уживчивость с другими народами, что нашло отражение в многонациональном составе российского государства, высокую организованность, героизм и, что важно для становления ноосферного общества – демократизм русского народа, равноправие всех проживающих в стране народов, даже тех, которые переселяются в Россию из других государств, совместное коллективное решение важнейших проблем. А формирование единства и равенства всех людей планеты составляет важнейшую черту становления ноосферы.

Усилия М.В.Ломоносова по изучению естественных богатств страны были продолжены созданной по инициативе В.И.Вернадского и руководимая им до 1930 года Комиссия по изучению производительных сил России (КЕПС).

Таким образом, в наследии М.В.Ломоносова можно обнаружить некоторые исторические корни ноосферных воззрений. Здесь выделены лишь наиболее важные на наш взгляд в этом отношении черты.

Библиография:

1. Ломоносов М.В. Полн. собр. соч. в 11 томах. Том 10. - Москва – Ленинград, 1952-1958.
2. Вернадский В.И Памяти М.В.Ломоносова. Открытия и судьбы. – Москва, 1993.
3. Ломоносов М.В. Полн. собр. соч. в 11 томах. Том 5. - Москва – Ленинград, 1952-1958.
4. Ломоносов М.В. Полн. собр. соч. в 11 томах. Том 2. - Москва – Ленинград, 1952-1958.
5. Козиков И.А. Вернадский - создатель учения о ноосфере. - Москва, Издательство Московского университета, 2013.
6. Жигалин А. Ноосфера как философская категория и объективная реальность, vestnikmgsu.ru/fies/archive//issues/2013/11/ru.33.pdf (просмотрено 12 марта 2015)

Поступила в редакцию
2 мая 2015 г.

CONCEPTUL DE SIMBOL: DEFINIRE, ELEMENTE ȘI FENOMENE ADIACENTE

Cezar MÎNĂSCURTĂ
Republica Moldova, Chişinău, Universitatea de Studii Politice şi Economice Europene „Constantin Stere” Facultatea Relaţii Internaţionale şi Ştiinţe Socio-Umane.
Doctor în ştiinţe politice, conferenţiar

In articol sunt efectuate unele aprofundări teoretico-metodologice vis-a-vis de simboluri ca fenomene sociale sub aspecte de definire, structură și corelație cu semnul, deoarece omul, în termenii lui E.Cassirer trăieşte nu doar într-un univers pur fizic, ci trăieşte într-un univers simbolic. Autorul evidenţiază clar o legătură strânsă între cele două noţiuni – simbolul şi semnul, ce constă în faptul, că simbolul poate fi privit ca semn, iar un ansamblu de simboluri ca un sistem de semne, semnul fiind punctul de pornire şi suportul material al simbolului. În continuare autorul scoate în evidență structura simbolului, bazată pe o relație triadică: obiectul desemnat, mijlocul prin care se face desemnarea și conștiința interpretativă. La finele articolului se stabilește conexiunea simbolului cu fenomenele adiacente lui.

Cuvinte-cheie: semn, simbol, arhetip, imaginație, reprezentare, semnificat, semnificant, conștiință individual, conștiință colectivă, conștiință interpretativă, emblemă, atribut, alegorie, simptom, parabolă.

In the article are performed some theoretical and methodological deepening vis-a-vis of symbols as social phenomena defining issues, structure and correlation with the sign, because man, in terms of E.Cassirer lives not only in a purely physical universe, but he lives in a symbolic universe. The author clearly shows a close link between the two concepts - the symbol and sign, what is that the symbol can be seen as a sign, and a set of symbols as a system of signs, sign being the starting point and material support of symbol. Further author highlights the symbolic structure based on a triadic relationship: the designated object, the means of designation and interpretive consciousness. The connection of symbol with its adjacent phenomena is established at the end of the article.

Keywords: sign, symbol, archetype, imagination, representation, signified, signifier, individual consciousness, collective consciousness, conscience interpretative, emblem, attribute, allegory, symptom, parabola .

Necesitatea exprimării unor idei face omul să apeleze la mai multe mijloace comunicaţionale. Unele mesaje, însă, necesită o exprimare mai deosebită pentru evitarea riscului pierderii esenţei lor. Acest fapt se poate datora atât emiţă-

torului, cu propria sa modalitate de exprimare, cât şi receptorului mesajului în dependenţă de mai mulţi factori subiectivi (neposedarea codului lingvistic, nivelul diferit de inteligenţă etc.). Or tocmai simbolurile servesc drept aceste mijloace specifice.

Apelarea la simboluri este practic inevitabilă. Ea este necesară pentru a percepe mai eficient semnificaţiile faptelor şi fenomenelor înconjurătoare, dar şi pentru a structura mesajul propriu adresat mediului. Simbolurile însoţesc comunicarea umană, având rolul de relevare, exprimare, evocare a unui lucru, fiinţe, abstracţii evidente, sau dimpotrivă, a unor sensuri ascunse.

Simbolul ca obiect de investigaţie este domeniul cunoaşterii filosofice, psihologice, culturologice, istorice, etc., locul de intersecţie a diferitor puncte de vedere şi poziţii, ce studiază omul şi activitatea lui. Fiind un fenomen al culturii, simbolurile există în toate domeniile activităţii umane. Deşi noţiunea de "simbol" este utilizată des şi la prima vedere pare clară şi înţeleasă, o aprofundare teoretico-metodologică scoate în evidenţă faptul că lucrurile nu sunt chiar aşa de simple. Această noţiune este supusă unor analize specifice în diferite domenii ale culturii spirituale, fiind posibile cele mai variate puncte de reper, principii, metode şi aspecte de cercetare.

În literatura de specialitate, consacrată acestei probleme, unde simbolurile sunt considerate drept un mod universal şi general al expresiei chintesenţei culturii, s-a ajuns la o concluzie esenţială: "Omul e o fiinţă simbolică, el trăieşte prin intermediul simbolurilor şi graţie lor" şi că „universul simbolic e un univers specific uman" [1, p.147; 2, p.654-655; 3,p.68], ba mai mult, filosoful german Ernst Cassirer (1874-1945), care urmărind progresul uman în gândire şi experienţă, constată că omul nu mai înfruntă realitatea în mod nemijlocit, faţă în faţă, pentru că "această realitate fizică pare să se retragă în măsura în care avansează activitatea simbolică a omului" şi că el, omul, "nu mai trăieşte într-un univers pur fizic, el trăieşte într-un univers simbolic. Limbajul, mitul, arta şi religia sunt părţi componente ale acestui univers. Ele sunt firele care ţes reţeaua simbolică, ţesătura încâlcită a experienţei umane" [4, p.43].

Odată cu apariţia sa, homo sapiens a fost înconjurat şi obsedat în viaţa cotidiană de simboluri, iar gândirea prin simboluri i-a fost proprie din cele mai vechi timpuri. Acest lucru a fost posibil datorită faptului, că sistemul nervos uman are capacitatea de a distinge lucruri în sine şi lucruri, care reprezintă altceva decât sunt ele însele, adică au capacitatea de a imagina. În acest context filosoful român Mircea Eliade menţiona că "a avea imaginaţie înseamnă a te bucura de o bogăţie interioară, de un flux neîntrerupt de imagini. Această latură a omului, esenţială şi imprescriptibilă, care se numeşte *imaginaţie***,** este îmbinată de simbolism şi continuă să trăiască din mituri şi teologii arhaice" [5, p.25].

Calitatea specific umană de a vedea altceva dincolo de lucruri este responsabilă de crearea simbolurilor. Această calitate a dus de-a lungul timpului istoric

la credinţa că în spatele a ceea ce există este ceva mai profund, mai adevărat şi mai misterios. Este plauzibilă afirmaţia că realitatea pentru om este, de fapt, un complex de imagini, pe care individul le consideră drept realitate şi, ca urmare, se impune concluzia că există o tendinţă înrădăcinată în mentalul colectiv de a vedea ceva mai profund în afara lucrurilor, iar această tendinţă s-a transformat treptat şi s-a materializat în simboluri, mituri şi elemente de cultură populară.

Simbolismul este un vechi limbaj universal, care relevă complicate percepte şi credinţe, împărtăşind informaţii şi stârnind emoţii mai puternice decât un întreg dosar. El este o formă internaţională de comunicare, care deseori depăşeşte barierele de limbă, istorie, naţionalitate, cultură şi religie. De ce este atât de puternică această formă de comunicare? De ce evocă răspunsuri instinctive atât de profunde? Ce este, de fapt, un simbol?

Deşiîn acest articol nu se propune scopul de a aborda în mod special probleme de ordin semiotic, totuşi, pentru o mai bună înţelegere a esenţei şi rolului simbolurilor politice într-o societate umană, inclusiv şi a celor naţional-statale, sunt binevenite unele aprofundări teoretice de acest gen.

Definiţia simbolului din dicţionarul explicativ al limbii române este din necesitate scurtă şi superficială: "simbol (derivă din latinescul "symbolum") – semn, obiect, imagine etc., care reprezintă indirect (în mod convenţional sau în virtutea unei corespondenţe analogice) un obiect, o fiinţă, o noţiune, o idee, o însuşire, un sentiment etc." [6] şi deci poate fi interpretat ca ceva ce exprimă, reprezintă altceva. Deja din această definiţie se observă o tangenţă a noţiunii de "simbol" cu noţiunea de "semn", care în acelaşi dicţionar este definit în general ca ceva, ce transmite o informaţie specifică sau indică ceva şi derivă din latinescul "signum"(o marcă) [6]. Formulările succinte şi tangenţa existentă între aceste două noţiuni în cele din urmă duc cercetătorul în impas, deoarece adeseori ele se confundă. Această situaţie confuză impune o delimitare clară a lor, ceea ce ar permite înţelegerea conceptului de simbol.

Similitudinea aparentă dintre simbol şi semn devine şi mai complicată din momentul utilizării unor astfel de noţiuni ca: emblemă, alegorie, atribut etc., care se prezintă ca fenomene adiacente simbolului și, în așa mod, necesitând o cercetare analitică specifică, adeseori interdisciplinară. În aceest context simbolul devine un domeniu de cercetare filosofică, istorică, sociologică, culturologică, politologică, etc.

Noţiunea de simbol este una din cele mai complexe în sistemul ştiinţelor semiotice. În traducere din greaca veche *simbol* înseamnă "a uni, a lega" şi "contopire, conjuncţie" [7, p.351]. La originea simbolului se află un obicei grecesc antic, acela de a sparge sau de a tăia în două sau mai multe părţi o tăbliţă de ceramică, de lemn sau de metal. Două sau mai multe persoane, doi pelerini, gazda şi musafirul, persoane ce se vor despărţi pentru o perioadă mai lungă de timp, vor lua fiecare câte o parte din fostul întreg, iar atunci când grupul se va aduna

din nou, piesele se vor reasambla ("sumbalein" – a le aduna împreună) ca într-un mozaic, având ca scop recunoaşterea legăturilor de rudenie, ospitalitate, prietenie etc. şi astfel se va confirma identitatea individuală a grupului. Pentru vechii greci simbolurile erau şi semne de recunoaştere, care dădeau posibilitate părinţilor de a-şi regăsi copiii aflaţi în primejdie. De la "sumbalein" a luat naştere cuvântul grecesc "sumbolon" (semn de recunoaştere) şi, de aici, sa dezvoltat latinescul "symbolum" [8, p.7; 3, p.31].

Simbolul, în aşa mod, desparte şi reuneşte, comportând deopotrivă ideea de despărţire şi cea de reunire; el evocă o comunitate divizată, care se poate întregi. Orice simbol este marcat de un semn scindat, iar sensul lui poate fi descoperit atât în scindarea, cât şi în legătura existentă a termenilor despărţiţi. Deoarece genetic, de la greci, noţiunea de simbol era coraportată cu identificarea unei comunităţi sociale, ea poate fi privită, analizată ca o noţiune social-politică.

Filosoful rus A.Losev a enumerat peste 60 de definiţii ale simbolului [9], la el simbolul fiind definit ca o structură ideatică, imaginară, sau ideatico-imaginară ce conţine în sine indiciile unor obiecte, diferite de ea, structură, şi pentru care este o generalizare şi un semn nedezvăluit. Ca construcţie ideală a obiectului, fenomenului, simbolul conţine în sine, in mod ascuns, posibilitatea manifestării, dezvăluirii lui şi creează perspectiva desfăşurării infinite a simbolului în raţiune, trecerea de la caracteristica generală la particularităţile lui concrete. Simbolul este nu pur şi simplu semnul unui sau unor obiecte, fenomene, ci conţine în sine principiul desfăşurării conţinutului lui semantic [10, p.10]. O astfel de abordare este întîlnită și în alte dicționare cum ar fi dicționarul academic online [11].

În dicţionarul "Kulturologia. XX vec." simbolul este definit în felul următor: "1) etimologic (din greaca veche) – semn, indiciu; 2) în ştiinţele formale artificiale - noţiune identică semnului; 3) în estetică şi filosofia artei – o categorie universală ce reflectă specificul valorificării imaginare a realităţii de către artă; 4) în ştiinţele socio-culturale – un obiect cultural, material sau ideal, ce apare în procesul comunicativ ca semn, semnificaţia căruia este analogia convenţională a altui obiect" [12, p.406].

O definiţie similară precedentei este dată de către filosoful rus S.Averinţev, pentru care simbolul în ştiinţă e identic cu semnul, iar în artă e o categorie estetică universală ce dezvăluie imaginea plastică prin contrapunerea cu categorii limitrofe pe de o parte, a semnului şi alegoriei – pe de alta [13, p.581-582].

Psihanalistul austriac Carl Gustav Jung (1875-1961) relevă că la baza oricărui simbol se află, întotdeauna, un arhetip, astfel că simbolul nu este altceva, decât veşmântul sub care arhetipul, structură a inconştientului, devine perceptibil, fie conştiinţei individuale, fie colectivităţii. El menţionează că cuvântul şi imaginea sunt simbolice, dacă presupun ceva mai mult decât semnificaţia lor directă şi vădită, având un aspect mai larg, inconştient care de fiecare dată nu este

fixat precis sau nu poate fi explicat şi "deoarece există o multitudine de lucruri în afara cunoaşterii umane, noi utilizăm terminologia simbolică pentru a reprezenta noţiunile, ce nu pot fi definite sau complet înţelese. Aceasta e una din cauzele, că toate religiile utilizează imagini şi limbaj simbolic" [14, p.25-26]. Simbolul, aşadar, asigură prin intermediul arhetipului o mediere între conştient şi inconştient şi stabileşte o relaţie între ceea ce este ascuns şi ceea ce este manifest.

După cum observă Jung, termenul de "arhetip" adeseori e interpretat incorect, ca o imagine mitologică sau un motiv, care puţin probabil să se transmită prin moştenire genetică. Conform lui arhetipurile ne sunt date din momentul naşterii ca un mecanism ce ne permite să efectuăm analiza semantică a informaţiei biologice importante în mod fulgerător şi mereu inconştient şi se prezintă "ca o tendinţă de formare a unor reprezentări–motive, care nu-şi pierd schema de bază, dar pot varia în detalii. Ele nu au o provenienţă strict determinată şi se reproduc în orice loc şi în orice timp – chiar şi acolo, unde transmiterea directă sau "fecundarea încrucişată" prin intermediul migraţiei este exclusă" [14, p.76]. În aşa mod Jung pune în relaţie arhetipul cu simbolul.

S-ar putea afirma că atât "cantitatea" cât şi "calitatea" definiţiilor simbolului este foarte variată, contradictorie şi chiar adeseori aduce aminte de disputele scolastice de definire a lui Dumnezeu (luând în consideraţie că zeităţile sunt simboluri specifice, inclusiv şi politice).

Definiţiile sus-enunţate, având ca scop dezvăluirea esenţei simbolului, evidenţiază clar o legătură strânsă între cele două noţiuni – simbolul şi semnul. Acest liant, sau acest punct de tangenţă, constă în faptul, că simbolul poate fi privit ca semn, iar un ansamblu de simboluri ca un sistem de semne, *semnul fiind punctul de pornire şi suportul material al simbolului.*

Deja pionierii semioticii, filosoful american Charles Sanders Peirce (1839-1914) şi colegul său elveţian Ferdinand de Saussure (1857-1939), au sesizat acest punct comun al semnului şi simbolului. Peirce credea în existenţa a trei tipuri de semne:1) semne "iconice", care desemnează clar obiectele pe care le reprezintă; 2) semne "indexice" care reprezintă concepte, ce pot fi privite subiectiv, prin prisma fiecărui cercetător; 3) semne "simbolice", cu semnificaţie determinată, de uz convenţional, care nu seamănă nicidecum cu obiectele la care se referă [15, p.276].

Contemporanul său, de Saussure, a atribuit unui semn două parţi componente: semnificantul (le signifiant), sau formula, care nu are un înţeles, ci doar dacă conturează un concept abstract, pe care el la numit semnificat (le signifié), ceea ce devine un simbol şi o valoare [16, p.20]. În cercetările lor însă ambii reduceau simbolurile la semne, ce pot fi analizate raţional, prin prisma semnificaţiei, nelăsând loc inconştientului, iraţionalului şi deci misterului.

Cercetările ulterioare au demonstrat că, având acest punct de tangenţă, simbolul fiind privit ca semn, ultimul prezentându-se ca punctul de pornire a simbolului, ca suportul lui material, ambele noţiuni însă au particularităţile lor, care le delimitează şi le deosebesc.

În primul rând, orice semn posedă o semnificaţie stabilă şi se opune unor interpretări diferite. Perseverenţa şi statornicia în interpretarea semnului sunt condiţiile de bază în procesul lui de funcţionare. Semnul, indicând sau desemnând ceva (pe cineva), evidenţiază doar unele părţi ale obiectului, fenomenului, extrăgându-le din totalitatea de sensuri existente, pe când simbolul atrage întreaga varietate de sensuri ale obiectului sau fenomenului. Cu alte cuvinte, "simbolul joacă rolul unui centru al tuturor sensurilor, de unde începe dezvăluirea şi manifestarea lor" [17, p.16]. Semnul este, de obicei, monosemantic "deoarece pentru un sistem de semne pur utilitar, polisemantica unui semn ar fi doar o piedică în calea funcţionării lui normale", pe când "simbolul, structura lui este îndreptată în direcţia de a reda prin fiecare particularitate o imagine integră a lumii" [13, p.582].

A doua particularitate a simbolului constă în faptul că el este întotdeauna multidimensional. Simbolul explică relaţii de tipul pământ-cer, spaţiu-timp, imanent-transcendent, asemenea unei cupe orientate când spre cer, când spre pământ şi este susceptibil de a obţine noi şi noi dimensiuni, astfel cel "care percepe un raport simbolic are senzaţia că se află în centrul universului" [18, p.38]. Simbolul explică relaţii dintre cele trei planuri ale existenţei (inferior, terestru, celest).

În al treilea rând, simbolul nu presupune o indicaţie directă asupra obiectului sau fenomenului denotat. Semnul devine simbol doar în acele cazuri, când utilizarea lui presupune o reacţie nu asupra obiectului simbolizat în plan extensional sau intensional, ci asupra semnificaţiei abstracte (cel mai des asupra unui spectru larg de semnificaţii), coraportate în mod convenţional la acest obiect sau fenomen.

Simbolul se deosebeşte în mod esenţial de semn, întrucât acesta din urmă reprezintă numai o convenţie arbitrară în cadrul căreia semnificatul şi semnificantul, obiect sau subiect, rămân străini unul faţă de altul, în vreme ce simbolul presupune omogenitatea semnificatului şi semnificantului în sensul unui dinamism organizator. Simbolul sub forma semnului poate şi chiar tinde spre o asemănare exterioară cu obiectul simbolizat, fie este stilizat sub forma lui, fie conţine în calitate de denotat o trăsătură specifică, un indiciu, o particularitate a lui. Aceasta rezultă din tendinţa de a păstra omogenitatea dintre formă şi conţinut, de a reda profunzimea şi conţinutul simbolului.

În al cincilea rând simbolul se delimitează de semn prin faptul că are capacitatea de a influenţa nu numai raţiunea, ci şi iraţionalul, spaţiul emotiv al omului. Cercetătorii deosebesc, pe bună dreptate, simbolurile vii de cele moarte. Ul-

timele nu mai au ecou în conştiinţa individuală sau colectivă, aparţinând doar istoriei, filozofiei şi literaturii. Imaginile, simbolurile sunt vii, dacă ele declanşează în toată fiinţa spectatorului o rezonanţă puternică. Vitalitatea simbolurilor depinde atât de atitudinea luată de conştiinţă, cît şi de datele furnizate de inconştient, presupunând ca atare o anumită participare la mister. Dacă acest proces nu are loc "simbolurile nu mai sunt decât nişte cuvinte dezafectate, al căror sens a dispărut, cum dispare sensul unei biserici, în care nimeni nu se mai roagă. Pentru a rămâne viu, simbolul trebuie să răsune" [18.p.47]. Rezonanţa unui simbol este cu atât mai activă, cu cât el se acordă mai bine cu starea spirituală a unei persoane, a unei societăţi, a unei epoci, sau a unei situaţii anumite, validând ipoteza că simbolul este strâns legat de psihologia colectivă şi că existenţa lui nu depinde de o activitate pur individuală, chiar dacă s-a ivit într-o conştiinţă individuală.

Definind simbolul ca noţiune și evidenţiind particularităţile lui faţă de semn, se impune o dezvăluire completă a conceptului de simbol, adăugând noi elemente şi trăsături definitorii. Simbolul este o relaţie stabilită în timpul istoric, în condiţii şi colectivităţi specifice. Această relaţie este triadică, fiind compusă din trei elemente importante:

1. *un obiect desemnat* - acel altceva, pe care îl reprezintă simbolul şi care este denumit prin următorii termeni: referent, reprezentat, semnificat, simbolizat;

2. *mijlocul prin care se face desemnarea* - exprimat prin: reprezentant, semnificant, simbolizant; el este ceva, cel din definiţie, de aceea, în mod incorect este numit mijlocul drept simbol;

3. *conştiinţa interpretativă* – cineva, cel pentru care există relaţia. Acest cineva este întotdeauna omul, ca subiect individual, sau oamenii ca subiect colectiv. Conştiinţa interpretativă este desemnată de termenul *interpretant* [3, p.122].

Obiectul desemnat poate fi orice, ce intră în sfera de interes a omului: elemente ale naturii, stări de spirit, relaţii si raporturi sociale etc.

După cum menţionează A.Jaffe: "istoria simbolismului demonstrează că practic orice obiect poate obţine o semnificaţie simbolică – de la obiecte ale naturii (pietre, plante, animale, oameni, munţi, ape, foc, lună, soare), până la obiecte confecţionate de oameni (case, corăbii, automobile…), ba chiar şi forme abstracte (numere sau figuri geometrice ca triunghiul, pătratul, rombul, cercul etc.). În esenţă tot cosmosul prezintă prin sine un potenţial simbol" [19, p.298].

În relaţia simbolică se presupune că obiectul desemnat este deja cunoscut, iar simbolul reliefează anumite calităţi sau aduce informaţii noi despre acesta. Însăşi obiectul desemnat poate fi singular sau multiplu. În cazul când este multiplu, el funcţionează ca obiect complex.

De exemplu, drapelul unui stat, ca simbol naţional, reprezintă unitate şi multiplicitate în acelaşi timp.

Referindu-ne la *mijloacele* prin care se face *desemnarea,* s-ar putea afirma că ele sunt deosebit de variate: cuvinte, gesturi, obiecte. Ele joacă un rol important în viaţa simbolurilor şi chiar în clasificarea acestora. Pornind de la principiul mijlocului de desemnare simbolurile se divizează în:

- simboluri discursive;
- simboluri prezentative [20, p.66].

Simbolurile discursive au ca mijloace de desemnare cuvintele şi construcţiile lingvistice în care sunt utilizate. Acest tip de simboluri este limitat ca semnificaţie prin dependenţa de cuvânt.

Simbolurile prezentative, nelingvistice (portrete, fotografii, obiecte…), nu construiesc simbolizatul din părţi, ci prezintă întregul în mod simultan. Ele nu construiesc generalitatea, ci se adresează nemijlocit intuiţiei şi simţurilor noastre şi, în acest caz, imaginea este valorificată prin capacitatea ei de a prezenta obiectul integral şi simultan în toate părţile sale componente.

Referitor la simbolurile prezentative savantul rus A.Solomonic menţionează: "Aici, probabil, intră în acţiune legea catarsisului, formulată pentru artă încă de către Aristotel. Datorită faptului că imaginea nu poate fi descompusă în părţile ei componente, e destul de complexă şi plină de conţinut pentru a ne influenţa brusc şi momentan, noi trecem prin momente de catarsis când o percepem. Anume indivizibilitatea imaginii nu ne permite să includem în procesul de percepţie raţiunea şi de aceea noi suntem nevoiţi, chiar impuşi, să reacţionăm emoţional. Desigur că imaginea trebuie să fie prezentată cu măiestrie pentru a obţine efectul necesar şi dorit, dar anume aici şi se manifestă genialitatea şi măiestria autorului" [21, p.77].

În procesul de creare a imaginii sunt luate în consideraţie multe particularităţi psihofiziologice ale omului. De exemplu, oamenii foarte bine delimitează orizontala de verticală. Orizontala e necesară omului pentru păstrarea echilibrului, pe când orice loc mai înalt, ridicat mai sus de talpa piciorului, este înregistrat de conştiinţă ca un semnal spre un efort, ca o "sfidare" forţelor umane. De aceea clădirile înalte, sculpturile monumentale, munţii, unii copaci, luând în consideraţie şi alţi factori, devin simboluri. Aici omul biruie înălţimea, simbolul fiind considerat ca o categorie transcendentă a înălţimii, a supraterestrului, a infinitului.

Simbolurile prezentative se deosebesc după forma lor: elementară sau complexă [22, p.9].

Cele mai simple se prezintă sub formă de simbol însemn, având un înalt grad de convenţionalitate (semnele matematice, simbolurile tehnice, emblemele, stemele, simbolurile astrologice etc.). La formele superioare ale expresiei simbolice sunt atribuite simbolurile-imagini: cele religioase, filozofice şi, în primul

rând, simbolurile artistice, considerate "culmea, apogeul exprimării esenţei simbolului" [1, p.41].

E semnificativ faptul că simbolurile elementare în expresia lor posedă o mai mare capacitate cultural-semantică decât cele complexe şi de aceea simbolurile simple formează "nucleul simbolic" [23, p.13] al culturii. Iată de ce crucea, cercul, pentagrama posedă o mai mare potenţă conceptuală decât o alegorie artistică.

Cele două tipuri de simboluri, discursive şi prezentative, sunt complementare, deoarece ambele sunt specific umane şi sunt necesare în comunicare, iar o comunicare strict discursivă este imposibilă într-o comunitate umană, totodată când orice încercare de traducere în cuvinte a unui gest va întotdeauna incompletă. De aceea cele două tipuri de simboluri sunt ireductibile unul la celălat dar, în acelaşi timp, complementare în interpretarea sensurilor pe care le degajă.

Această afirmaţie e plauzibilă, dacă avem în vedere că simbolul tinde spre o asemănare cu ce ceea ce simbolizează, nu se limitează să reprezinte într-un mod cu totul convenţional şi arbitrar realitatea simbolizată, ci parcă „o încarnează, ea trăieşte în el" [18, p.22].

Conceptul de simbol este utilizat cu diferite sensuri şi de aceea se impune necesitatea de a distinge între *imaginea simbolică* şi *fenomenele adiacente* ei, cu care este adesea confundat: emblema, atributul, alegoria, metafora, analogia, simptomul, parabola şi apologul.

Utilizând terminologia de specialitate subliniem, că pentru a nu confunda simbolurile şi emblemele trebuie de avut în vedere deosebirea lor cel puţin exterioară, după formă, deoarece "*simbolul* este un semn abstract, pe când *emblema* reprezintă figuri şi obiecte concrete" [24, p.13].

Emblema este definită drept "un însemn strict fixat, convenţional, însă o dată cu convenţionalitatea sa, este un însemn destul de recunoscut atât în sens larg, cît şi în cel mai îngust" [9, p.148] sau drept "o figură vizibilă, adoptată în mod convenţional pentru a reprezenta o idee, o entitate fizică sau morală; drapelul este emblema patriei, laurul cea a gloriei" [18, p.22; 27].

Atributul constituie "un fapt sau o imagine, care serveşte drept semn distinctiv unui anumit personaj, unei colectivităţi, unei figuri istorice sau legendare" [18, p.22]: aripile sunt atributul unei societăţi de navigaţie aeriană; roata – cel al unei companii feroviare; balanţa – cel al Justiţiei; măciuca – atributul lui Hercule. Un obiect caracteristic a fost ales pentru a desemna întregul.

Alegoria este "o reprezentare sub formă umană (cazul cel mai des întâlnit), animală sau vegetală a unei fapte de pomină, a unei situaţii, virtuţi sau a unei fiinţe abstracte. O femeie înaripată este alegoria victoriei, cornul abundenţei – alegoria prosperităţii" [18, p.22].

Analogia, simptomul, parabola în rând cu emblema, atributul, alegoria au în comun faptul de a fi semne şi de a nu depăşi nivelul semnificaţiei. Ele sunt

doar mijloace de comunicare pe planul cunoaşterii imaginative sau intelectuale, de aceea rolul lor este de a oglindi şi de a nu depăşi cadrul reprezentărilor. Faţă de aceste forme figurative simbolul este total diferit, deoarece el exprimă idei şi noţiuni, fiind bazat pe înţelegeri, tradiţii ale acordurilor umane; creat de om "simbolul nu are legătură directă cu obiectul simbolizat nici prin origine, nici prin material sau funcţii" [25, p.8]. În timp ce semnul reprezintă, după cum sa mai menţionat, o convenţie arbitrară, în cadrul căreia semnificatul şi semnificantul rămân străini unul faţă de altul, simbolul presupune omogenitatea lor.

Simbolul nu este un simplu semn, pentru că ne duce dincolo de semnificaţie, decurgând din interpretare, condiţionată, la rândul ei, de anumite predispoziţii. El este "încărcat cu afectivitate şi dinamism; reprezintă într-un anumit mod, învăluind în acelaşi timp; făureşte, dezmembrând. Simbolul acţionează asupra structurilor mentale" [18, p.25].

Utilizarea noţiunii de simbol în locul celor de emblemă, alegorie, atribut este totuşi îndreptăţită din acel moment când un drapel, o stemă, o situaţie, o virtute, fiind embleme, atribute, alegorii ne duc dincolo de semnificaţie, de cadrul reprezentărilor prin faptul că ating spaţiul emotiv al omului, trezind la viaţă sentimente de patriotism, apartenenţă etc. Adresând această afirmaţie la aşa imagini heraldice precum se prezintă Stema Ţării, Drapelul naţional, "cap de bour", simpla noţiune de simbol este justificată totalmente.

Există însă şi o delimitare care trebuie elucidată. În corelaţia sa cu simbolul, "orice emblemă este un simbol, însă nicidecum orice simbol nu se prezintă ca o emblemă" [9, p.148].

Cea de-a treia dimensiune a relaţiei triadice a conceptului de simbol este *conştiinţa interpretativă* sau interpretarea simbolurilor.

Interpretarea simbolurilor este actul de punere în relaţie a mijlocului cu obiectul de către conştiinţa interpretativă. Acest proces presupune descifrarea, decodificarea simbolurilor, deci presupune cunoaşterea convenţiilor, care au stat la baza constituirii lor. În interpretare este foarte importantă transparenţa simbolurilor. Ea are implicaţii importante în relaţia dintre conştiinţa interpretativă şi mijlocul, prin care este desemnat simbolul.

Savantul rus V.Glebchin, analizând problema simbolismului, menţionează: "Încercarea de a cerceta acţiunile rituale, simbolice ca un limbaj, poziţionează cercetătorul în faţa faptului, că acest limbaj e destul de complex şi constă din acţiuni, mişcări, cuvinte, muzică, din dimensiuni statice şi dinamice şi determinarea semnificaţiei fiecărui cuvânt "al acestui limbaj", încercarea de a introduce analogii gramaticale a lor e foarte complicată, ba chiar adeseori neînţeleasă. Luând în consideraţie că cercetătorul se ciocneşte nu cu propria cultură, cuvintele şi gesturile căreia trec prin inimă, ci cu un mediu cultural străin, în care se simte nevoit să înainteze pe dibuite, necunoscând direcţia, interpretarea devine chiar imposibilă" [26, p.35].

Ca urmare, un univers de simboluri poate fi netransparent pentru o conştiinţă interpretativă, fie individuală, fie colectivă, mai ales în cazul, în care nu există nici o legătură între universul cultural al conştiinţei interpretative şi universul cultural în care funcţionează simbolurile respective.

Afirmaţia lui Mircea Eliade că „ansamblurile de simboluri nu sunt descoperiri spontane ale omului … ci creaţii ale unui complex cultural bine delimitat, elaborat şi vehiculat de anumite comunităţi umane…" [5, p.41] şi cea a lui Jean Chevalier că "simbolul este strâns legat de psihologia colectivă şi se scaldă într-un mediu social, chiar dacă s-a ivit într-o conştiinţă individuală" [18, p.25] ne permit să concluzionăm, că acelaşi simbol va avea culori şi sensuri diferite în funcţie de indivizi, popoare, etnii, epoci istorice sau chiar climatul unor perioade.

Victor Terner propune o axă de coordonate, care ar permite descifrarea mai uşoară a unor simboluri concrete şi care constă din trei parametri:

1) parametrul exegetic – interpretarea simbolului de către însăşi participanţi;
2) parametrul operaţional – analiza operaţiilor efectuate cu simbolul;
3) parametrul poziţional – relaţia simbolului cu alte simboluri [27, p.41].

Interpretarea ştiinţifică, veridică a simbolurilor depinde de progresul general al ştiinţelor şi mai ales, de progresul ştiinţelor socio-umane. Această interpretare este posibilă şi, totodată, extrem de dificilă deoarece „Simbolul este extrem de variabil. Un autentic simbol uman este caracterizat nu prin uniformitate, ci prin versatilitate. El nu este rigid sau inflexibil, ci mobil" [4, p.58-59].

În final, generalizând cele sus-enunţate, s-ar putea afirma că simbolul este o entitate specifică, exprimând, într-un mod concentrat, un anumit sens socio-cultural. Simbolul reprezintă o idee oarecare şi posedă, pe de o parte, o determinabilitate, iar pe de alta, o infinitate potenţială de sensuri noi. El joacă rolul unui "condensator al tuturor sensurilor" [23, p.20], iar esenţa lui este unitatea contrariilor: variabilitate şi statornicie, formă şi conţinut, similar şi deosebit, unic şi general, mobil şi imobil, abstract şi concret, finit şi infinit.

Simbolurile însoţesc comunicarea umană, având rolul de relevare, exprimare, evocare a unui lucru, fiinţe sau abstracţii evidente, ori dimpotrivă, a unor sensuri ascunse. Ele se prezintă ca nişte modalităţi de comunicare, care completează comunicarea strict discursivă, făcând-o mai complexă şi mai expresivă, permiţând o percepere mai eficientă a faptelor şi fenomenelor înconjurătoare graţie capacităţii lor de a influenţa inconştientul uman.

Apariţia simbolurilor se datorează procesului de evoluţie a sistemului nervos uman şi anume naşterii unei noi calităţi – cea de a avea imaginaţie. Aceasta a permis omului de a trăi într-o lume de simboluri şi, totodată, unei lumi de simboluri să trăiască în om. Utilizarea simbolurilor a dus la apariţia culturii şi dezvoltarea civilizaţiei umane. Comportamentul uman e un comportament simbo-

lic şi copilul din neamul Homo devine Om doar atunci, când el se familiarizează cu acel fenomen, pe care noi îl numim cultură. Cheia şi calea spre această lume e una – *simbolul.*

Bibliografie:

1. Рубцов Н. Символ в исскустве и жизни: философские размышления. - Москва: Наука, 1991
2. Drîmbă O. Istoria culturii şi civilizaţiei. Vol.III. – Bucureşti: Editura ştiinţifică, 1990
3. Chiciudean I., Halic B. Noţiuni de imagologie istorică şi comunicare interetnică. – Bucureşti: Editura SNSPA, 1999
4. Cassirer E. Eseu despre om. O introducere în filosofia culturii umane. – Bucureşti: Humanitas, 1994
5. Eliade M. Imagini şi simboluri. Eseu despre simbolismul magico-religios. – Bucureşti: Humanitas, 1994
6. http://dexonline.ro/definitie/simbol (accesat la 23.06.2015)
7. Древнегреческо-русский словарь. Т.2. – Москва: Советская Энциклопедия, 1958
8. Gibson C. Semne şi simboluri. Semnificaţii şi origini. (Ghid ilustrat). – Oradea: Editura Aguila'93, 1998
9. Лосев А. Проблемы становления символа и реалистическое искусство. – Москва: Исскуство, 1976
10. Лосев А. Символ // Философская Энциклопедия. Т.5. – Москва: Советская Энциклопедия, 1965
11. http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/1095/символ (accesat la 21.06.2015)
12. Шейкин А. Культурология. XX век. Словарь. – Санкт-Петербург: Университетская книга, 1997
13. Аверинцев С. Символ. // Философский Энциклопедический Словарь. – Москва: Советская Энциклопедия, 1989
14. Юнг К.-Г. Подход к бессознательному. // Юнг К.-Г. Архетип и символ (Сб. статей). - Москва: Реннесанс, 1991
15. Peirce C.-S. Semnificaţie şi acţiune. – Bucureşti: Humanitas, 1990
16. Borţun D. Semiotică. Limbaj şi comunicare. – Bucureşti: Editura SNSPA, 2001
17. Кулагина Н. Символ как средство мировосприятия и миропонимания. – Москва: Наука, 1999
18. Chevalier J., Gheerbrant A. Dicţionar de simboluri şi arhetipuri culturale. Vol.I. – Bucureşti: Editura „Artemis", 1994
19. Яффе А. Символизм в изобразительном искусстве. // Человек и его символы (Сб. статей). – Санкт-Петербург: Алейтея, 1996

20. Поцелуев С. Символическая политика: констелляция понятий для подхода к проблеме. // Политические исследования, №5, 1999
21. Соломоник А. Семиотика и лингвистика. – Москва: Наука, 1995
22. Mischevca V., Negrei I., Nichitici A. Simbolurile Ţării Moldovei (Din istoria vexilologiei şi sigilografiei heraldice moldoveneşti din sec.XIV- XIX). – Chişinău: Ştiinţa, 1994
23. Лотман Ю. Символ в системе культуры // Труды по знаковым системам. Т.21. – Тарту: ТГУ, 1987
24. Похлёбкин В. Международная символика и эмблематика. – Москва: Международные отношения, 1989
25. Уваров Л. Символизация в познании. – Минск: Наука и техника, 1971
26. Глебкин В. Ритуал в советской культуре. – Москва: Наука, 1998
27. http://dic.academic.ru/searchall.php (accesat la 20.06.2015)

Prezentat la redacţie
la 25 iunie 2015

DIASPORA ÎNTRE FENOMEN ISTORIC ȘI CATEGORIE ȘTIINȚIFICĂ (ABORDARE TEORETICO-METODOLOGICĂ)[1]

Natalia PUTINĂ
Republica Moldova, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Laboratorul Științific ”Sociologia Politicii”
Doctor în științe politice, cercetător științific superior

In social sciences, the term diasporas is recent. Before the 80's, there are only few quotations of this concept. As time diaspora studies were intensified in emerging global realities. The term „diaspora"/"diasporas" has become one ambiguous and disputed that overlap or complement to other notions such as ‚expatriates", „expelled", „political refugees", „foreign residents", „immigrants", „ethnic and racial minorities", „transnational communities" etc. This article attempts a brief overview of the recent debate on diasporas. It is focused on the dilemma of defining the concept of diaspora, the analize of diaspora studies' stages and dynamics. We attept to identify ways to understanding this concept by addressing issues on clasification and variety forms of diasporas, having as reference the achievements of the most famous scientist in the field.

Cuvnte-cheie: diasporă, migrație, etnicitate, comunități transnaționale

Pentru a înțelege modul de apariție a diasporelor este necesar să ținem cont de întregul spectru de semnificații ale termenului ”diaporă”. Însă multitudinea de teorii și sensuri ale conceptului ”diaporă” l-au făcut să fie un un termen contestat. Etimologic vorbind, cuvântul *”diasporă”* provine de la termenul grecesc *”diasperien”*, compus la rândul său din cuvintele *”dia”* (peste, împrejur) și *”spreiro”* (a semăna). Termenul a apărut pentru prima dată în limba greacă, fiind desemnat să descrie faptul plecării în exil al evreilor din Palestina. În Dicţionarul explicativ al limbii române, cuvântul „diaspora” desemnează ”comunităţile evreieşti împrăştiate în afara Palestinei în urma captivităţii babiloniene (sec. 6 î. Hr.) şi, mai târziu, a căderii Ierusalimului (anul 70 d. Hr.). Termenul de „diaspora” pătrunde în limba română din franceză, care, la rândul ei, îl împrumută din limba greacă [20, p.287].

Un punct de pornire în cercetările fenomenului diasporal își are rădăcinile în experiența istorică a evreilor. Analiza literatirii de specialitate analizează cazul diaporei evreiești ca fiind unul paradigmatic, numind evreii un ”tip ideal de

[1] *Articol realizat în cadrul proiectului ”Politicile Republicii Moldova în domeniul diasporei în contextul acordului de asociere cu Uniunea Europeană: consolidarea rolului diasporei în dezvoltarea statului de origine”, 2015-2018*

diasporă”[2]. În general, termenul de origine greacă ”diaspora” se referă la orice populație care se dispersează de la patria sa spre alte teritorii. Definiția originală a avut inițial o conotație pozitivă, dar ulterior a căpătat un sens negativ cu referire la destinul poporului evreu [3].

1. Elementele definitorii ale conceptului de ”diasporă”

Așadar, conceptul ”diasporă” are o istorie lungă, care nu este asociată în mod univoc cu studiile diasporale moderne, dar a fost inițial utilizată pentru a descrie procesul de dispersare a poporului evreu din *patria-mamă (homeland)* [1]. Chiar dacă discuțiile privind diaspora au început să se extindă, drept consecință incluzând și alte cazuri, precum diaspora armeană și greacă [8, p.2] sau cea africană [18], ele oricum rămân să fie orientate la paradigma inițială de abordare – diaspora clasică evreiască. Cercetătorul Safran a fost printre primii care a încercat să delimiteze careva trăsături definitorii pentru așa-numitele *”diaspore-prototip”.* El a propus o listă de criterii de analiză a diasporizării, bazată pe modelul evreiesc. Safran menționa că conceptul de ”diasporă” poate fi aplicat grupurilor / comunităților care se pretează următoarelor trăsături:

a) sunt membrii / urmașii unor comunități de minorități dispersate în urma expatrierii;

b) memoria colectivă (viziune sau mit) privind originile sale (homeland);

c) alienarea parțială sau totală față de societățile gazdă. Ei cred că nu sunt şi, probabil, nu pot fi pe deplin acceptaţi în ţara gazdă, iar prin urmare se simt înstrăinaţi şi izolaţi;

d) aspirația de a se reîntoarce la ancestral. Ei consideră ţara natală adevărata lor origine, locaţia ideală şi locul în care ei sau urmaşii lor ar trebui în cele din urmă să revină – atunci când condiţiile vor fi corespunzătoare;

e) angajamentul de a menține sau restaura țara-patrie. Ei cred că ar trebui, în mod colectiv, să se implice în menţinerea sau restabilirea securităţii şi prosperităţii ţării natale;

f) derivarea de la conștiința și solidaritatea colectivă, drept consecință a unei relații de durată cu țara de origine. Diasporele continuă să păstreze legăturile cu ţara de origine, în mod personal sau prin interpuşi, într-un fel sau altul, conştiinţa etnică şi solidaritatea reprezentând elementele definitorii ale existenţei acestor legături [14, p.83-84].

Au urmat alte studii, în care cei preocupați de problema diasporelor au contestat parțial conceptualizarea realizată de Safran. Spre exemplu un alt remarcabil cercetător din acest domeniu Cohen, în lucrarea sa *”Global diasporas”,* reda-

---

[2] *Simon Dubnow (1860-1941), un remarcabil istorician evreu a fost primul care în 1931, în paginile Enciclopedia of Social Sciences (Enciclopedia Științelor Sociale) a scris că diaspora evreiască reprezintă un caz-paradigmă.*

ctează și completează lista inițială a particilarităților diasporale elaborată de Safran. În acest sens prima caracteristă a fost reformulată în modul următor: ”dispersarea unei comunități de la centrul său de origine, însoțită de memoria unui singur eveniment traumatizant capabil să cristalizeze în memoria poporului faptul unei mari nedreptăți istorice, o idee care care îi ține pe membrii diasporei uniți” [11, p.23]. Cu această memorie traumatizantă, poporul din diasporă își dezvoltă un puternic sentiment de ”comunitate imaginară” căreia îi sunt fideli. Penultima trăsătură dată de Safran, la fel a fost reformulată de Cohen, astfel el vorbește nu doar de menținerea și reconstruirea patriei, dar și crearea ei, fenomen care poate fi explicat mai amplu prin transpunerea conceptuluide ”comunitate imaginară”. Așadar, relația dintre grupul diasporic și statul de origine este nu una proprie, fizică, ci mai degrabăse manifestă ca o relație metaforică. Totodată, Cohen încercă să-și pună propria ampentă în definirea conceptului de ”diasporă”. Alături de celelalte două particularități remodelate (pe baza modelului Safran) elsugerează alte patru trăsături definitorii pentru termenul ”diasporă”:

a) grupurile care s-au dispersat atât din cauze agresive, cât și în mod voluntar pot fi incluse în categoria ”diasporă”;

b) nu toți migranții etnici pot fi considerați grup diasporic, ci doar dacă ”păstrează legături strânse cu trecutul sau blochează asimilarea, iar pe viitor pot genera apariția unei ”conștiințe disaporice”;

c) este necesar să ținem cont doar de virtuțile pozitive care mențin / fixează identitatea diasporică;

d) identitatea comună cu conaționalii săi din alte state se datorează obligațiunilor generate de religia, limba și soarta comună pe care o au [11, p.24-25].

Un alt cercetător din domeniu, Tölolyan a fost printre primii care a realizat un studiu privind originile și evoluția istorică a termenului ”diaporă”, dar și a analizat contextul în care diapora ebraică a devenit o paradigma a femonenului diaporic. După el, conceptualizarea diasporei se bazează pe următoarele elementele definitorii:

a) distrugerea patriei (homeland) sau expulzarea colectivă din patrie, sau ambele;

b) traumă colectivă marcată de plecarea forțată;

c) o identitate clară în patrie și o memorie colectivă;

d) menținerea relațiilor cu statul de origine și cu coetnicii din statul-gazdă [3, p.2].

Cercetătorul rus Militarev, la rândul său, în studiile sale privind diaspora a încercat să formuleze trăsături comune ale grupurilor diasporale clasice (= diaspora evreiască). Printre ele: a) apartenența la un grup minoritar de populație; b) corporativitatea; c) limitarea domeniilor de activitate/muncă; d) lezarea drepturilor; e) interdicția sau limitarea dreptului de a-și schimba statutul social; f) limitatea dreptului de proprietate asupra terenurilor și limitarea dreptului de a face o

carieră militară; g) izolarea de alte segmente de populație; h) ”conștiință diasporică” [26].

Aceste elemente definitorii, per ansamblu, propuse de diferiți cercetători din diferite colțuri ale lumii, au fost mai târziu aplicate altor realități, precum – populația africană, ca urmare a sclavagismului; armenilor ca rezultat al genocidului din 1911, precum și grecilor – toate aceste comunități fiind considerate diaspore clasice [3, p.3].

La etapa contemporană diasporele sunt identificate drept ”*colectivități sociale care există dincolo de frontierele de stat și au reușit în timp să: a) a susțină o identitate națională, culturală sau religioasă colectivă printr-un sentiment de coeziune internă și legături susținute cu o patrie reală sau imaginară, și b) manifestă o capacitate de a promova interesele colective ale comunității sociale prin dezvoltarea unui cadru organizatoric intern și link-uri transnaționale”* [2].

Cuvinte cum ar fi: *„cetăţeni de origine naţională”, „non-rezidenţi”, „a doua generaţie”, „născuţi în străinătate”, „lucrătorii migranţi”, „migranţi temporari sau sezonieri”* sunt uneori folosite ca sinonime pentru ”diasporă”. Mai mult, termenul „diaspora” a ajuns treptat să fie identificat cu *„comunitatea transnaţională”* [20, p.387].

Unii cercetători sublinză o dublă dimensiune a conceptului de diaspora: *una sociologică* (diaspora, o categorie socială tipică pentru cultura mobilităţii, respectiv pentru „mobilitatea ideilor, artefactelor şi a oamenilor în timp şi spaţiu”) şi *una teoretică* (diaspora, o categorie analitică necesară pentru înţelegerea unor „condiţii sociale precum coeziunea socială, conflictul, cultura globală şi globalizarea culturală”) [20]. Acelaşi autor consideră că studiile despre diaspora nu mai pot fi reduse doar la „relaţia liniară” dintre diaspora şi ţara.

Autorul Dyatlov referindu-se la multitudinea de interpretări ale termenului ”diasporă”, menționează că acest cuvânt a început să fie utilizat pentru desemnarea unui prea mare număr de fenomene, fapt care îi diminuează mult din semnificația euristică [23]. Chiar dacă Cohen a fost exponentul generației de cercetători care au optat pentru extinderea conceptului de ”diasporă” prin adaptarea la noile realități și pattern-uri, el a sugerat în lucrările sale că acesta nicidecum nu trebuie să fie un termen ”agață-tot” (catch-all). Meritul său a fost definirea conceptului de diasporă prin prisma elementului de ”conștiință diasporică”.

2. *Etapele de evoluție a studiilor de diasporă*

Definiția paradigmatică a disporei a prevalat până la sfârșitul anilor ’60 ai secolului trecut. De atunci, semnificația diasporei a fost separată de semantică anterioară și transpusă unor modificări survenite drept urmare a unor realități transnaționale. Pe de altă parte, redefinirea conceptului ”diasporă” s-a efectuat cu scopul de a îngloba aproape toate formele de populație minoritară dispersată / strămutată pe glob, inclusiv migranți, exilați și refugiați [11].

În remarcabila sa lucrare *”Global Diasporas”,* autorul Cohen menționează că studiile privind diaspora de-a lungul timpului au cunoscut patru faze de evoluție:

Prima etapă are înglobează preocupări științifice care se axează pe categoria *”diaspora-victimă”* în calitate de prototip. Este perioada în care a apărut semnificația clasică a termenului ”diasporă”. Termenul era utilizat doar la singular, în principal fiind raportat doar la studiile privind experiența tragică a evreilor în procesul constituirii violente ca diasporă. Cu excepția unor referințe de caz, între anii 1960-1970, definiția clasică a fost extinsă în mod sistematic, devenind mai aproapepentru a descrie și - dispersia africanilor, armenilor și irlandezilor, diapora greacă se caracterizează pritnr-o evoluție în etape. În retrospectivă, fără un consens larg din partea comunității științifice, în acest grup mai târziu au fost incluși palestinienii. Împreună cu evreii, toate aceste comunități au avut în calitate de determinantă a dispersării lor un ”*eveniment-cataclismă”*, care a traumatizat întregul grup de populație. Astfel principala particularitate a diasporelor de acest gen este victimizarea din mâna unui opresor crunt [11].

A doua etapă datează cu anii optzeci ai secolului trecut. O etapă caracterizată prin ascensiunea analizei sofisticate a particularităților-cheie și gruparea în sub-tipuri a diasporelor. Cercetătorul Safran afirmă că în acestă perioadă termenul ”diasporă” a fost utilizat drept o *”denumire metaforică”,* pentru a descrie diferite categorii de persoane – *expatriați, expulzați, refugiați politic, rezidenți străini, imigranți, precum și minorități etnice și rasiale*. Safran afirma că termenul desemna o vastă categorie de persoane, care nicodată nu și l-au atribuit sie, ci a fost o etichetă pe care au primit-o de la cei din jur. Având în vedere numărul lor, experiența istorică, narativitatea colectivă, particularitățile relațiilor cu țara-gazdă și cu țara de origine, ei au fost determinați să devină un grup *(cluster)* mult mai variat decât grupurile de diasporă menționate în prima fază [14].

A treia etapa (mijlocul anilor 1990) a fost marcată de critica teoriilor expuse în cea de-a doua etapă de evoluție a studiilor diasporale. În pofida recunoașterii proliferăriinoilor grupuri desemnate drept diaspore, teoreticienii au fost criticați de stagnarea evoluției conceptului. Exponenții gândirii social-constructioniste, sub influența unor lucrări post-moderniste, au dispus la delimitarea a două elemente importante în definirea diasporei – *”homeland/patrie”* și *”comunități etnice sau religioase”*. În lumea post-modernă, identitățile au fost *deteriorate, construite și reconstruite* într-un mod flexibil și determinat de context, iată de ce conceptul de diasporă a fost radical reorientat ca reacție de răspuns la această complexitate [11, p.2].

La începutul anilor 1990, antropologul Basch şi colaboratorii săi au subliniat faptul că migranţii pe care îi studiau au dezvoltat practici transnaţionale pe care teoriile migraţiei existe la moment nu le abordau. Ei au teoretizat transnaţionalismul în migraţie: procesele prin care migranţii construiesc şi menţin relaţii

sociale multiple, care leagă societăţile lor de origine cu societăţile de reședință. Migranţii trăiesc în comunităţi transnaţionale sau în spaţii sociale transnaţionale, iar cercetătorii care împărtăşesc perspectiva transnaţională asupra migraţiei se concentrează în special pe modul de viaţă transnaţional [6].

La sfârșitul secolului XX se delimitează *a patra etapă,* unade consolidare a studiilor privind diaspora. Deși parțial acomodați, criticii de sorginte social-constrHcționistă, au simțit pericolul de golire a esenței noțiunii de diasporă prin puterea ei analitică și descriptivă. În mod simultan au loc procese contradictorii după natura lor, pe de oparte crește complexitatea definiției de diasporă, pe de altă parte are loc deteriorizarea identităților și constituirea unor minorități diasporale [11]. Acest proces de rafinament analitic este o parte din rutina științelor sociale, iar pe măsura trecerii timpului ritmul progresului conceptual devine mai accelerat, în consecință această categorie devenind o ”manie științifică” [11, p.2].

Mobilitatea a devenit principala caracteristică a lumii contemporane, în care totul este într-o continuă schimbare. Interacţiunea dintre mai multe culturi duce la o hibridizare identitară. Literatura migrantă se axează pe personaje eliberate de orice înrădăcinare conservatoare şi redă transformările pe care mentalităţile şi psihicul indivizilor le suferă în această epocă în care a avut loc o evoluţie de la poziţia limitată în spaţiu la lărgirea de perspectivă datorită uşurinţei de a întreprinde din ce în ce mai multe călătorii. Lucrările din domeniu tratează problema dislocării şi a reinvenţiei identităţii, dar personajele încă tânjesc după nişte origini ce le-ar oferi nişte răspunsuri în cadrul dilemelor lor privitoare la ataşamentele culturale şi psihologice [12].

În ultimii ani, intelectualii şi activiştii au început să folosească din ce în ce mai frecvent termenul ”diasporă” pentru a se caracteriza pe ei înşişi. Clifford menţionează că toți am fost martorii apariţiei „limbajului diasporic”, care pare să înlocuiască sau cel puţin să completeze „discursul minoritar” [10]. Cu toate acestea, actuala supraexploatare şi subteoretizare a noţiunii „diaspora” în rândul academicienilor, intelectualilor transnaţionali şi liderilor de la nivelul comunităţii, deopotrivă pune în pericol utilitatea descriptivă a termenului [20, p.391].

În ultimele decenii, diaspora a evoluat în cadrul studiilor culturale în calitate de domeniu majorde studiu, oferind o serie de subiecte de dezbatere extrem de interesante. Din 1991, dela primul număr al revistei științifice *„Diaspora: A Journal of Transnational Studies”,* multiple dezbateri asupratermenului au animat scrierile academice dedicate problemelor culturale, etnice, naţionale şi transnaţionale. *”Diaspora”, ”diasporic”,”diasporizare”* sunt termeni ale căror polisemie a fost amplu teoretizată, dezbătută şi contestată.

Ţinând seama de acestestudii, diaspora se poate defini, în sens larg, ca fiind termenul prin care sunt desemnate *comunităţi de indivizi dislocate din tărâmul natal prin mişcări de migrare şi/sau exil şicare îşi formează şi perpetuează o*

identitate culturală proprie, rezultată din amesteculmoştenirii naţionale şi perspectivele noi dobândite în ţara de adopţie, prin hibridizare. Problemele legate de diversele forme contemporane de mişcare şi dislocare, pornind de la o simplă călătorie şi până la exilul ca act involuntar şi definitiv, sunt în mod cert legate de studiile despre diaspora [21, p.277].

3. *Varietatea formelor diasporale: criterii și tipuri*

Fenomenul diasporei are istorielungă de existență, însă atenția oamenilor de știință din țara noastră privind acest fenomen a apărut recent. Problema definirii diasporelor în calitate de categorie științifică a condus la faptul că până în prezent nu există nici un criteriu universal recunoscut de comunitatea științifică internațională, privind delimitarea diasporei istorice şi contemporane drept tipuri individuale. Totuși, niciuna dintre ”noile” diaspore (diaspore moderne) nu poate fi analizată la un nivel cu cele istorice, deși fără îndoială pot avea unele particularități comune.

În ultimul deceniu al secolului trecut pentru înțelegerea și descrierea mai amplă a diasporelor s-a purces la tipologizarea lor. Alain Medam a propus o tipologie bazată pe **gradul de coeziune și dinamismul organizației diasporice.** Din această perspectivă Medam diferențiază *"diaspore cristalizate"* și *"diaspore fluide"*. În ultimul tip, el include diasporele dinamice caracterizate prin eficiența rețelelor transnaționale (de exemplu, diaspora chineză) [14].

Michel Bruneau consideră că tipologizarea diaporelor trebuie să se bazeze pe **criteriul organizatoric**. În acest sens el definește trei tipuri majore de diaspore:

a) *diaspore antreprenoriale* (de exemplu, diaspora chineză sau libaneză);

b*) diaspore religioase* (de exemplu, evreii sau grecii);

c) *diaspore politice* (spre exemplu palestinienii, tibetanii) [9]. Prin precizarea palestinieni și tibetani, autori ca Sheffer au introdus în mod clar dimensiunea politică, care a fost slab reprezentate în literatura diasporei.

După șapte ani de la publicarea cărții sale, Gabriel Sheffer a propus să opereze o distincție între diaspora [4]: cei fără de stat de origine, numit ”*diaspora-apatrizi”* și cei cu un stat de origine, definit ca ”*diaspora pe baza de stat”*(ex palestinieni.). Aceasta tipologie permite descrierea fluidității formelor de organizare în grupuri etnice de-a lungul istoriei lor. De exemplu de-a lungul timpului evreii au fost mai întâi diasporă bazată pe stat, diasporă-apatrid, iar din 1948 din noi diasporă bazată pe stat [17].

Acest autor a mai propus și o clasificare a diasporelor din **perspectiva evoluției istorice** a acestui fenomen. Aici distingem:

- *diaspore cu rădăcini istorce adânci* (diaspora evreiască, armeană, chineză);

- *diasporele în hibernare (inactive)* (americanii în Europa și Asia, scandinavii în SUA);
- *diasporele tinere (young diasporas)* (grecii, polonezii, turcii);
- *diasporele în formare (emerging diasporas)* (coreenii, filipinezii sau rușii în spațiul ex-URSS);
- *diasporele fără patrie (homeless diasporas*) adică cele care nu au un stat de origine (kurzii, romii, palestinienii);
- *diaspore etno-naționale*, cel mai răspândit tip de diaspore, - caracteristica lor principală este că ele simt o prezență invizibilă permanentă a statului de origine;
- *diaspore dispersate* și *diaspore compact amplasate* [16, p.165].

În literatura de specialitate rusă găsim încercări de a clasifica diasporele nu doar reieșind dintr-un context istoric social, legat strict de strămutarea în masă a popoarelor, dar se încearcă a ține cont și *de* **realitățile politice actuale**, precum ar fi *dezintegrarea statelor, conflicte interetnice, suveranizarea etnonațională* etc. Genisaretsky distinge diaspore, adică imigranții din țara de origine, care timp de mai multe generații mențin o legătură istorică cu țara mamă, bazată pe identitate, se sprijină reciproc și formează *comunități / diaspore amplasate compact teritorial* și, invers diaspore care nu formează comunități dense [28]. Același autor mai distinge *diaspore etnice* și *diaspore teo-etno-culturale.* Poloskova consideră că apartenența religioasă, mai degrabă servește ca mijloc de existență și reproducere, retransmisie a identității naționale și culturale, dar nu esența ei [27, p.49-50]. Cecetătorul Poloskova a realizat o amplă analiză a unor comunități diasporale din Rusia, dar și din alte state (Estonia, Lituania, Ucraina, Moldova, Finlanda, Argentina, Israel, Suedia, Marea Britanie), identifică câteva tipuri de diaspore, având la bază **criteriul geo-politic**, adică influența grupului diasporic asupra sistemului de relații interstatale. Așadar, aici distingem:

- Diaspore a căror ideologie și activitate practică au impact asupra *dezvoltării sistemului de relații internaționale la nivel global*. În această categorie pot fi incluse majoritatea diasporelor globale precum evreii, armenii, grecii, chinezii, rușii etc.
- Comunități de *diaspore care au influență asuprarelațiilor interstatale la nivel regional* și grupuri de state;
- Diaspore care *influențează relațiile bilaterale* între state [27].

În ultimele decenii, noile cercetări s-au axat din domeniul științelor politice s-au axat asupra **impactului diasporelor asupra procesului politic din statele de origine.** Declanșarea noilor emergenge privind securitatea internațională după atacurile teroriste din 9 septembrie 2001 au concentrat atenția cercetătorilor asupra unui alt tip de diaspore – *”diapore generatoare de conflict”* (albaneză, armeană, evreiască, sikh, tamil, palestiniană etc.). Cel mai probabil este că anume ”diasporele generatoare de conflict” sunt cele care promovează mitul reînto-

arcerii în patrie și un atașament puternic față de statul de baștină, precum și demonstrează atitudini și comportamente radicale cu privire la procesul politic din statul de origine.

Ca un antipod al celor ”generatoare de conflict”, în literatura de specialitate se disting și *”diaspore pacificatoare (moderate peace-maker)”*. Cercetătorul Kainova în una dintre publicațiile sale vorbește despre patru tipuri de diaspore mobilizatoare din punct de vedere politic: *puternic radicale și slab radicale; puternic moderate și slab moderate* [13]. Diasporele mobilizate politic manifestă abilitatea de a promova interesele colective ale membrilor comunității sale prin a dezvolta un cadru organizațional intern, precum și linkuri transnaționale. În viziunea lui Anderson, diasporele mobilizate politic sunt diaspore *”naționaliste de la distanță (long distance nationalist)”* a căror acțiuni adeseori sunt iresponsabile, dat fiind faptul că consecințele acțiunilor sale nu sunt suportate în mod implicit de către ele, ci de conaționalii săi. Alți autori dau o conotație negativă diasporelor mobilizatoare politic, deoarece deseori ele contribuie la exacerbarea conflictelor din țara natală. Implicarea în conflitele din patrie îi ajută să-ți mențină identitățile și instituțiile într-o țară străină [13].

Cercetătorul Armstrong, în clasificarea diasporelor, pornește de la **caracterul interacțiunilor cu statul multi-etnic în care ele s-au stabilit**. El identifică două tipuri de diaspore: *”mobilizate” și ”proletare”*. Diasporele *”mobilizate”* au o istorie lungă și complexă, ele se formează de secole. Ele dispun de capacitatea de adaptare socială și deaceea sunt adânc înrădăcinate în comunitățile lor. După cum afirma Armstrong, ”deși, din punct de vedere al statutului și locului lor în societate, aceste diaspore nu sunt superioare altor grupuri etnice din statele plurale, eleîn același timp, dispun de un set de avantaje materiale și culturale”. În această categorie sunt incluse diaspora evreiască și armeană. Diaposrele *”proletare”* sunt comunități noi, apărute recent. Armstrong le consideră un produs nereușit al politicii moderne [5].

Cercetătorul Brubaker a introdus în circuitul științific conceptul de *”diaspore ale cataclismelor”*. Apariția acestor diaspore este legată de dezintegrarea și dispariția unor mari entități statale, care drept rezultat au contribuit la modificarea frontierelor. La baza conceptului de ”diaspore a cataclismelor” stă nu strămutarea persoanelor, ci strămutarea frontierelor. Acest tip de diaspore spre deosebire de cele istorice sau de muncă, apar momentan, drept urmare a unei modificări a orânduirii politice, fără a ține cont de părerea oamenilor. Datorită modului de formare acest tip de diaspore habitează compact.

Robin Cohen a propus la rândul său o tipologie bazată pe unele observații empirice. Astfel el distinge cinci tipuri de diaspore:

a) *diasporele victimă (evreii, armenii);*
b) *diaspore de muncă (adică indienii);*
c) *diaspore imperiale (adică britanicii);*

d) diaspore comerciale (adică chinezii și libanezii);
e) diaspore culturale; cu cazul Caraibe.

Diaspora culturală, având la bază cazul Caraibe, a devenit unul dintre cele mai stimulante și productive tipuri. În esență mulți dintre membrii acestui grup sunt actori, lideri, intelectuali, scriitori, foarte activi şi în sfera publică. Discursul privind diasporele, în dimensiunea sa culturală, oferă o esență aparte noțiunii de *"hibriditate",* utilizată de către autorii moderniști pentru a caracteriza evoluția noilor dinamici structurale privite drept culturi mixte. Lucrările scrise de Eduard Glissant fac referință la conceptul de *"identitate-rhizome".*[3]

Dezbateri legate de subiecte migratorii sau subiectivităţi migratorii, precum şi privind deteritorializarea, dau glas unor subiecte majore în domeniul studiilor despre diaspora. Asemenea termenilor *rizom, creol, creolizare, hibridizare, heterogenitate, metis, metisaj*, diaspora a evoluat ca o critică internă a termenilor contradictorii *colonizator / colonizat, alb / negru, Vest / Est*, în ceea ce priveşte realitatea şi simbolurile ataşate celor doi termeni. Pentru , experienţa diasporei "nu este definită de esenţă sau de puritate, ci de recunoaşterea unei heterogenităţi şi diversităţi; de concepţia asupra unei identităţi care trăieşte în şi prin diferenţă" [21, p.277].

Alte cercetări au dezvoltat conceptul de *"culturi călătoare",* teoretizat în 1994 de către James Clifford. Tot în acest context Cohen spunea că "diasporele sunt poziționate undeva între "statele-națiuni" și "culturile călătoare" ceea ce presupune că în aspect fizic membrii comunităților diasporale locuiesc într-un stat (statul-gazdă), dar călătoresc astral și spiritual în afara câmpului geo-hronopolitic al statului-națiune.

Unii autori menționează o altă valoare a studiilor despre diaspora și anume faptul că oferă o paradigmă alternativă pentru conceptul de "identificare naţională". Până la momentul studiilor despre diaspora, subiecţii diasporici sunt consideraţi, în majoritatea cazurilor, părticele sau rămăşiţe ale adevăraţilor cetăţeni din ţara de origine. Iar începând cu 1990, teoriile despre diaspora au oferit abordări alternative care țin să țin să nu mai analizeze"diaspora" ca termen subordonat ierarhic celui de "naţiune" [21, p.278].

4. Rolul diaporelor în societățile moderne

În ultimul timp orice strămutare de persoane, legată de transversarea frontierei statului, este analizată din punct de vedere al proceselor de diasporizare. Orice grupuri etnice, care din anumite motive au început să locuiască în afara

[3] *Rhizome din franceză – română se traduce rizom, adică "tulpină subterană simplă sau ramificată, lipsită de clorofilă, a anumitor plante, cu aspect asemănător rădăcinii, de care se deosebeşte prin prezența mugurilor la subsuoara unor frunze rudimentare, în formă de solzi, și prin structura internă"*

statului de origine, sunt numite diaspore. Totuși, multe aspecte mai rămân incerte: din ce moment putem considera că un grup etnic s-a transformat înre-o diasporă?; este oare posibili un proces invers de transformare? etc.

Diasporele au o mare influență asupra statelor-gazdă. Ele schimbă structura lor demografică, componența etnică și confesională. Diasporele nu doar își păstrează tradițiile, obiceiurile, dar adeseori impun societății valori străine. Crește influența diasporelor nu doar la nivelul politicilor interne, dar și asupra politicii externe a statelor-receptor, dat fiind faptul că diasporele transnaționale, care dispun de resurse financiare, fac lobby pentru statele de origine. Creșterea comunităților de imigranți și instituționalizarea lor se derulează cu pași grăbiți, iar aceasta ne dă temeiul să vorbim despre procesul de ”diasporizare a limii” [24]. Unii cercetători își permit să afirme că lumea contemporană reprezintă ”nu o totalitate de state, ci o totalitate de diaspore” [22].

Din literatura de specialitate putem evidenția câteva funcții ale diasporelor moderne:

- Participarea activă în dezvoltarea și consolidarea culturii spirituale ale poporului său prin cultivarea obiceiurilor și tradițiilor naționale;
- Păstrarea relațiilor cu patria istorică;
- Păstrarea limbii materne, care constituie un instrument ce asigură retlanslarea culturii naționale;
- Păstrarea conștiinței etnice și sentimentului de aparteneță la un anumit etnos, ceea ce se manifestă în conțiința diasporelor prin delimitarea ”ei”- ”noi”;
- Funcția socială, realizată prin activități de protecție socială a membrilor comunităților diasporale, protejarea drepturilor și obținerea garanțiilor soaciale;
- Funcția politică, care prezumă lobbarea intereselor diasporelor cu sopul de a obține mai multe garanții și drepturi politice;
- Funcția de opoziție față de regimurile politice din statul de origine [24].

Diasporele, pe lângă rolul său pozitiv, pot să realizeze și roluri negative, adică distructive. De multe ori ele se focusează pe valori naționaliste și idei extremiste. Un moment negativ o reprezintă activitatea unor grupări criminale formate din membrii diasporelor, preluând forme ale delicvenței etnice [24].

În prezent, diaspora se transformă într-o putere socială activă, care este implicată în toate sferele de activitate ale societăţii şi care, la rândul său, le influenţează pe acestea. Ajungând în noua locaţie, emigranţii cu calificare înaltă tind să se unească, mai puţin cu scopul de a supravieţui în ţara de destinaţie, cât, mai ales cu scopul de a-şi păstra obiceiurile, tradiţiile, limba maternă şi, nu în ultimul rând, contactele cu ţara natală. În acest scop, emigranţii se unesc cu diasporele deja existente sau creează noile asociaţii diasporale, ceea ce cauzează dinamismul constant al creşterii numărului diasporelor la nivel internaţional [20].

Tot mai des se vorbește despre ”erodarea ideilor tradiționale privind diaspora” și apariția unei noi particularități – transnaționalismul. Astfel, că diaspore-

le contemporane sunt niște grupuri sociale, a căror identitate nu poate fi definită de o entitate teritorială concretă, iar amploarea răspândirii lor a căpătat un caracter transnațional.

Bibliografie:

1. Abdile M., Pirkkainen P. Homeland Perception and Recognition of the Diaspora Engagement: The Case of the Somali Diaspora Nordic. // Journal of African Studies. Vol.20 (1), 2011, p.48–70
2. Adamson F., Demeetriou M. Remapping the Boundaries of “State” and “National Identity”. // European Journal of International Relations, nr.13 (4), 2007, p.489–526
3. Andoni A., Oirzabal P.J. (coords.). Diasporas in the New Media Age: identity, Politics, and Community. - University of Nevada Press, Rena, 2010
4. Anteby-Yemini L., Berthomière W. Diaspora: A Look Back on a Concept. // Bulletin du Centre de recherche français à Jérusalem, [online] http://bcrfj.revues.org/257 (accesat la 10.06.2015)
5. Armstrong J.A. Mobilized and proletarian diasporas. // American Political Review, vol.70 (2), 1976, p.393-403, [online] http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=8964423&fileId=S0003055400173307(accesat la 11.06.2015)
6. Basch L., Glick Schiller N., Szanton C. Nations unbound: transnational projects, postcolonial predicaments, and deterritorialized nation-states. - New York, Routledge, 1994
7. Beciu C. Diaspora și experiența transnaională. Practici de mediatizare în presa românească. // Revista Română de Sociologie (Serie nouă). Anul XXIII, nr.1–2. - Bucureşti, 2012, p.49–66
8. Brubaker R. The ”diaspora” diaspora. // Ethnic and Rasial Studies. Vol.28, no.1, January 2005, [online] http://www.sscnet.ucla.edu/soc/faculty/brubaker/Publications/29_Diaspora_diaspora_ERS.pdf (accesat la 12.06.2015)
9. Bruneau M. Diasporas. - Montpellier: GIP Reclus, 1995
10. Clifford J. Diasporas. // Cultural Anthropology. Vol.9 (3), 1994, [online] http://wayneandwax.com/pdfs/clifford_diasporas.pdf (accesat la 09.06.2015)
11. Cohen R. Global diasporas: An Introduction. - Seatle, WA: University of Wachington Press, 1997
12. Drăcea-Chelsoi M. Identităţi dilematice în romanul diasporic italian şi românesc din Canada multiculturală. Rezumatul tezei de doctorat, [online] www.unibuc.ro (accesat la 09.06.2015)

13. Kainova M. Four Types of Diaspora Mobilization: Albanian Activism for Cosovo Independence in the US and the UK. // Foregn Policy Analysis, nr.9, 2013, p.433-453
14. Medam A. Diaspora / Diasporas. Archétype et typologie. // Revue Européenne des Migrations Internationales. Vol.9 (1), 1993, [online] http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/remi_0765-0752_1993_num_9_1_1049, (accesat la 12.06.2015)
15. Safran W. Diasporas in modern societies: Myths of Homeland and Return. // Diaspora: A Journal of Transnational Studies. Vol.1 (1), 1991, p.83–99.
16. Sheffer G. Integration Impacts on Diaspora-Homeland Relations. // MMG Working Paper 10-08. – Göttingen: Max Planck Institute for the Study of Religious and Ethnic Diversity, 2010, [online] http://www.mmg.mpg.de/fileadmin/user_upload/documents/wp/WP_10-08_Sheffer_Integration-Impacts.pdf, (accesat la 21.05.2015)
17. Sheffer G. Modern Diasporas in International Politics. - New York: Saint Martin Press, 1986.
18. Shepperson G. The African diaspora – or the African abroad. // African Forum. Vol.1 (2), 1966, p.76-96
19. Smith R.C. Diasporic Memberships in Historical Perspective: Comparative Insights from the Mexican, Italian and Polish Cases. // International Migration Review. Vol.37 (3), 2003, p.724-759
20. Stănică S. Diaspora şi fenomenul de Brain-drain. // Revista română de sociologie. Anul XXIV, nr.5–6. - Bucureşti, 2013, p.387–401,
21. Șerban-Oprescu A.T. Dincolo de stat-națiune din perspectiva românească. // Analele Universităţii "Constantin Brâncuşi" din Târgu Jiu. Seria Litere şi Ştiinţe Sociale. Nr.1, 2010, p.275-286
22. Докучаева А. Проблемы диаспоры. – Москва, 2008
23. Дятлов В. И. Диаспора: попытка определиться в термине и понятии. // Диаспоры. №1, 1999, с.8-23
24. Кондратьева Т. Диаспоры в современном мире: эволюция явления и понятия, [online] http://www.perspektivy.info/book/diaspory_v_sovremennom_mire_evolucija_javlenija_i_ponatija_2010-02-27, (accesat la 10.06.2015)
25. Лаллука С. Диаспора, как научная дефиниция: универсальность и неопределенность. [online] http://www.hs-pr.ru/projects/articles/2010/02/28/diaspora-kak-nauchnaya-definitsiya-universalnost-i-neopredelennost, (accesat l a21.05.2015)
26. Милитарев А. О содержании термина «диаспора» (К разработке дефиниции). // Диаспора. №1, 1999, с.24-33
27. Полоскова Т. Современные диаспоры (внутриполитические и международные аспекты). - Москва, 1999

28. Сандул Я.В. Попытки типологизации диаспор в научной литературе. [online] http://world.lib.ru/k/kim_german_nikolaewich/3015.shtml (accesat la 09.06.2015)
29. Тишков В.А. Исторический феномен диаспоры. // Этнографическое обозрение, 2000. №2, с.43-63
30. Фоканов Ю.В. Диаспора к вопросу о концептуализации понятия в условиях глобализации. // Общественные гуманитарные науки, [online] http://cyberleninka.ru/article/n/diaspora-k-voprosu-o-kontseptualizatsii-ponyatiya-v-usloviyah-globalizatsii (accesat la 04.06.2015)

Prezentat la redacție
la 11 iunie 2015

COMPARTIMENTUL
GUVERNAREA POLITICĂ SI ADMINISTRAREA PUBLICĂ

UNELE ASPECTE PRIVIND EVALUAREA POLITICILOR PUBLICE ÎN PRACTICA GUVERNĂRII DEMOCRATICE

Mariana IAŢCO
Republica Moldova, Chişinău, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relaţii Internaţionale Ştiinţe Politice şi Administrative, Catedra Ştiinţe Politice și Administrative
Doctor în ştiinţe politice, lector

This paper is regarding the characteristic of evaluation in public policies in the new democracy and the impact of public policies to the European integration. The evaluation of public policies is an instrument of public decision and quality of democratic governance. The objective evaluation of public policies in Moldova can provide and develop public administration reform to European norms and requirements. This article aims to reflect on the concept of evaluation and its methodology. The character of public policy evaluation is multidimensional and is considered an indicator of governance.

Keywords: public policies, concept of evaluation, instrument of public decision, quality of democratic governance, indicators of governance.

Evaluarea politicilor publice reprezintă un domeniu de cercetare aplicativ a cărui finalitate este de a evalua utilitatea și raționalitatea intervenție publice prin aplicarea unui set de tehnici și metode utilizate din diferite domenii ale științei sociale. Dezvoltarea evaluării politicilor publice a fost motivată de preocuparea constantă de a determina care trebuie să fie rolul sectorului public în societate. Generalizarea statului bunăstării prin creșterea cheltuielilor publice a intensificat dezbaterea asupra folosirii resurselor publice şi a rezultatelor acestora.

Abordarea evaluării politicilor publice s-a realizat din perspective diferite cu aplicarea diverselor metodologii. Aproximativ prin anii' 30 ai sec.XX în Statele Unite începe utilizarea termenului de evaluare a politicilor publice în cadrul științei politice, și mai precis în domeniul analizei politicilor publice ca cadru teoretic de referință.

În sens amplu *a evalua* semnifică a emite o judecată critică despre o situație determinată, însă folosirea amplă a acestui termen și dificultatea de a delimita obiectul său de analiză a provocat complexitatea definirii termenului și a elementelor referitoare evaluării. În acest sens, în continuare vom analiza definițiile abordate ale evaluării politicilor publice din perspectiva mai multor autori. Unul din autorii dedicați studiului evaluării politicilor publice T.Dye susține că, evaluarea politicilor este analiza obiectivă și științifică a efectelor pe termen

scurt și lung a politicilor, atât asupra grupurilor sociale sau situațiilor pentru care s-a elaborat politica, precum și asupra societății, în general. Analiza rațională a costurilor actuale și viitoare asupra oricăror beneficii identificate [1, p.34]. În cadrul acestei definiții observăm că, evaluarea politicilor publice presupune obiectivitate și argumentare științifică asupra efectelor unei politici publice.

Un alt autor, Ruthman afirmă că evaluarea politicilor se referă la aprecierea programelor/politicilor ce presupune folosirea metodelor științifice pentru a măsura executarea și rezultatele programelor/politicilor pentru a fi utilizate în luarea deciziilor publice [2, p.46]. Prin urmare această definiție pune accentul pe utilitatea evaluării politicilor în cadrul procesului decizional din sectorul public. În această ordine de idei o altă definiție este susținută de către autorul Patton prin faptul că, evaluarea politicilor publice constă în culegerea sistematică de informații asupra activităților, caracteristicilor, rezultatelor unei programe destinate unui grup țintă, pentru a reduce incertitudinile, a îmbunătăți eficiența și luarea deciziilor în funcție de ce se face cu programul și pe cine afectează politica publică [3, p.57].

Toate aceste definiții abordează emfaza în valorificarea a posteriore a rezultatelor politicii sau programului, evaluarea urmează după planificare. Totuși, considerăm că evaluarea trebuie, în afară de această, să se ocupe de analiza design-ului politicii, sistemelor de gestiune și monitorizare și procesului de executare a politicilor și programelor desfășurate, deoarece toate aceste elemente condiționează rezultatele politicilor. Prin urmare, definirea evaluării politicilor publice întrunește diferite tipuri de activități care trebuie să răspundă unei evaluări: analiza conceptualizării și design-ului politicii publice, implementarea și valorificarea utilității acesteia.

Dezvoltarea acestui domeniu de cercetare nu a fost unul liniar, ci mai degrabă produsul unor abordări realizate din diferite perspective cu diverse obiective. Prin urmare, pentru a înțelege conjunctura abordărilor teoretice a evaluării politicilor publice ar fi necesar să ne adresăm contextului istoric în care aceasta s-a dezvoltat. Cercetarea originii și evoluția evaluării politicilor publice, precum și încadrarea acesteia într-o dimensiune istorică presupune evidențierea factorilor care au contribuit la studiul evaluării politicilor:

1. Schimbarea ideologică, politică și socială care a avut loc pe parcursul ultimului secol.
2. Extinderea programelor publice destinate bunăstării sociale.
3. Perfecționarea tehnicilor de cercetare socială și utilizarea lor în studiul problemelor social-economice.

Toți acești factori sunt cei care au provocat și impulsionat aplicarea metodelor de evaluare pentru analiza politicilor publice. Astăzi reformele administrației publice din Republica Moldova, ca proces de schimbare instituțională, necesită utilizarea evaluării politicilor publice prin dezvoltarea procedurilor, tehni-

cilor, metodelor pentru a obține intervenții publice mai eficace și eficiente în procesul de guvernare democratică. O provocare pentru administrația Republicii Moldova constituie implementarea acestui domeniu de evaluare a politicilor publice, care este foarte recent, și în afară de această insuficient dezvoltat în cadrul autorităților publice. Așadar evaluarea se transformă într-un element indispensabil în cadrul elaborării politicilor publice și ca cerință la procesul de integrare europeană:

- Modernizarea administrației publice din Republica Moldova în special prin reformarea acesteia, a necesitat căutarea și folosirea instrumentelor de gestiune publică mai flexibile și cu o capacitate mai amplă de interacțiune cu mediul extern;
- Necesitatea de a controla deficitul resurselor publice, și prin urmare de a justifica eficiența măsurilor de intervenție în sectorul public și privat;
- Procesul de integrare europeană a Republicii Moldova și prin urmare posibilitatea de a beneficia de fondurile structurale europene impun exigențe în aplicarea corectă a acestora. În acest sens la nivelul Uniunii Europene s-au conturat 5 criterii folosite în cadrul evaluării: relevanța, eficiența, eficacitatea, impactul și sustenabilitatea;
- Procesul de descentralizare politico-administrativ și crearea rețelelor de ONG cu competențe de monitorizare și control a acțiunii publice, cu scopul de a evita dublările și risipirea resurselor publice;
- Conștientizarea unui nou concept de cetățenie, în cadrul căruia cetățeanul este perceput ca „client” a serviciilor și beneficiilor publice. Astăzi amplificarea participării cetățenilor în viața publică, presupune evaluarea ca un mijloc de comunicare și de legitimare a acțiunii publice;

În studiul dezvoltării și implementării evaluării politicilor se constată rolul determinant al sectorului public ca promotor principal și context pentru majoritatea activităților de evaluare. În acest proces de introducere și extindere a evaluării, se observă formularea abordărilor metodologice pentru a evalua un program, variind de la cei care iau ca referință obiectivele enunțate și cei care încearcă să măsoare progresul, fără obiectivele propuse [4, p.255]. Astfel, constatăm următoarele abordări metodologice a evaluării:

- Modelul bazat pe obiective utilizează ca referință obiectivele politicii evaluate pentru a face măsurări comparative, între ceea ce s-a intenționat inițial și realizările efective obținute. Reperele obiectivelor permite să definească și să delimiteze modificările date, și cunoștințele despre acestea ghidează alegerea variabilelor în funcție de analiza și criteriile utilizate. Această abordare, de asemenea, a fost extinsă și în prezent este, una dintre cele mai aplicate, cel puțin la nivelul Uniunii Europene.
- Modelul necentrat pe obiective depășește abordările anterioare, considerând obiectul evaluării toate efectele provocate de către politica publică și nu

numai acelea, care sunt stabilite inițial în formularea politicii. Având pentru evaluare ca referință efectele produse real și determinate, analiza în cazul dat devine mai puțin seacă și mai completă, ținându-se cont și de realitatea existentă complexă.

- Modelul descriptiv sistematizează informația în care evaluatorul încearcă să elaboreze inventarul efectelor unei intervenții publice. Acest model oferă o listă în care se contabilizează efectele și variațiile înregistrate de o politică publică. În acest sens se înregistrează toate variațiile, însă nu se apreciază amplitudinea efectelor politicii, evaluatorul nu face altceva, decât să genereze informații și date.

- Modelul clinic nu se referă numai la înregistrarea informațiilor, ci și la explicarea motivului pentru care un obiectiv stabilit a fost un succes sau un eșec al politicii publice. În acest model, spre deosebire de cel descriptiv, evaluatorul acordă prioritate mai multor parametri care să corespundă obiectivelor prezentate de politica publică, încercând să răspundă întrebărilor de tip cauză-efect.

- Modelul normativ explică mai profund fenomenul evaluării. În acest model evaluarea nu prezintă numai aprecierile și explicațiile prin asumarea obiectivelor date în politica publică, ci dimpotrivă apelează la valori care sunt folosite drept referințe pentru măsurarea rezultatelor observabile. În demersul acestui model evaluarea politicilor publice capătă un caracter de dezbatere politică și normativă.

- Modelul experimental. Aplicarea acestui model este mult mai ambițioasă, fiindcă implică modelarea acțiunii publice, ceea ce face posibilă realizarea experimentelor asupra realității sociale. În acest model autoritățile publice ar trebui să evalueze un program nou, supunându-l experimentării înainte de a-l face extins asupra întregii populații. Astfel se detectează existența corelărilor explicabile între cauze și efecte, ceea ce testează cele mai bune soluții care pot fi aplicate la nivelul întregii societăți.

Toți susținătorii modelelor sus-menționate au dezvoltat scheme metodologice, pornind de la cadrul exclusiv al evaluării pe obiective până la cei care încearcă să măsoare rezultatele atinse independent de ce s-a planificat, bazându-se pe tehnici calitative și cantitative de evaluare, căutând aprecierea raționalității și utilității deciziilor și acțiunilor publice.

Pornind de la modelele prezentate, se pot deduce unele aspecte comune asupra conceptului de evaluare:

- implică ansamblul sistematic de informație asupra unui amplu grup de variabile: realizări, rezultate, impacte, procese de gestiune și executare;
- este o tehnică de analiză ce utilizează instrumente de cercetare socială;
- se realizează pentru că este utilă pentru grupul care o solicită: autorități publice, cercetători, think-tank-uri, societatea civilă;

- furnizează informație ce permite satisfacerea unei ample game de obiective, precum reducerea de incertitudine asupra mersului politicii, facilitează luarea deciziilor publice și contribuie la informarea analitică;
- încearcă să reconcilieze interesele tuturor celor afectați de politica publică și să implice în implementarea optimă pe toți beneficiarii politicii date.

În ansamblu toate acestea modele presupun funcții diferite ale evaluării, care marchează și continuă să influențeze relația complicată care există între științele sociale și evaluarea politicilor. În acest sens evaluarea îndeplinește un șir de funcții, precum generarea de informații, controlul administrativ de legalitate și financiar, raționalizarea luării deciziilor publice, îndrumări de reformă a practicilor administrației publice și formarea celor implicați în desfășurarea politicilor publice.

Evaluarea se realizează pentru ca rezultatele sale să fie utilizate, prin urmare trebuie să producă informație utilă pentru toți cei care participă în politica publică și, în mod principal, pentru destinatarii săi. În această ordine de idei vom detalia funcțiile evaluării. Astfel, controlul administrativ se referă la funcționarea internă a serviciilor publice și nu la aspectele externe sau la efectele acțiunii publice asupra societății. Controlul public a legalității încearcă să verifice, dacă cheltuielile realizate se ajustează mandatelor parlamentare, în timp ce controlul financiar se referă la fluxurile de cheltuieli considerate ca costuri ale acțiunii publice. Evaluarea politicilor este un control mai amplu decât cel al legalității și se extinde la toate aspectele activității economice-financiare a autorității supus controlului, însă fără a ține cont de obiectivele urmărite prin intervenția publică dată. Cu alte cuvinte, acest tip de control verifică dacă resursele s-au utilizat corect și, conform legilor publice, fără a valorifica eficacitatea și efectele acțiunii publice. De obicei, aceste verificări se realizează prin intermediul curților de conturi sau inspecțiilor.

În ceea ce privește evaluarea concepută ca un procedeu de creare și obținere a informației, care servește pentru a facilita luarea deciziilor și a aprecia diferite alternative. În acest sens, evaluarea oferă informația necesară pentru a decide dacă o politică trebuie continuată, extinsă sau dimpotrivă trebuie finalizată. Unii autori denumesc acest tip de evaluare – *evaluare sumativă*.

Evaluarea, ca mijloc de formare a celor implicați în politica publică, impune un proces de învățare și un instrument pentru a îmbunătăți cunoașterea celor implicați în propriile politici și programe. Cei responsabili de politici învață să le administreze și să le adapteze necesităților de moment și de context, care se modifică în mod constant. Acest tip de analiză este, de asemenea, denumit *evaluarea formativă*. Prin urmare, evaluarea are o dublă semnificație: de control social și politic a acțiunii publice și se adresează, pe de o parte, garantării îndeplinirii obiectivelor stabilite și, pe de altă parte, îmbunătățirii eficienței și eficacită-

ții gestiunii publice, ca un proces continuu de învățare și formare a funcționarilor implicați în politicile publice.

Încorporarea practicilor de evaluare, fie de tip intern sau extern, în cadrul administrației publice constituie o strategie a sectorului public, ca actor cu capacitatea de a acționa asupra obiectivelor economice și sociale, ce permite creșterea eficienții și eficacității, sustenabilității și stabilității politicilor publice. În acest sens este vorba de o schimbare ce afectează nu numai parametrii sau normele organizațiilor, ci și ansamblul de atitudini, imagini și activități ce corespund gestiunii publice.

Dezvoltarea procedurilor și formelor organizaționale sunt factori cheie pentru a genera o informație de calitate, care să permită coordonarea luării de decizii de către funcționarii de top și îndeplinirea obiectivelor politicilor. În acest proces de reformă capătă un rol esențial cunoștințele și abilitățile pentru aplicarea și dezvoltarea tehnicilor de evaluare din partea autorităților publice.

Obiectivul evaluării, în acest sens, este de a produce mecanisme necesare pentru continuarea procesului de reformare a administrației publice către o gestiune mai eficace și eficientă într-o societate democratică, care solicită transparența în gestiunea resurselor publice, îndeosebi, în contextul descentralizării politico-administrative din Republica Moldova.

Evaluarea politicilor publice este, în mod special, o cultură, un mod de a înțelege administrarea și gestiunea publică. Prin urmare este ceva mai mult decât o tehnică sau cerință legală din cadrul administrației publice.

La finalul acestui articol putem susține, că ceva timp în urmă evaluarea politicilor în Republica Moldova se identifica cu controlul și auditul, astăzi, însă, este acceptată ideea, că funcția principală a evaluării nu este exclusiv de a verifica dacă resursele prevăzute au fost aplicate corect sau dacă normele existente au fost respectate, ci și de a valorifica oportunitatea și utilitatea unei politici publice. Evaluarea, înțeleasă în acest mod, constituie un instrument al factorilor de decizie întru îmbunătățirea eficienței și eficacității acțiunilor publice, ceea ce implică perfecționarea bunei guvernării și practicii democratice din țara noastră.

Bibliografia:

1. Dye Th.R. Understanding public policy. - Prentice Hall, 1995.
2. Ruthman L. Evaluation research methods: a basic guide. - Sage, University of California, 1980.
3. Patton M. Evaluation Approaches and Techniques. – Washington, George Washintgon University, 1995.
4. Profiroiu M. Politici publice: teorie, analiză, practică. - București, Ed. Economică, 2006.

Prezentat la redacție
la 29 aprilie 2015

COMPARTIMENTUL
SOCIOLOGIA POLITICĂ

MIGRANȚII DE MUNCĂ ÎN UE: PROBLEME ALE INTEGRĂRII

Eugeniu BURDELNÎI
Republica Moldova, Chisinau, Parlamentul Republicii Moldova, Secția Relații Interparlamentare,
șef-secție, doctorand la Departamentul Ştiinţe Politice și Administrative, Facultatea Relaţii Internaţionale, Ştiinţe Politice şi Administrative Universitatea de Stat din Moldova

The article examinees the issue of integration of Moldovan labor migrants in the EU, taking into account the commitment of the EU member-states to promote the idea of migrants' integration as a factor of economic development and social cohesion aiming at economic growth and cultural enrichment. The integration of the Moldovan labor migrants is examined through such indicator, as legal and political rights, social and economic integration, cultural integration, as well as on the basis of MIPEX methodology. The author concludes that the process of social adaptation and integration of Moldovan labor migrants occurs rather efficiently that could reduce the eventual possibilities of return back home. Therefore, the Moldovan authorities should take into account that reality in the process of drafting and implementation of migration policies aimed on return and reintegration of Moldovan labor migrants from the EU member states.

Key words. *Labor migrants, return and reintegration, integration through participation, migration policies, EU member-states, Republic of Moldova, legal and political rights, social and economic integration, cultural integration*

Actualmente, statele-membre ale UE și-au confirmat angajamentul de a dezvolta în continuare ideea fundamentală a integrării ca factor al dezvoltării economice și al coeziunii sociale, pentru a spori și mai mult contribuția migranților la creșterea economică și la bogăția culturală [5, p.2-4].

În opinia profesorului olandez H.Entzinger, există trei domenii de integrare: a) Drepturile legale și politice; b) Integrarea socială și economică; c) Integrarea culturală [6, p.2]. De asemenea, integrarea migranților se examinează în baza metodologiei MIPEX, care reprezintă un ghid de instrumente și de referință complet interactiv pentru a evalua, comparași de a îmbunătăți politica de integrare în toate statele-membre ale UE, Norvegia, Elveția, Canada și SUA, cînd indexul integrării politicilor naționale ale statelor-membre ale UE se determină în corespundere cu 150 parametri, unificați în 7 grupuri de bază: mobilitatea pe

piața muncii; reunificarea familiei; educație; participarea politică: ședere permanentă; cetățenie; nediscriminare [10, p.1].

Luînd în considerația metodologia, menționată mai sus, vom diviza convențional diferiți indicatori de integrare în cîteva domenii-cheie, care, în opinia noastră, sunt relevante pentru migranții de muncă din Republica Moldova.

Integrare prin participare

Integrarea necesită angajamentul societății-gazdă de a-i primi pe migranți, respectându-le drepturile și cultura și informându-i cu privire la obligațiile care le revin [5, p.4-5]. Este necesar de remarcat, că statele-membre ale UE nu sunt egale din perspectiva indexului politicii de integrare. Anume, cele mai solicitate țări de către migranții moldoveni în UE (Portugalia, Spania, Italia, Grecia, Irlanda, România, Cehia, Germania, Franța) promovează o politică de integrare, care se caracterizează de o deschidere suficientă, înțelegere pozitivă și implementare a proceselor integrării. Și, în același timp, există anumite excepții sau realizarea insuficientă a integrării pentru toate sau anumite grupuri de resortisanți din țările-terțe, ceea ce este relevant și pentru imigranți din Republica Moldova [10, p.4].

Dobândirea de cunoștințe lingvistice

Este un fapt general acceptat că dobândirea de competențe lingvistice este esențială pentru integrare. O bună cunoaștere a limbii duce la creșterea șanselor de angajare, la o mai mare independență și la o participare sporită a femeilor migrante la piața muncii [5, p.5]. În conformitate cu datele Anchetei Forţei de Muncă din 2012, 79% din migranții de muncă moldoveni nu au probleme cu cunoașterea limbii țării-gazdă [7, p.11-12].

Participarea și mobilitatea la piața muncii

Integrarea cu succes a migrantului de muncă în noul sistem social depinde și de disponibilitatea unui loc de muncă, posibilitatea cîștigării banilor pentru cazare și hrană, pentru întreținerea familiei sale acasă sau în țara-gazdă, dacă se află alături. În conformitate cu datele cercetărilor sociologice, marea majoritate a migranților moldoveni sunt angajați în cîmpul muncii în țările-gazdă [10, p.6]. În același timp, în multe state membre există o diferență considerabilă între ratele de ocupare a resortisanților țărilor terțe și a resortisanților UE. De exemplu, în 2010, la nivelul UE, rata de ocupare a resortisanților țărilor terțe cu vârsta cuprinsă între 20-64 de ani era cu 10% mai mică decât cea a populației totale din aceeași grupă de vârstă. Întrucât participarea la piața muncii este una dintre cele mai bune și concrete modalități de integrare în societate, eforturile de reducere a acestor diferențe trebuie să vizeze deopotrivă lucrătorii migranți și migranții ca-

re au venit în UE în contextul reîntregirii familiei sau în calitate de beneficiari de protecție internațională [5, p.5].

În toate statele membre în care sunt disponibile date, se observă o supracalificare a resortisanților țărilor terțe, în special a femeilor, în raport cu locurile de muncă pe care le ocupă [5, p.5]. Angajarea în același domeniu de activitate economică peste hotare este caracteristică doar pentru 12% din numărul de migranți din țările de destinație cercetate, de obicei, pentru cei din domeniul construcțiilor, ocrotirii sănătății și serviciilor sociale, transportului și telecomunicațiilor, serviciilor comunitare, sociale și personale. Pentru marea majoritate a migranților se constată o discrepanță între nivelul de instruire și calificare deținut și activitățile economice exercitate de către aceștia. Astfel, muncitorii moldoveni înalt calificați se angajează și prestează munci necalificate, ceea ce duce la reducerea sau chiar pierderea calificării deținute (brain waste sau irosirea de creieri) [4, p.14-15]. În plus, salariul migranților moldoveni de muncă, atît bărbaților, cît și femeilor, este considerabil mai jos, în comparație cu salariul mediu pe țară [10, p.6-7]. De exemplu, în Italia, Franța, Portugalia și Marea Britanie la sfârșitul anului 2012 veniturile migranților moldoveni oscilează de la EUR 120 la EUR 4.000 pe lună, există însă diferențe semnificative pentru țările cercetate [4, p.33]. În cazul dat se aplică realitatea faptului, că migranții moldoveni de muncă sunt cetățeni ai unei țări, care nu face parte din UE, și, respectiv, sunt automat plasați într-o situație mai defavorizată pe piața muncii țării-gazdă din prisma angajării în cîmpul muncii, recunoașterii calificării, garantării drepturilor [10, p.7].

Eforturi la nivelul sistemului educațional

Majoritatea țărilor UE au un procent din ce în ce mai mare de elevi cu origine migranta. În întreaga UE, în anul 2011 procentul neresortisanților din grupa de vârstă 6-17 ani este de 5,7%, respectiv 7,9% în grupa de vârstă 18-24 de ani. Copii cu vârsta cuprinsă între 6-17 ani care nu sunt resortisanți reprezintă în Germania și Austria peste 9%, în Spania și Irlanda - peste 11%, în timp ce în Luxemburg - peste 45% [5, p.6].

Referindu-ne la situația migranților moldoveni, un raport al Băncii Mondiale relatează pentru 2006 un număr de circa 9.000 de persoane, care îşi făceau studiile în afara ţării [1, p.58]. Ministerul Educaţiei din Republica Moldova dispune de date oficiale privind numărul cetățenilor moldoveni aflați la studii peste hotare, în baza tratatelor internaționale, care în 2010 a fost de 4 mii persoane, însă nu există o evidenţă a numărului celor care aplică şi obţin locuri pentru studii peste hotarele ţării pe cont propriu. Respectiv, numărul moldovenilor care studiază peste hotare este mult mai mare [2, p.78]. Este necesar de remarcat, că, deși lucrătorii migranți moldoveni se caracterizează de un statut redus de calificări în activitățile de muncă, totodată, ei au un nivel educațional și de pregătire

înalt, se disting prin dorința de a se integra în societatea-gazdă. Circumstanțele date lasă un impact și asupra copiilor migranților. În rezultat, dorința de a învăța la copii cauzează, la rîndul său, și dorința părinților de a se integra în societățile-gazdă sau de a se întoarce acasă [10, p.10].

Asigurarea unor condiții de viață mai bune

Procesul adaptării și integrării imigrantului într-o măsură considerabilă depinde și de protecția lui legală și socială în țara de reședință. În cel mai vizibil mod astfel de probleme sunt percepute de migrantul de muncă prin prismă nivelului lui salarial, comparat cu nivelul salariului băștinașului, prezenței asigurării medicale, posibilității și realității în protejarea drepturilor sale în structurile de stat ale țării de reședință [10, p.8]. În țară de destinație salariații beneficiază de o anumită protecție socială, care pare a fi, totuși, destul de modestă. De exemplu, la sfîrșitul anului 2012 17,8% au declarat că beneficiază la locul de muncă de asigurare medicală, 14,8% - de concediu medical plătit, 13,2% - de concediu anual plătit; pentru 1 din 10 angajatorul plăteștecontribuții în fondul de pensii (11,1%) sau salariatul beneficiază de îndemnizație pentru accidente de muncă (10,8%), doar 4,2% sunt asigurați în caz de șomaj. De plăţi pentru ore suplimentare de lucru beneficiază 1 din 4 salariați (27,8%) iar 4 din 5 (81,6%) au declarat că săptămânal beneficiază de zile de odihnă [8, p.13]. Totodată, constatăm că aproximativ fiecare al patrulea migrant moldovean lucrează informal. Există însă diferențe în ceea ce privește modalitatea de angajare în UE. De exemplu, în Italia și Portugalia peste 80 % din migranții moldoveni muncesc legal, în baza unor contracte pe termen lung sau scurt, pe când în Franța și Marea Britanie informal, în baza înțelegerilor verbale (63% și 48%, respectiv) [4, p.15].

Statutul resortisantului din țările terței, care nu fac parte din UE, are un impact negativ asupra asigurării persoanelor cu pensii. În rezultat, migranții ilegali, inclusiv originari din Republica Moldova, care au statut de șomeri, nu se bucură de o oarecare protecție socială sau legală, există cazuri de acțiuni antiumane, antisociale, diferite încălcări ale legislației în vigoare [10, p.8].

De asemenea, migranţii se confruntă cu bariere în acces la serviciile medicale peste hotare. Astfel, printre cele mai des întâlnite obstacole se enumeră: a). problema lipsei asigurării medicale – 34%; b). statutul de şedere ilegală care face dificil accesul la medici – 28,7%; c). constrângerile financiare – 25%; d). interdicția de a părăsi locul de muncă în zilele lucrătoare – 14,7%; şi e). teama de a nu pierde locul de muncă – 20,5% [2, p.186-187].

De menţionat că, majoritatea migraților, care muncesc peste hotare, nu participă la sistemul public de asigurări sociale din Moldova, aceasta generând sporirea presiunii asupra populaţiei ocupate în economie, dar și subminând durabilitatea financiară sistemului asigurărilor sociale [2, p.180]. În același timp, autoritățile moldovenești întreprind anumite măsuri cu scopul facilitării integrării

imigranților moldoveni în UE. În acest sens este necesar de remarcat semnarea Acordurilor bilaterale în domeniul migrației forței de muncă cu Italia (anul 2003). Actualmente, se negociază elaborarea și semnarea unui Acord cu privire la activitățile întreprinderilor mixte moldo-italiene. Moldova intenționează semnarea acordurilor bilaterale în domeniul asigurărilor sociale cu statele-membre ale UE, pe teritoriul cărora sunt prezenți migranți din Republica Moldova. Cu unele țări astfel de acorduri au fost deja semnate: Portugalia (anul 2009), Bulgaria (2009), România (2010), Luxemburg (2011) [9, p.9], Austria (2011), Estonia (2011), Cehia (2011), Belgia (2012), Polonia (2013) [6].

Reintegrarea familiei

Este cunoscut faptul că viața familială garantată reprezintă o condiție importantă pentru integrarea imigranților. Statele-membre ale UE, în general, creează condițiile favorabile pentru reintegrarea familiilor, promovînd politica corespunderii abordărilor și politicilor naționale cu standardele UE. Atitudinea pozitivă față de reintegrarea familiilor din partea țărilor-gazdă a fost remarcată și de migranți [10, p.9].

Conform datelor Biroului pentru Migraţie şi Azil al Republicii Moldova, în perioada 2007-2012 au plecat peste hotare 6033 copii, împreună cu părinții. Spre regret, la Ministerul Educaţiei al Republicii Moldova nu există un sistem stabil de colectare şi evidență a datelor privind numărul copiilor luaţi peste hotare de către părinți. Aşa date sunt parțial incomplete, deoarece exactitatea acestora depinde de cât de conştiincios profesorii înregistrează aceste date în scoli. Mai mult ca atât, aceste date sunt colectate în baza informației furnizate de părinți, care nu tot timpul sunt dispuși să declare că pleacă peste hotare. Pentru anul 2010, Ministerul Muncii Protecţiei Sociale şi Familiei a prezentat un stoc cumulativ de 52.065 de copii cu părinți plecați peste hotare, comparativ cu Ministerul Educaţiei, care a oferit cifra de 54.176 de copii. Cu toate acestea diferențele în cauză din punct de vedere statistic nu influențează tendințele în acest domeniu [2, p.59].

Ședere permanentă (de lungă durată)

Un parametru important al integrării migrantului în societatea-gazdă reprezintă statului lui de ședere permanentă (de lungă durată). În general, în mediu lucrătorul migrant din Moldova petrece 1,9 ani peste hotare: 2,8 ani în statele-membre ale EU, 1,5 ani în CSI și 2,1 ani în alte țări. Este de remarcat faptul, că durata mai lungă de aflare a migrantului moldovean în EU poate fi explicată prin faptul, că pentru o parte considerabilă a lucrătorilor migranți din RM este necesar, inițial, de a trece de la etapa aflării ilegale la etapa statutului temporar legal, obținînd, ulterior, statutul de ședere permanentă [9, p.12]. De asemenea, ia cu mult mai mult timp, eforturi și resurse pentru a ajunge în UE, precum și de

a găsi un loc de muncă. Prin urmare, migranții rămîn acolo cît mai mult posibil, muncesc pentru a cîștiga destui bani pentru a plăti datoriile și de a cumpăra tot, ce au planificat să cumperem [7, p.13].

Cetățenie

Obținerea cetățeniei statului-membru al UE îi permite lucrătorului migrant din Republica Moldova să se integreze mai eficient în societatea-gazdă, să beneficieze de drepturile și libertățile egale cu cetățenii țării-gazdă. De exemplu, cetățenia românească deținută de migranții din Moldova le oferă posibilitatea de circulație liberă în țările UE, dar și de ședere legală pe teritoriul acestor state. Datele cercetării sociologice relevă că, de exemplu, în anul 2012 87% din migranți moldoveni din Marea Britanie, 49% din Franța și 24% din Italia posedau cetățenie românească. În perioada anilor 2000-2010 43.882 cetățeni ai Republii Moldova au devenit cetățeni ai statelor-membre ale UE (în particular, al României, Portugaliei, Italiei, Bulgariei, Germaniei, Marii Britanii, Irlandei) [10, p.13]. Spre comparație, numărul moldovenilor cu cetățenie franceză, britanica, italiană a fost mult mai mic, dar va crește în următorii ani, întrucât mai mulți moldoveni vor îndeplini condițiile pentru depunerea dosarului de obținere a cetățeniei statului gazdă (perioada de ședere legală, perioada de muncă legală, cunoașterea limbii țării de destinație etc.) [4, p.14-17].

Nediscriminare

Cum arată practica și rezultatele sondajelor sociologice, lucrătorii migranți moldoveni, care se află în UE, nu resimt discriminarea pe motive rasiale, politice sau religioase. Acest lucru se datorează politicilor de integrare și anti-discriminare, care se implementează atît la nivelul UE, cît și în fiecare țară în parte. În același timp, particularitatea dată poate fi explicată și prin faptul că cetățenii moldoveni demonstrează capacitatea înaltă și dorința de a se adapta și de a se integra în societatea-gazdă, au tendința de a respecta legile și normele comportamentului în țara-gazdă, posedă limba, etc. [10, p.13-14].

Participarea migranților la procesul democratic

Participarea migranților la procesul democratic este importantă pentru integrarea acestora. Obstacolele cu caracter legislativ și structural din calea participării politice a migranților trebuie să fie depășite în cea mai mare măsură posibilă. Ar trebui să se consolideze implicarea reprezentanților migranților, inclusiv a femeilor, în elaborarea și punerea în aplicare a politicilor și a programelor în materie de integrare. În opinia Comisiei Europene, printre măsurile menite să consolideze participarea democratică s-ar putea număra formarea și îndrumarea, acordarea dreptului de vot pentru migranți în cadrul alegerilor locale, crearea de organisme consultative locale, regionale și naționale, încurajarea spiritului ant-

reprenorial, a creativității și a inovării [5, p.8]. Resortisanții țărilor terțe au dreptul să candideze în cadrul alegerilor locale în 13 state-membre ale UE, să voteze în cadrul alegerilor locale în 7 țări, în cadrul alegerilor generale – în 2 țări (Portugalia și Marea Britanie). Structurile consultative la nivel local există în 15 țări, la nivel național – în 11 țări. Însă, ele oferă puține posibilități pentru participarea activă a migranților în eficientizarea politicilor. Aproape jumătate din statemembre finanțează activitatea politică a migranților, într-o treime de țări migranții sunt informați despre drepturile sale politice. De remarcat, că migranții legali, inclusiv din Republica Moldova, care se află pe teritoriul UE, beneficiază de drepturile civice. Însă, spre regret, actualmente nu este nici o statistică disponibilă pe marginea realizării drepturilor sale de vot de către migranții moldoveni, care participă în cadrul alegerilor locale, regionale sau naționale în țările de reședință [10, p.11].

Cît privește participarea migranților moldoveni la viața politică din Moldova, putem să constatăm că, participarea lor la procesul votării peste hotare s-a îmbunătățit, ceea ce a contribuit la creșterea participării migranților la procedura de vot, în special luînd în considerație numărul considerabil al cetățenilor Republicii Moldova, care se află peste hotare. Prin urmare, ultimele alegeri parlamentare din 30 noiembrie 2014 au dovedit elocvent eficiența acestor eforturi. În aceste alegeri au participat 73.311, care au votat peste hotare (spre comparație, la alegerile parlamentare din 2010 au participat 64.201 alegători, iar la alegeri parlamentare din 2009 – 17.484 persoane) [3].

Implicarea țărilor de origine

Țările de origine pot contribui la susținerea procesului de integrare în trei moduri: 1) pregătind integrarea încă dinaintea plecării migranților, 2) susținând migranții atunci când aceștia se află în UE, de exemplu acordându-le sprijin prin intermediul ambasadelor, 3) pregătind întoarcerea temporară sau definitivă a migranților care au acumulat experiență și cunoștințe [5, p.11].

Măsuri de sprijinire a integrării luate înainte de plecare

Țările de origine ar putea să-i ajute pe migranți, furnizându-le informații înainte de plecare, de exemplu, privind vizele și permisele de muncă necesare, dar și punându-le la dispoziție o formare lingvistică sau oferindu-le o formare profesională pentru a-și consolida competențele. În acest scop, în opinia experților Comisiei Europene, ar trebui să se acorde sprijin țărilor terțe în ceea ce privește măsurile luate înainte de plecare și, de asemenea, în vederea îmbunătățirii metodelor de recunoaștere a calificărilor și competențelor migranților [5, p.11].

În același timp este important de remarcat, că, în conformitate cu rezultatele chestionării lucrătorilor migranți, precum și urmare a interviurilor cu experți, efectuate de cercetătorul moldovean V.Moșneaga în 2012, majoritatea cetățeni-

lor moldoveni în UE nu dispun de oportunitățile suficiente pentru a obține informații cu privire la activitatea instituțiilor de stat din țările-gazdă și Republica Moldova, contribuirea la procesul luării deciziilor și la realizarea politicii integrării la nivel național, regional și local. Acest fapt poate fi explicat prin mai multe motive, inclusiv acoperireaa insuficientă a persoanelor de spațiul informațional și comunicațional al UE, direcționarea unidimensională spre obținerea doar unui salariu mai mare, oboseală după o zi de muncă grea, activismul social neajuns, etc. [10, p.11-12]. În acest context, neavînd altă soluție, datele cercetărilor sociologice arată că încă de la etapa de pregătire pentru plecare, 4 din 5 migranţi moldoveni apelează la rude pentru a-i ajuta să emigreze, iar 70% din migranţi îşi aleg destinaţiile pentru că deja au contacte sociale sau chiar un loc de muncă garantat, ceea ce subliniază repetat valabilitatea teoriei rețelelor de migranți în raport cu migranții moldoveni în UE [2, p.181].

Contacte benefice între comunitățile din diaspora și țările lor de origine

Asociațiile moldovenilor peste hotare, diaspora moldovenească în proces de formare contribuie activ la neutralizarea nostalgiei, a stresurilor peste hotare, soluționarea multor probleme primordiale pentru lucrătorii migranții în domeniul căutării de locuri vacante de muncă, a acomodării, consultațiilor, stabilirii unor noi contacte interpersonale, și, în general, integrării în țara-gazdă [10, p.15-16]. Greutățile pe care le întâmpină reprezentanții organizațiilor de diasporă sunt determinate de spiritul redus de participare al moldovenilor în diverse activități. În cadrul organizațiilor, există un nucleu restrâns de persoane care-și dedică timpul pentru activitatea acestora. Cu toate acestea, o bună parte din asociații reușesc să fie o sursă importantă de informare pentru migranții moldoveni, să promoveze Republica Moldova peste hotare, tradițiile și obiceiurile acesteia, să mențină relațiile cu serviciile de migrație din țările de destinație, să coopereze cu diferiți actori sociali. De exemplu, analizînd situația în Portugalia, Italia, Franța și Marea Britanie, s-a constatat că în anul 2012-2013 organizațiile de diasporă din Portugalia, au cea mai mare frecvență a accesării serviciilor oferite. 47,4% dintre participanții la cercetare au menționat că mențin legătura cu acestea, în comparație cu 38,7% dintre migranții din Franța, 27,0% - din Italia și 19,0% din Regatul Unit al Marii Britanii [4, p.16].

Migranţii moldoveni păstrează nivele puternice de contact la locul migraţiei, precum şi legăturile cu comunităţile lor de baştină. În Portugalia, Italia, Franța și Marea Britanie, de exemplu, rețelele sociale ale migranților moldoveni existente în țările de destinație constituie un factor important în integrarea pe piața muncii pentru 65% dintre moldoveni [4, p.14]. Aceste rețele sociale joacă un rol crucial în asistarea migranţilor moldoveni să gestioneze riscurile legate de migrație, să micşoreze costurile financiare aferente şi să sporească câştigurile [2, p.181]. Fiind peste hotare, 35% dintre migranții moldoveni se interesează cu

regularitate, iar 49% ocazional despre situația socială, politică și economică din Republica Moldova, comunicând frecvent cu rudele sau prietenii rămași în țara de origine [4, p.16].

Migrația circulară și dezvoltarea în țările de origine

Migrația circulară a fost promovată de curând, ca soluție de câștig triplu, ce aduce beneficii țărilor de destinație, țărilor de origine și lucrătorilor migranți, dar și ca mecanism major de a colecta avantajele migrației de muncă pentru dezvoltare. În ultimii ani, a crescut interesul față de acestea, ca instrumente de politici migraționale, ce rezolvă probleme sensibile și litigioase. Programele discutate includ: satisfacerea nevoilor piețelor muncii din țările de destinație, fără stabilirea permanentă acolo a migranților; soluționarea chestiunii "scurgerii creierilor"; promovarea dezvoltării în țările de origine printr-un flux constant de remitențe, revenirea în patrie a forței de muncă calificate, crearea de noi întreprinderi și diminuarea migrației nereglementate [9, p.7].

Analiza situației în Italia, Portugalia, Franța și Marea Britanie în anul 2012 a arătat, că perioada pe care o petrec în Moldova când revin, pentru marea majoritate a migranților, este de o lună de zile [4, p.28]

În opinia noastră, este important să subliniem și următorul detaliu, specific migrației temporare a moldovenilor peste hotare. Intenția de migrare peste hotare pentru o perioadă temporară, frecvent, se transformă în șederea pentru o perioadă nedeterminată. Marea majoritate a migranților nu sunt siguri în ceea ce privește perspectivele de viitor, ei fiind în „așteptarea" unor schimbări care ar putea să le influențeze deciziile de revenire în țara de origine sau de rămânere în țările de destinație. Decizia de a rămâne definitiv peste hotare sau de a reveni în țara de origine va depinde de circumstanțele sociale, economice, politice din țara de origine și cea de destinație. Datele colectate în Italia, Portugalia, Franța și Marea Britanie în 2012 atestă că 27% dintre participanții la studiu intenționează să revină în Moldova, alți 17% susțin că nu planifică o revenire pentru totdeauna în Moldova. Mai frecvent au relatat despre deciziile de a reveni în Moldova migranții cu vârsta de peste 40 ani, descendenții migranților născuți peste hotare sau care s-au alăturat familiei la o vârstă timpurie, cel mai probabil însă că se vor integra în țările de destinație [4, p.135]. Migranții circulari și temporari ar trebui susținuți printr-un cadru bazat pe drepturi care poate să asigure un statut legal clar și să faciliteze mobilitatea. Parteneriatele pentru mobilitate încheiate cu țări partenere ar putea reprezenta un cadru adecvat pentru promovarea inițiativelor privind integrarea în statele membre ale UE, de care ar putea beneficia și țările de origine. Mesajele politice pozitive din partea ambelor părți ar putea contribui la crearea unui mediu mai favorabil pentru integrare, dar și pentru migrație temporară și circulară [5, p.11].

În concluzie, este necesar de remarcat, că procesul adaptării sociale și integrării migranților moldoveni în țările-gazdă în cadrul UE decurge destul de eficient. De exemplu, analiza comparativă a bunurilor durabile deținute de către migranții moldoveni în țara de origine și cea de destinație relevă tendința unor moldoveni de a-și procura imobil peste hotare, inclusiv de a deține economiile bănești în această țară. Cei mai mulți dintre migranți posedă și afaceri, mai frecvent peste hotare, decât în Moldova. Procurarea imobilului, deschiderea unei afaceri reflectă, în același timp, și dorința acestor moldoveni de a se integra în țările date [4, p.38]. În opinia noastră, integrarea cu succes a migranților moldoveni în țările gazdă în UE va micșora automat eventualele rate de revenire a migranților moldoveni acasă, ceea ce, fără îndoială, trebuie de luat în calcul în momentul elaborării și implementării politicilor migraționale de către autoritățile moldovenești, atît în vederea integrării cetățenilor străini, cît și în privința reintegrării cetățenilor moldoveni, care se întorc acasă din statele-membre ale UE.

Suntem de acord cu cercetătorul D.Cheianu-Andrei, că, cu scopul contribuirii la integrarea cu succes a migranților moldoveni în spațiul UE, autoritățile guvernamentale din Moldova trebuie să-și direcționeze acțiunile spre: (i) semnarea acordurilor de securitate socială cu principalele țări de destinație a migranților moldoveni; (ii) susținerea programele de migrație circulară destinate moldovenilor; (iii) dezvoltarea unor programe pentru diaspora moldovenească care să mențină relațiile cu migranții moldoveni, dar și să contribuie la păstrarea tradițiilor și obiceiurilor naționale, inclusiv promovarea culturii moldovenești peste hotare; (iv) crearea condițiilor pentru dezvoltarea mediului de afaceri, mai multe programe de atragere a remitențelor în economie pentru a stimula revenirea migranților moldoveni în țara de origine, etc. De asemenea, organizațiile de diasporă ale moldovenilor trebuie să-și dezvolte relațiile de parteneriat, să-și consolideze colaborarea cu autoritățile publice locale din țările de destinație și cele de origine, să-și dezvolte serviciile [4, p.17].

Bibliografie:

1. Alexe I. ș.a. Gestionarea benefică a imigraţiei în România. - Bucureşti: Fundația Soros România, 2010.
2. Burdelnîi E. ș.a. Profilul Migrațional Extins al Republicii Moldova, Organizația Internațională pentru Migrație (OIM). - Chișinău, 2013, http://iom.md/attachments/110_raportpmero.pdf
3. CEC a totalizat rezultatele alegerilor parlamentare din 30 noiembrie. // Curier electoral din 5 decembrie 2014, http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2014/electoral-news/20141205/
4. Cheianu-Andrei D. Cartografierea diasporei moldovenești în Italia, Portugalia, Franța și Regatul Unit al Marii Britanii. - Chișinău, 2013, http://www.iom.md/attachments/110_raportfinalrom.pdf

5. COM - Comunicare a Comisiei către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic şi Social şi Comitetul Regiunilor. Agenda europeană pentru integrarea resortisanților țărilor terțe. COM (2011) 455 final, Bruxelles, 20.7.2011. http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52011DC0455:RO:NOT
6. Informațiile prezentate de dl Sergiu SAINCIUC, Viceministrul Muncii, Protecţiei Sociale şi Familiei al Republicii Moldova în cadrul seminarului Seminarul internaţional "Noi tendinţe în migraţie – aspecte demografice", organizat în contextul ședinței de lucru a Biroului Comisiei ONU pentru Populație şi Dezvoltare **(**Chişinău, 17 ianuarie 2013)
7. European Commission Launches New Push for Blue Card. // Spiegel online. October, 23, 2007, http://www.spiegel.de/international/europe/0,1518,513083,00.html
8. Migrația forței de muncă. In: Ancheta forței de muncă, Biroul Național de Statistică. Chișinău, 2013, http://www.statistica.md/public/files/publicatii_electronice/migratia/Sinteza_MFM_2012.pdf
9. Wickramasekara P. Migrația circulară: câștig triplu sau sfârșit obscur. // Global Union Research Network Discussion Paper No.15, February 1, 2011, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_247460.pdf
10. Мошняга В. Молдавские трудовые мигранты в Европейском Союзе: Проблемы интеграции. // CARIM-East RR 2012/40, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, San Domenico di Fiesole (FI): European University Institute. 2012. (http://www.carim-east.eu/media/CARIM-East-2012-RU-40.pdf) (vizitat la 21.10.13)

Prezentat la redacție
la 3 mai 2015

УМНЫЕ ВЫБОРЫ: ОРГАНИЗАЦИЯ ИЗБИРАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА И ПРЕДОТВРАЩЕНИЕ НАРУШЕНИЙ В ЭПОХУ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Павел КАБАЧЕНКО
Пакистан, Исламабад, Международный фонд избирательных систем (IFES)
Специалист по организации выборов, докторанд Молдавского государственного университета, факультета международных отношений, политических и административных наук, Кишинёв, Республика Молдова

In recent years, the use of information and communication technologies (ICT) in elections has increased considerably. Most Election Management Bodies make some use of new technologies in electoral processes (from voter registration to tabulation of results). New technologies based on Smartphone solutions have also been utilized to provide transparency and prevent / combat electoral fraud and malpractices. Currently Central Electoral Commission (CEC) of Moldova is using a number of new technologies in elections including State Automated Information System "Elections" (SAISE) to reduce malpractices / fraud in the process of voter registration / verification and tabulation of the results. In November 2014 for the first time in the history of Moldovan elections CEC used on the nationwide scale new electronic voter register (State Register of Voters). However smartphone technologies remain underutilized despite of good Internet connectivity and penetration, growing number of the smartphones in the country.

Key words: *Information and communications technology (ICT), mobile technologies, Internet, social media, elections, malpractice, fraud.*

Технологии в современном мире эволюционируют и завоевывают все больше места в повседневной жизни. Цифровая революция победно шагает по планете, выйдя на этап Web 2.0, бросая вызов традиционным моделям бизнеса и средствам массовой информации. Изменения коснулись и методов государственного управления, политической борьбы, проведения избирательных кампаний. Все больше технологических инноваций используется в процессе организации и проведения выборов.

На сегодняшний день вопрос использования информационных технологий стал насущным для всех организаторов выборов. С одной стороны, это объясняется желанием модернизировать и сделать более эффективными процессы и методы сбора, хранения, обработки, предоставления и распространения информации относительно кандидатов, партий, избирателей, наблюдателей и самих организаторов выборов. С другой стороны,

большой рост количества пользователей Интернета и популярности социальных сетей, совершенствование устройств записи и передачи информации значительно изменяет контекст организации выборов, заставляя органы управления выборами (ОУВ) модернизироваться, использовать новые коммуникационные стратегии и модели.

Новые информационные технологии и организация выборов

Спектр информационных технологий, используемых в избирательном процессе, очень широк. Он варьируется от простейших неэлектронных инноваций, как, например, магнитные чернила, до более сложных инструментов, таких как геоинформационные системы, устройства биометрической идентификации и электронные системы голосования.

Согласно концепции электорального цикла, организация избирательного процесса условно разделяется на три этапа: предвыборный период, период проведения выборов и период после выборов [1]. Новые информационные технологии используются на каждом из этапов, всё больше стремясь к полной автоматизации процесса организации выборов в целом.

Предвыборный период начинается с момента объявления выборов и продолжается до дня голосования. Информационные технологии, используемые на этом этапе, ставят целью автоматизацию мероприятий по определению границ избирательных участков, регистрации кандидатов, обучению персонала временных избирательных органов, созданию и проверке избирательных списков, информированию избирателей.

Информационные технологии периода проведения выборов относятся к процессу голосования и другим мероприятиям, проводимым вплоть до объявления результатов выборов. Речь идет о системах регистрации и идентификации избирателей, системах электронного голосования и подсчета голосов, системах наблюдения за процессом голосования и механизмах краудсорсинга, системах треккинга жалоб по нарушениям на выборах.

В период после выборов информационные технологии используются для анализа дня голосования и процесса подготовки выборов, регистрации избирателей и непрерывного обучения работников избирательной сферы.

За последние годы одной из самых быстро растущих технологий стал Интернет. Так, если в начале двадцать первого века, количество пользователей интернета едва переваливало за четыреста миллионов, то к началу 2015 года эта цифра составила более трех миллиардов человек (половина населения земли) [2, c.1]. Кроме того, Google планирует вложить 1 млрд. долларов США в то, чтобы Интернет пришел к той части населения Земли, в домах которой нет ни проводных, ни беспроводных соединений (Wi-Fi, LTE) [3]. Исходя из этого, довольно реалистично выглядят прогнозы изве-

стного футуролога Рэйя Курцвейла о том, что к 2021 году беспроводной доступ в Интернет покроет 85% поверхности Земли [4].

Интернет широко используется органами управления выборами и сопредельными организациями. Каждый ОУВ в настоящее время имеет хотя бы веб-сайт, многие страницу в фейсбуке и/или твиттер аккаунт. Стало нормой и положительной практикой (best practice) открытое размещение результатов подсчета голосов в режиме он-лайн. ОУВ используют Интернет для информирования как избирателей, так и партий, кандидатов, наблюдателей, прессы. Интернет предоставляет прекрасную площадку для проведения тренингов, обмена опытом, распространения пособий и инструкций для сотрудников избирательных органов разного уровня. Интернет позволяет увеличить эффективность процесса регистрации и проверки избирателей, а интернет голосование стоит на повестке дня многих органов управления выборами. Помимо этого, Интернет всё больше заменяет традиционные каналы коммуникации и взаимодействия ОУВ со своими представителями на местах.

Включение информационных технологий в избирательный процесс является следствием ряда преимуществ, которыми обладают технологии по сравнению с традиционными методами регистрации избирателей и кандидатов, голосования, подсчета голосов и подведения итогов выборов. Среди преимуществ называется то, что новые технологии могут повысить явку избирателей; упростить участие в голосовании граждан, проживающих за границей; снизить расходы на организацию выборов; содействовать одновременному проведению нескольких видов выборов; сократить вероятность человеческой ошибки (включая недействительные бюллетени); повысить точность подведения итогов голосования и скорость подведения и обнародования результатов выборов. Новые технологии могут способствовать расширению доступа к голосованию для избирателей с ограниченными возможностями, а также и для избирателей - представителей национальных меньшинств [5, с.10].

Однако использование новых технологий в организации выборов может нести серьезные риски для соблюдения основополагающих принципов организации избирательного процесса. Среди наиболее уязвимых принципов называют:

- прозрачность избирательного процесса (transparency): сложно увидеть, что происходит внутри используемых технических устройств;
- соблюдение тайны голосования (secret vote): потенциальная возможность узнать за кого был отдан голос;
- включение в избирательный процесс всех категорий населения (universal suffrage): существует риск того, что некоторые избиратели не смогут справиться со сложностью использованных технологий.

Не менее важной для успешного использования новых технологий на выборах является своевременная подготовка к их внедрению и исполь-зованию. Она заключается в правильном планировании и организации (вплоть до мелочей) процесса внедрения; обучении персонала, который будет обслуживать новые технологии; информировании населения относительно нововведений.

Неправильная или недостаточная подготовка процесса внедрения новых технологий может привести к снижению доверия избирателей к организаторам выборов и поставить под вопрос достоверность и корректность результатов выборов. То есть преимущества использования информационных технологий нивелируются наличием рисков, которые организаторам выборов необходимо предупреждать.

В мировой практике встречаются как удачные, так и неудачные примеры использования информационных технологий. Наиболее ярким примером удачного использования технологий с положительным результатом является Эстония, где на выборах весной 2015 года уже 20% избирателей предпочли отдать свой голос не на избирательном участке, а на диване (то есть голосовали по Интернету) [6]. Менее удачным примером является Кения, где на выборах в 2013 г. в день голосования отказали системы электронной проверки избирателей, и вышел из строя центральный сервер в процессе подсчета голосов [7].

Мобильные технологии в предотвращении нарушений и фальсификаций

Целостность выборов (Electoral Integrity), основанная на соблюдении международных принципов и норм организации избирательного процесса, является одной из самых важных задач ОУВ. С целью предотвращения нарушений и фальсификаций, которые представляют угрозу целостности выборов, ОУВ все больше прибегают к новым информационным технологиям, часто принимая их за панацею. Так, геоинформационные системы используют для борьбы с джерримендерингом, устройства биометрической идентификации для предотвращения множественного голосования, комплексы обработки избирательных бюллетеней для исключения вбросов и подтасовок в процессе подсчета голосов.

Одним из действенных способов предотвращения потенциальных нарушений и фальсификации является обеспечение максимальной прозрачности избирательного процесса и осуществление наблюдения за подготовкой и проведением выборов. Развитие Интернета и многочисленных мобильных устройств записи и передачи информации создают новые возможности для этого, обеспечивая более высокий уровень прозрачности и взаимодействия ОУВ с избирателями, кандидатами и наблюдателями. По

мнению практиков, новые технологии могут стать действенным инструментом «контроля общественности за избирательным процессом, исключения возможностей манипуляции в ходе и при подведении итогов выборов» [8, c.11]. В частности, это относится и к смартфонам, функциональные характеристики которых превращают их в эффективное устройство для предупреждения возможных нарушений и фальсификаций на выборах.

В январе 2007 года, Стив Джобс, исполнительный директор Apple Inc., заявив на презентации первого iPhone, что «это изменит всё!», оказался прав. 2007 год стал переломным для развития индустрии смартфонов, которые стали отличаться от своих предшественников, простых мобильных телефонов наличием операционной системы, то есть превратились в мобильные персональные компьютеры.

На сегодняшний день смартфоны способны управлять гигабайтами памяти и обладают мощным потенциалом обработки информации. Они имеют доступ в Интернет и при помощи специальных программ-приложений могут отправлять и получать электронную почту, делать, обрабатывать и отправлять цифровые фотографии и видеофильмы, обеспечивать доступ к радио и телевидению, определять месторасположение и ориентировать в пространстве.

Многофункциональность, простота в использовании и мобильность смартфонов способствовали росту их популярности и быстрому распространению. На сегодня смартфонами обладает более половины взрослого населения Земли. А по прогнозам экспертов, количество владельцев смартфонов в 2020 г. достигнет восьмидесяти процентов [9]. В тоже время, все больше людей используют смартфоны для получения информации и знаний, в том числе и о выборах. Так на выборах в США осенью прошлого года, порядка 28% граждан использовали свои смартфоны для ознакомления с новостями избирательной кампании [10].

Однако обладатель смартфона может легко превратиться из потребителя информации в ее производителя, а облегченный доступ к социальным сетям при помощи приложений позволяет мгновенно распространить любой медиа-контент (фото, видеоролик, аудиозапись) огромной аудитории.

Потенциал такого превращения был продемонстрирован Центром эффективного глобального действия при Калифорнийском университете. Американские исследователи провели оценку эффективности смартфонов в качестве недорогой технологии по предотвращению нарушений и фальсификаций на выборах. Для эксперимента были выбраны Афганистан (выборы 2010 г.) и Уганда (выборы 2011 г.). Эксперимент заключался в осуществлении быстрого подсчета голосов, на основании фотографий протоколов с отобранных избирательных участков. При этом 50 процентов участков, входящих в эксперимент, были официально уведомлены о проведе-

нии быстрого подсчета. На остальных участках быстрый подсчет не проводился, но были проанализированы результаты выборов и работа избирательных комиссий. В результате было установлено, что в Афганистане быстрый подсчет голосов на основании фотографий позволил сократить случаи кражи, утери или повреждения протоколов с 18,9 до 7,9 процентов (снижение примено на 60 процентов). При этом было также зарегистрировано снижение количества голосов, отданных за кандидатов от правящей партии на 25 процентов. В Уганде исследователи также обнаружили большой разрыв в результатах между избирательными участками, на которых проводился быстрый подсчет, и на которых нет [11].

Примечательно то, что во время эксперимента в Уганде для первичной обработки и передачи информации (фотографий протокола подсчета голосов) исследователи использовали специально созданные для этого мобильные приложения. Таким образов каждый избиратель со смартфоном в руке может стать частью механизма краудсорсинга. Краудсорсинговые технологии основаны на объединении и обнародовании информации поступающей от разных людей максимально эффективным способом. Приложения смартфонов обеспечивают общение между участниками проекта, сбор и объединение данных посредством телефонных звонков, смс, электронной почты, социальных медиа.

В рамках наблюдения за выборами в краудсорсинге могут участвовать как обученные члены одной организации (аккредитованные наблюдатели, например), так и в случае открытого краудсорсинга, любые избиратели, ставшие свидетелями нарушений. Для осуществления краудсорсинга существуют специализированные платформы (например, www.ushahidi.com), куда стекается информация о нарушениях и инцидентах. Также в случае «пассивного» краудсорсинга, информацию можно черпать из разных социальных медиа: фэйсбук, твиттер и др. Однако, по мнению исследователей, основными факторами, делающими краудсорсинг действительно важным источником информации во время выборов, являются доступность и возможность выхода в Интернет, использование мобильных технологий [12].

Информированность избирателя также является важным элементом предотвращения и борьбы с нарушениями и фальсификациями на выборах. Смартфоны, посредством приложений, могут стать важным и своевременным источником информации для каждого избирателя. С этой целью многие органы управления выборами создают приложения, которые дают возможность: наблюдать подсчет голосов и узнать результаты выборов; проверить свое имя в списке избирателей; узнать номер, расположение, контактные данные своего избирательного участка (включая карту и маршрут); получить ответы на часто задаваемые вопросы относительно процедуры голосования, кандидатов и избирательной системы в целом. Такие

приложения значительно облегчают избирателю (или работнику избирательной сферы) доступ к информации относительно выборов и дают возможность получить ее в нужный момент, что значительно снижает потенциал совершения нарушений и фальсификаций.

Использование новых информационных технологий в Молдове

Распространению и использованию новых, в том числе и мобильных, технологий в Молдове во многом способствует развитие Интернета. Согласно рейтингу NetIndex, составленным Международным агентством Ookla, специализирующимся в изучении качества Интернета в мире, Республика Молдова входит в первую двадцатку стран по показателям средней скорости скачивания данных из Интернета [13]. По данным Бюро аудита тиражей и интернета, количество пользователей Интернета в Молдове возросло и составляет более миллиона семисот тысяч. А это означает, что каждый второй гражданин Молдовы регулярно пользуется этой технологией. Соответственно, обладая функционалом наличия связи, происходит постепенный отказ от персональных компьютеров и ноутбуков в пользу компактных устройств: планшетов и смартфонов [14].

Изменения происходят и на общегосударственном уровне. В 2005 году в Молдове была принята национальная стратегия создания информационного общества – «Электронная Молдова». А в 2010 г. при правительстве создан Центр электронного управления, который является государственной организацией ответственной за внедрение новых технологий в сферу государственного управления. Одним из приоритетов центра является «создание платформы для внедрения электронного голосования и поддержка форм гражданского участия путем использования электронных систем, независимо от места нахождения гражданина во время проведения выборов».

Однако лидером в продвижении новых информационных технологий в области выборов стала Центральная избирательная комиссия (ЦИК) Молдовы. В 2008 году была принята Концепция государственной автоматизированной информационной системы (ГИАС) «Выборы», в соответствии с которой разработка деталей, внедрение, поддержка и пользование ГИАС были поручены ЦИКу. По сути ГИАС предполагает автоматизацию всех избирательных процессов от регистрации кандидатов до вычисления результатов выборов, включая интернет голосование.

Уже в 2009 году, на выборах 5 апреля, Центральная избирательная комиссия запустила информационную систему по сбору и передаче данных, поступающих со всех избирательных участков. Данная система облегчила доступ широкой общественности к результатам выборов (можно было узнать количество голосов, отданных за каждого из конкурентов на выборах

отдельно, по каждому избирательному участку), а также предоставляла данные о ходе процесса голосования (явке избирателей по каждому избирательному участку и в целом), статистические данные о количестве избирательных бюллетеней, полученных каждым избирательным участком, а также о числе избирателей, включенных в дополнительные списки [15].

На данный момент Центральная избирательная комиссия, при поддержке международных структур, продолжает разрабатывать и налаживать ГФИАС «Выборы». На парламентских выборах в ноябре 2014 г. впервые на национальном уровне был использован электронный государственный регистр избирателей (ГРИ), который является частью ГИАС. Он представляет собой единую интегрированную информационную систему учета избирателей Республики Молдова, разработанную на основе Государственного регистра населения. В день выборов операторы ГИАС «Выборы» должны были проверять личные данные избирателей в ГРИ и регистрировать в режиме он-лайн факт их участия в голосовании. Однако, в связи с недостатком мощности, центральные сервера, на которых был размещен ГРИ, не выдержали количества адресованных им запросов, вызвав остановку работы регистра на большую часть дня голосования. Хотя технические неполадки и не оказали влияния на ход голосования и результаты выборов, они негативно сказались на уровне доверия избирателей. С целью выявления ошибок и устранения неполадок ЦИК провел анализ работы ГРИ и планирует снова использовать систему на местных выборах в июне 2015 г.

Необходимо отметит, что ЦИК активно использует новые технологии для обеспечения прозрачности и налаживания прямой связи с избирателями. На регулярно обновляемом веб-сайте ЦИКа (www.cec.md) можно найти не только информацию о структуре избирательных органов и ее руководителях. Страница содержит полезную информацию для избирателей относительно выборов, предоставляет возможность проверить свое имя в регистре избирателей, на сайте указан телефон информационной линии. Кроме того ЦИК публикует в открытом доступе все входящие и исходящие документы, протоколы заседаний. Прямую трансляцию заседания ЦИКа также можно смотреть на сайте www.privesc.eu или на мобильном приложении этого сайта. С целью более углубленного информирования избирателей в предвыборный период был создан веб-сайт www.voteaza.md, на котором размещены инфо-ролики ЦИКа и другая необходимая информация.

Обучающие материалы, а также возможность пройти дистанционный курс обучения в области организации выборов представлена Центром непрерывного образования в избирательной сфере при ЦИКе (www.cicde.md). В прошлом году Центр осуществил проект «Электронное обучение для

свободных и справедливых выборов», в рамках которого и был разработан курс удаленного обучения для работников избирательной сферы [16].

Как ЦИК, так и Центр непрерывного образования представлены в социальных медиа: фейсбуке и ютубе. Однако, потенциал технологий Web 2.0, включая мобильные приложения, практически не используется организаторами выборов в Молдове. И несмотря на то, что приложение Центра непрерывного образования является одним из немногих приложений разработанных в области выборов в Молдове, информация и возможности этого приложения достаточно статичны, и не дают нужной степени оперативности в получении данных так необходимой для современного избирателя.

Также, в зачаточном состоянии в Молдове находится краудсорсинг. Технологии, которые позволили бы оперативно зафиксировать, передать и обработать нарушение или фальсификацию на выборах в Молдове почти не представлены. Существующая платформа для краудсорсинга «Monitorizarea proceselor electorale» (www.electorala.monitor.md) нуждается в улучшении и в первую очередь за счет использования мобильных технологий, которые позволят включить в процесс наблюдения за выборами еще большее количество избирателей. С другой стороны, использование смартфонов на избирательных участках затруднено в связи с опасениями организаторов выборов, что мобильный телефон может стать средством подтверждения факта голосования за того или иного кандидата (способ/попытка фальсификации). Также у организаторов выборов нет четкой стратегии мониторинга и реагирования на информацию о нарушениях, поступающую из социальных сетей, что значительно снижает их потенциал в качестве средства предотвращения и борьбы с нарушениями и фальсификациями.

Таким образом, можно констатировать факт, что в Молдове на данном этапе новые информационные технологии активно продвигаются и внедряются в процесс организации выборов. Такие технологии как государственный регистр избирателей дают возможность свести к минимуму один из видов фальсифицирования выборов – множественное голосование. Также существуют технические возможности для усиления мер по предотвращению нарушений и фальсификации посредством повышения прозрачности избирательного процесса и вовлеченности граждан в наблюдение за выборами (высокоскоростной интернет и большое количество пользователей, в том числе обладателей смартфонов). Однако мобильные технологии еще мало используются в этих целях, что вызывает необходимость приложения еще больших усилий для осуществления реформ в сфере организации выборов.

Библиография:

1. Ace Network Encyclopedia, http://aceproject.org/ace-en/focus/focus-on-effective-electoral-assistance/the-electoral-cycle-approach
2. The World in 2014: ICT Facts and Figures. - Geneva, International Telecommunication Union, April 2014
3. Илья Носырев, Небесный Интернет, Эксперт, июнь 2014, http://expert.ru/2014/06/3/nebesnyij-internet/
4. Прогнозы Рэя Курцвейла 2019–2099, https://infographics.d3.ru/comments/690441/
5. Information Technology and Elections Management: Informed Decisions for Sustainable Outcomes, Summary Report, European Commission – United Nations Development Programme Thematic Workshop, Kenia 2012
6. Выборы в Эстонии: победа правящей партии и страхи в отношении России, BBC, 2 марта 2015, http://www.bbc.co.uk/ukrainian/ukraine_in_russian/2015/03/150302_ru_s_estonia_elections_results
7. Technology, transparency, and the Kenyan general election of 2013, Aljazeera, 29 Mar 2013, http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2013/03/201332913551936530 8.html
8. Вавилов С.В. Развитие избирательных технологий в Российской Федерации в 2000-2013 годах. // «Выборы в Европе», №9, 2013
9. Planet of the phones, The Economist, Feb 28th 2015, http://www.economist.com/news/leaders/21645180-smartphone-ubiquitous-addictive-and-transformative-planet-phones?fsrc=scn/tw_ec/planet_of_the_phones
10. Smartphones Are Changing the Way the US Votes: Survey, Indo-Asian News Service, 4 November 2014, http://gadgets.ndtv.com/mobiles/news/smartphones-are-changing-the-way-the-us-votes-survey-616119
11. Using Smartphones to Reduce Electoral Fraud in Afghanistan and Uganda, Center for Effective Global Action (CEGA), http://cega.berkeley.edu/evidence/using-smartphones-to-reduce-electoral-fraud-in-afghanistan-and-uganda/
12. Изместьева Е. Исследование: возможности краудсорсинга в мониторинге выборов на примере Кении, Теплица социальных технологий, 25.09.2013, http://te-st.ru/2013/09/25/3vs-crowdsourcing-framework-for-elections/
13. http://www.netindex.com

14. Число пользователей интернета в Молдове возросло, Canal 3, 11.02.2015, http://canal3.md/ru/novosti/chislo-polzovateley-interneta-v-mold
15. ЦИК запустил информационную систему для сбора и передачи данных о выборах. // Вестник выборов, 03.04.2009, http://www.e-democracy.md/ru/elections/parliamentary/2009/electoral-news/20090403/#c11
16. Онлайн встреча завершилась. Наталья Юраш, директор Центра непрерывного образования в избирательной сфере, ответила на вопросы читателей HotNews.md, http://cicde.md/rus/direc/#sthash.rCOsX0oC.dpuf

Представлена в редакцию
6 мая 2015 г.

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ АНАЛИЗА СМИ: ВЗГЛЯД ЭТНОЛОГА

Ирина ДУШАКОВА
Республика Молдова, Кишинёв, Академия наук Молдовы, Институт культурного наследия, научный сотрудник, магистр антропологии, аспирант

The article deals with the methodology of text analysis. As modern society is media saturated, it is topical to analyze media from different perspectives: anthropology, folklore studies, sociology, etc. The author of the article considers different methods of media text analysis: close reading in the framework of new theory of practices, content analysis and the problem of limits of quantitative methods, discourse analysis and the problem of revealing nodal points of discourse. The article also describes the specificity of media being a source of information for researchers. It includes the author's field experience of journalism in different types of media in Moldova.

Keywords: *media, text analysis, close reading, content analysis, discourse analysis, quantitative methods, nodal points of discourse.*

Современный мир становится все более и более пронизан массмедиа. Об этом говорят не только западные аналитики СМИ [2], но и антропологи, фольклористы. Как отмечают А.Архипова, С.Неклюдов и Д.Радченко, сегодня актуально говорить об исследовании medialore – «культурной информации, распространяемой через электронные и печатные медиа» [8, с.5], а также изучать реакцию общества на происходящие события, поскольку «зачастую индивид, не выражающий прямо своего мнения по поводу некоего социально-политического события, тем не менее косвенно проявляет его, становясь активным участником "цепочки" трансмиссии фольклорных текстов» [8, с.6], размещаемых в традиционных или социальных медиа. По мнению же норвежского профессора социальной антропологии Т.Эриксена, сегодня интересы журналистики и антропологии все чаще пересекаются, «ибо антропологи изучают многие из тех проблем, к которым средства массовой информации сами проявляют повышенный интерес: это проблемы полиэтничных обществ и миграции, национальной культуры и культурных изменений, родственных структур, новых условий работы, туризма, потребления и др.» [23, с.123-124]. Он также отмечает, что «с точки зрения антропологов, средства массовой информации таят в себе еще не раскрытый потенциал как рычаги распространения очень сложный идей и понятий» [23, с.124]. В этих условиях традиционная этнография уже не может охватить все аспекты этнографических исследований [7, с.151].

Изменение границ возможностей традиционной этнографии напрямую связано и с другими тенденциями развития современного общества. Как отмечают Э.Берд и Дж.Барбер, «концепт *сообщества* давно привлекал внимание антропологов, которые часто были особенно заинтересованы в сообществах, имеющих географическое основание: деревни или территории традиционных народов, которые были центром антропологических исследований до относительно недавнего времени» [2, p.140-141]. Однако с развитием нового канала общения – сети Интернет и расширением возможностей и применения традиционных видов СМИ, представления о сообществах как о целом, связанном территориальным признаком, становится менее актуальным. Более того, в связи с идеей перехода от исследования «реальных сообществ» к «виртуальным сообществам» учеными [2] выдвигается идея смены фокуса антропологического исследования, и сейчас общность может касаться любой характеристики, включая специализацию, предпочтения в музыке, кино и т.д.

Кроме того, если посмотреть на эту проблему шире, то, как отмечает В.Вахштайн, «современная культурная ситуация заставляет с подозрением относиться к самой идее общества» [9, с.8], а кризис понятия «общество», наступивший в современной социологии, решается через «переописание социального как повседневного» [9, с.12].

И хотя спор о включенности СМИ в повседневность или конструировании повседневности посредством медиа (или спор о презентации vs репрезентации действительности в СМИ [13]) еще не завершен, анализ этого типа источника представляется плодотворным.

В данной статье мы остановимся на методах анализа текста, поскольку сегодня они играют все более важную роль в антропологических исследованиях. Это произошло в виду того, что не так давно антропология совершила переход от наук социальных к наукам гуманитарным [12, с.10], а потому существенно возрос ее интерес к продуктам человеческого творчества, одним из которых является текст.

Существует ряд методов, позволяющих проводить анализ текстовых массивов. Так, например, в свое время в исследовательскую программу Cultural studies Р.Хоггарт привнес использование приемов *детального чтения*, разработанных литературным критиком Ф.Ливисом. Как отмечает В.Куренной, «литературно-критические приемы Ливиса иногда трактуются как разновидность метода “*close reading*” – детальной практики чтения, сконцентрированной на тексте как на самодостаточном эстетическом объекте» [14, с.45]. Очевидно, что этот метод обработки текста противоречит одной из главных характеристик дискурс-анализа, при котором текст воспринимается исключительно в его социальной репрезентации. Однако этот вопрос выглядит далеко не так однозначно решенным, если обратиться к

области теории практик, согласно которой «контекстом практики может быть только другая практика» [9, с.30], что приводит к серьезным методологическим изменениям, чему уделить внимание в рамках данной статьи не представляется возможным ввиду широты проблемы. Актуальным сегодня также является и анализ текста в рамках семиотического подхода, во многом послужившего разработке дискурс-анализа.

Основными методами обработки текстового массива являются методы *контент-анализа* и *дискурс-анализа*.

Контент-анализ – это метод, традиционно применяемый в социологических исследованиях, при этом зачастую он используется и в этнологии [21, с.24-25]. Такое традиционное отнесение контент-анализа к области этнологии не вызывает вопросов, поскольку область приложения этого метода напрямую зависит от избираемых категорий анализа. Однако в отношении дискурс-анализа вполне правомерным видится вопрос его приложения к этнологическому исследованию и, более узко, к исследованию процессов становления или сохранения идентичности. Однако Дж.Шерцер отмечал, что «процесс структурирования дискурса есть локус взаимодействия языка и культуры <...> Поскольку дискурс является воплощением, фильтром, создателем, воссоздателем и передатчиком культуры, постольку для проникновения в суть культуры следует изучать реально производимые обществом и отдельными его членами мифы, легенды, истории, разговоры и словесные поединки, составляющие вербальную жизнь данного общества» [6, p.306]. Сегодня к таким формам, составляющим вербальную жизнь обществ, необходимо добавить и СМИ.

Применение данных методов сопряжено с некоторыми трудностями. Главной проблемой использования метода контент-анализа является выделение категорий анализа – «понятий, в соответствии с которыми будут сортироваться единицы анализа» [16, с.295]. Поскольку во всех работах, посвященных контент-анализу, ученые признают интуитивность выбора этих категорий, данная часть применения метода оставляет наибольшее количество вопросов. Более того, решение по выбору этих категорий принимается индивидуально в рамках каждого исследования, в зависимости от его целей. Но вместе с тем, к данным категориям выдвигается ряд требований. Так, они должны быть исчерпывающими и отвечать требованиям надежности (с высокой степенью согласия по поводу того, какие части содержания следует отнести к той или иной категории) [16, с.295].

В рамках дискурс-анализа, также традиционно используемого в подобных исследованиях, аналогичной проблемой видится поиск так называемых «узловых точек» дискурса. Авторы одной из теорий дискурс-анализа, Э.Лакло и Ш.Муфф, утверждают, что «дискурс сформирован благодаря частичной фиксации значений вокруг некоторых узловых точек. Узловая

точка – привилегированный знак, вокруг которого упорядочиваются и приобретают свое значение другие знаки» [13, с.57]. В качестве примеров подобных узловых точек предлагаются концепты «демократия» для политического дискурса, «люди» для национального и т.д. [13, с.57].

Однако в случае анализа СМИ, в которых переплетаются различные дискурсы, выявление их «узловых точек» видится как проблематичным, так и эвристичным: очевидно, что анализ текста дает исследователю очень широкие возможности, и именно выбор категорий анализа для контент-анализа и узловых точек для дискурс-анализа задает русло исследования, расставляет его акценты.

Для решения этой проблемы в рамках обоих методов, возможно, должна происходить выработка категорий/ узловых точек на теоретическом уровне, на основе научных исследований по теме анализа текстового массива. Однако теоретики метода контент-анализа утверждают, что выделенные на основе научных работ по теме категории анализа непременно должны сверяться с анализируемыми текстами, поскольку в ходе практической работы происходит проверка работоспособности выделенных категорий или добавление неучтенных ранее.

Важной опорой при практической работе с текстами в случае сложности выбора категорий анализа может стать результат количественного контент-анализа, который позволяет определить наиболее часто встречающиеся слова в анализируемых текстах. Эта методика применяется сегодня Кардиффской школой журналистики, в которой исследователи используют компьютерные программы для подсчетов частотности употребляемых слов. Все слова, характеризующиеся наиболее высокой частотой употребления, разбивают на группы по частям речи. Это помогает на первом этапе очертить общий ряд наиболее актуальных для анализируемого текстового массива концептов (через существительные) и их характеристик (через прилагательные).

Что же касается «узловых точек» дискурса, то данный инструмент не снимает проблемы их выявления, поскольку частотность не всегда коррелирует с важностью знака. Так, слово «демократия» может и не употребляться в определенном тексте, принадлежащем политическому дискурсу, однако этот концепт будет оказывать влияние на построение дискурса и даже его трактовку.

Возможность того, что не все выделенные в ходе теоретических разработок категории анализа можно будет проследить в медийных текстах, необходимо учитывать и в случае применения контент-анализа сообщений в СМИ. Так, например, анализ образа мусульман в британских СМИ показал, что «средства массовой информации склонны выставлять довольно узкие рамки понимания темы» [5, p.5-6]. Проведенное автором статьи ис-

следование образа Молдовы в российских СМИ показало, что из 12 возможных аспектов, отражающих особенности образа страны, в прессе было освещено лишь пять. Наш анализ выявил 7 нулевых знаков – 7 важных для образа Молдовы тем, которые не были освещены в российской прессе [11].

Таким образом, одной из важных черт работы с медийной информацией является с*тремление СМИ к созданию узких рамок восприятия* при формировании образа группы или при освещении события. В рамках дискурс-анализа такое явление можно объяснить через понятия «дискурсивной области», предложенной Э.Лакло и Ш.Муфф. Под этим термином понимается «резервуар для “добавочных значений”, возникающих в артикуляционной практике, то есть значений, которые имеет или имел каждый знак, но которые исключены определенным дискурсом ради создания единства значений» [13, с.57]. Таким образом, сужение представлений об освещаемом событии или группе продиктовано включением события или группы в дискурс. Как отмечает С.Холл в своей работе «Кодирование/ декодирование», событие не может передаваться в медийных сообщениях в своей первоначальной форме, оно становится значимым тогда, когда оно транслируется в формах дискурса, характерного для данного канала СМИ [3]. Поэтому оно непременно ограничивается дискурсом.

Это ограничение определяет на практическом уровне ряд категорий, которые будут служить основой контент-анализа и выделение которых является основным вопросом применения данного метода. При переходе от теоретического уровня к практическому как раз и проявляется стремление к сужению и упрощению образов репрезентируемых этнических групп. Но выбор СМИ одних категорий и упущение других указывает и на «нулевые знаки», т.е. на отсутствующие, непроявленные в текстах категории. С другой стороны, эти категории не проявляются по отношению к созданному исследователем списку тем (выделенных им ранее на основании других научных работ), а значит, по отношению к сконструированному исследователем (или другими исследователями) образу изучаемой им группы.

Оценивать стремление к упрощению образа или его отсутствие необходимо, принимая во внимание тип издания, поскольку СМИ могут сильно отличаться тем, насколько они склонны писать правдивые тексты, тексты на политический заказ или тексты, повышающие продажи.

Очевидно, что такого рода сведения не принадлежат к области текстового анализа, однако они тесно с этим связаны и их отсутствие может привести к серьезным ошибкам в результатах исследования. Если в рамках контент-анализа подобная проблема, как правило, не поднимается, то дискурс-анализ, рассматривающий дискурс как текст в его социальном контексте [18]. При анализе сообщений в СМИ анализ контекста является если

не ключевым, то одним из наиболее важных для корректной интерпретации сообщения.

Контекст может приводиться во вводной части информационного сообщения (т.н. «лид» новостного сообщения) как информационный повод, либо в его заключительной части как пояснение ситуации (т.н. «бэк» новостного сообщения). Однако истинные причины появления сообщения могут и не указываться. Если приводить примеры из западных исследований, то изучение образа мусульман Британии, проведенное в 2011 году, показало, что изменения в содержании, тональности публикаций невозможно понять, если не владеть информацией о том, что в 2005 году в Лондоне произошел теракт с участием представителей мусульманской веры. Или на более общем уровне, изменение содержания публикаций о мусульманах в мире сложно интерпретировать, не принимая во внимание теракты 11 сентября 2001 года в Нью-Йорке, 11 марта 2004 года в Мадриде и 7 июля 2005 года в Лондоне, в 2006 года в аэропортах Лондона и Глазго [5, с.5]. Если приводить пример по Молдове, то в российской газете «Известия» после событий 7 апреля 2009 года еще в течение пяти месяцев среднее количество публикаций было несколько выше, чем в предыдущие годы. И хотя не все сообщения упоминали апрельские события, очевидно, что интерес к стране был связан именно с ними [10].

Примером, освещающим данную проблему с другой стороны, может стать использование СМИ некоторыми этническими группами в определенных целях. Так, западные ученые, научившие определенные группы этнических меньшинств пользоваться видеокамерой для отображения своей жизни (попытка осуществить самопрезентацию этих групп), поняли, что эти группы использовали запись переговоров с правительством и запись других событий, «чтобы добиться внимания и вызвать жалость посредством новостных СМИ» [1, p.131].

Данный пример иллюстрирует необходимость анализа текстовых сообщений не как завершенных текстов, а как частей коммуникативного акта, в котором специфика адресата – в нашем случае издания, посылающего сообщение – является одной из определяющих характеристик контекста. Понимание того, с каким типом издания работает исследователь, позволяет более адекватно оценивать транслируемую изданием информацию. Так, например, в Великобритании существует традиционное разделение прессы на так называемую «качественную прессу» (broadsheets) и «популярную прессу» (tabloids). Они четко разделены годом основания – 1896 (открытие газеты "Дэйли Мэйл"/ Daily Mail), но также отличаются по содержанию. Так, «качественная пресса» содержит «политические, промышленные и культурные новости и выделяет страницы на финансовые вопросы и международные новости» [19, с.10], тогда как «популярная пресса» содержит

сенсационные истории и ставит перед собой цель развлечь читателя [19, с.11]. Эти газеты отличаются также форматом и стилем оформления: «качественная пресса» имеет сдержанный стиль оформления и длинные статьи, а «популярная пресса» печатается в более мелком формате и использует крупные заголовки, фотографии [19, с.11].

Само же стремление к сужению образа вне дискурсивных форм можно связывать с характеристикой издания. Так, работа автора в течение некоторого времени в местной чадыр-лунгской газете показала, что читатель данного издания не был готов к сложным аналитическим статьям. Таким образом, можно говорить, что *уровень подготовки читателя* может достаточно существенно ограничивать возможности издателя. Например, для того, чтобы опубликовать статью об уровне толерантности в обществе в местной газете, приходилось писать статью, разъясняющую само понятие толерантность, а после этого еще одну статью, объяснявшую актуальность проблемы. Только после этого читатель с высокой долей вероятности мог воспринять аналитическую статью на подобную тему.

Однако такой мотив ограничения, вероятно, напрямую коррелирует с идеей немецкого социолога Н.Лумана о внутреннем ограничении средств массовой информации в том, что они могут произвести: «Организации, которые производят коммуникацию в рамках массмедийной системы, зависят от гипотетических требований и приемлемости [со стороны и для адресатов]. Это приводит к стандартизации, а также к дифференциации их программ, во всяком случае - к унификации, не отвечающей индивидуальным требованиям. … Эти структурные рамочные условия протекания массмедийных операций ограничивают то, что они могут реализовывать» [15, с.10-11].

В изданиях развлекательного характера в большей степени возникает вопрос правдивости транслируемой информации, поскольку они стремятся *произвести сенсацию*. В рамках медиа-анализа первоначально внимание ученых привлекали вопросы функций СМИ и объективности подаваемой через них информации. Сегодня исследователи отмечают, что «СМИ констатируют процессы абберации (отклонение от нормы) культурно-просветительской функции, гипертрофированность функции релаксации, а также появление и развитие новых функций – маркетинговых, PR-функций и т.д.» [20, с.88].

В информационных агентствах в качестве ограничивающей силы может служить *требование нейтральной позиции*. При невозможности открыто критиковать каких-то политиков, данного типа издания их просто игнорируют. Таким образом для читателей данного издания игнорируемый политический актор исключается из того пространства, в котором он борется за поддержку электората. Очень похожей может быть ситуация с эт-

ническими группами: сам факт их существования может игнорироваться, тем самым издание исключает данную группу из того культурного пространства, к которому она принадлежит. Если с некоторыми типами «нулевых знаков» может возникать вопрос, не являются ли они конструктом исследователя, то такой «нулевой знак» как игнорирование той или иной этнической группы в СМИ, подобных сомнений вызывать не может. На наш взгляд, наличие и степень репрезентации по возможности большего количества этнических групп говорит о степени гармоничности межэтнических отношений. При этом важным критерием будет не только наличие информации о той или иной группе, но и их возможность рассказать о самих себе. Такое предположение можно проиллюстрировать проектом по самопрезентации иммигрантов, проведенным британской группой «Медиа 19» в Великобритании и Венгрии. По мнению венгерского ученого, принимавшего участие в этом проекте, «в СМИ существует негативный контент о группах меньшинств. Такой негативный подход усиливает распространенные предубеждения в отношении цыган (ромов), беженцев, бездомных людей и препятствуют процессу их интеграции. Негативный эффект таких патерналистских, тривиальных убеждений может быть снижен посредством действий СМИ, построенных на активном участии и самопрезентации этих групп, где издатели используют подход меньшинств и избегают точки зрения большинства» [4, p.51].

Частью самопрезентации может служить и возможность выражения реакции на размещенный текст. В случае работы с интернет-изданиями этот аспект поддается вполне прозрачному анализу, поскольку сайты могут вести учет посещений главной страницы сайта или прочтения каждого отдельного материала. В случае же с печатными изданиями речь может идти только о напечатанных отзывах читателей. Однако именно в отношении вопроса об обратной связи многие исследователи видят границы применения методов анализа текста, которые позволяют определить, что транслирует текст. Однако они не позволяют определить, насколько успешно медиа-текст это транслирует, насколько мнение читателей совпадает с мнением, выраженным в подаваемой через издание информации, поскольку «каждый человек воспринимает СМИ по-своему» [1, p.132].

Поэтому для анализа восприятия СМИ необходимо проводить отдельные исследования при помощи опросов, интервью или фокус-групп. Это поможет сверить полученные при контент- и дискурс-анализе данные с тем, насколько создаваемый СМИ образ работает и как он воспринимается реципиентами. Кроме того, комбинирование этих методов позволяет рассматривать, как СМИ включены в повседневную жизнь. Упрощенным методом может быть сверка общей коннотации, характерной для описания той или иной этнической группы, с мнением, выражаемым людьми при

обширных социологических опросах. Однако в этом случае нам сложно выделить читателей издания, которое было проанализировано, что делает сверку очень обобщенной и приблизительной.

В целом можно говорить о том, что сегодня анализ СМИ играет все большую роль в этнологических исследованиях, где фокус смещается с традиционных сообществ на сообщества виртуальные, в том числе и на сообщества, созданные на основе чтения одних и тех же изданий. Для выделения категорий анализа СМИ можно использовать два подхода: основанный на содержании текста (т.е. на частотности слов в текстовом массиве) и на позиции исследователей (т.е. на категориях, представляющих социальный контекст). Вопрос обратной связи СМИ с читателями демонстрирует необходимость комбинирования методов контент-анализа и дискурс-анализа с методами, традиционно используемыми в этнографии (включенное наблюдение, глубинное интервью, опрос и т.д.).

Литература

1. Bird E. Applying Visual Methods in Ethnographic Research. // Doing cultural anthropology: projects for ethnographic data collection. - Waveland Press Inc., 2007
2. Bird E., Baber J. 2007 Constructing a Virtual Ethnography. // Doing cultural anthropology: projects for ethnographic data collection. - Waveland Press Inc., 2007
3. Hall S. Encoding/decoding. // Culture, Media, Language. - Routlege, 2005
4. Meszaros A. Immigrations' Self-Reprezentation. // Postfactum: Historical Anthropology Studies, Odesa, 2013
5. Moore K., Mason P., Lewis J. Images of Islam in the UK. The Representation of British Muslims in the National Print News Media 2000-2008. 2011, ethnonet.ru/lib/1003-01.html#_edn*.
6. Sherzer J.K. Ways of Speaking: An Ethnographic Perspective. - Austin, 1983.
7. Wolfe A., Hagen G. Developing an Electronic Ethnography. // Doing cultural anthropology: projects for ethnographic data collection. - Waveland Press, Inc. 2007
8. Архипова А., Неклюдов С., Радченко Д. О фольклоризации действительности через *newslore*. // Newslore и medialore в современном мире: фольклоризация действительности. Тезисы докладов Международной научной конференции. Москва, РАНХиГС, 3-4 апреля 2015. - Москва, 2015. с.5-8.
9. Вахштайн В.С. Социология повседневности и теория фреймов. – Санкт-Петербург, 2011.

10. Душакова И. Динамика представлений о Молдове в российских печатных СМИ 2002-2011 гг. (на примере газет «Известия», «Новая газета»). // Postfactum: Historical Anthropology Studies, nr.3, Одесса, 2013, p.93-101
11. Душакова И. Образ Молдовы в российских СМИ (на примере изданий «Известия» и «Новая газета»). Магистерская работа, ун-т Высшая Антропологическая Школа, Кишинев, 2013 (не опубликована)
12. Елфимов А. Антропология в разных измерениях: предисловие составителя. // Антропологические традиции: стили, стереотипы, парадигмы: сб. статей. - Москва, 2012. с.5-18.
13. Йоргенсон М.В., Филлипс Л.Дж. Дискурс-анализ. Теория и метод. – Харьков, 2008
14. Куренной В. Исследовательская и политическая программа культурных исследований. // Логос, 1/85 (2012), с.14-79.
15. Луман Н. Реальность массмедиа. - Москва, 2005
16. Осипов Г.В. Рабочая книга социолога. - Москва: Наука, 1977.
17. Радченко Д. Панночка помэрла: дискурсивные модели воспоминания о фольклорной практике в интернете. … Фольклор в поле и кабинете: знание информанта и интерпретация антрополога. – Москва, 2014.
18. Романов П.В., Щебланова В.В., Ярская-Смирнова Е.Р. Женщины-террористки в интерпретативных моделях газетных СМИ. // Полис, №6 (77), 2003, с.144-154.
19. Рябова Н.В. Чтение прессы на английском языке. – Москва, 2004
20. Савинова О.Н. Этнокультурный дискурс в региональной прессе (на примере Приволжского федерального округа). // Тишков В.А. (отв. ред.) IX Конгресс этнографов и антропологов России: Тезисы докладов. Петрозаводск, 4-8 июля 2011 г. - Петрозаводск: Карельский научный центр РАН, 2011.
21. Тавадов Г. Т. Этнология. – Москва: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2011.
22. Танис К. 2014 Этика журналиста и социальная ответственность, http://www.eu.spb.ru/index/news-archive/2014/13672-etika-jurnalista
23. Эриксен Т. Успех с горьковатым послевкусием: рассказ о норвежской антропологии. // Антропологические традиции: стили, стереотипы, парадигмы: Сб. статей. - Москва, 2012. С.109-129.

Представлена в редакцию
30 апреля 2015 г.

DIASPORA'S ROLE IN INTEGRATION PATHS: THE CASES OF ARMENIA AND MOLDOVA

Andrei ENACHI
Republic of Moldova, Chişinău, Ministry of Foreign Affairs and European Integration of the Republic of Moldova, Directorate General for European Integration, Regional Cooperation Directorate
Attaché, Lecturer and PhD student of Moldova State University, Faculty of International Relations, Political and Administrative Sciences, Department of International Relations

Tigran YEPREMYAN
Armenia, Yerevan State University, Department of World History,
Lecturer and PhD student

The paper comparatively examines the role of Diaspora in the integration paths of two post-Soviet Eastern European states, Armenia and Moldova. Both countries are members of Eastern Partnership and share some common situations with their Diasporas that are increasing their role on the foreign policy of their homelands. Both countries were supposed to sign Association agreement and DCFTA with the EU, while Moldova signed, but Armenia didn't, announcing its U-turn intention to join the Russian led Customs Union and to participate in the formation of the Eurasian Economic Union. The paper goes beyond the reasons of the integration choices of these countries. The main reflections are oriented on the issue of the Diasporas' influence on the integration choices and its implications for the Diaspora communities. Thus, the research is concentrated on the study cases of Armenian and Moldovan Diasporas, as foreign policy assets in the host land-homeland relations. This issue can be better understood by setting its study within the shared theoretical framework of constructivism and liberalism: both constructivism and liberalism are likely to explain the impact of both identity and domestic activities on international sense.

Key words: *Armenia, Moldova, Diaspora, constructivism, integration, EU, Russia.*

Introduction

As important transnational actors Diasporas have considerable influence on behavior of states in international arena in many cases, such as in the cases of Armenia and Moldova. In this regard the way and the extent that the host state allows the community to exert influence on itself affect the worth of the Diaspora as a foreign policy asset in the eyes of the homeland. For instance, the Armenian and Moldovan Diasporas had substantial influence on the integration paths

of their homelands. Armenia and Moldova share some common situations with their Diasporas that are increasing their role on the foreign policy of their homelands and are important factors in foreign policy planning. Both countries were supposed to sign Association agreement and DCFTA with the EU, while Moldova signed, but Armenia didn't.

On September 3rd, 2013, the President of Armenia Serzh Sargsyan abruptly shifted the direction of Armenia's long-praised integration preference with the EU and announced "Armenia's decision to join" the Russia-led Customs Union and participate in the processes of formation of the Eurasian economic union. To make his move more profound and convincing, the President accentuated that Armenia depends on Russia for security and the largest Armenian community resides in Russia. These were critical determinants for Armenian integration preferences. In the aftermath of the visit "securitization" started taking place with the choice being presented as a security issue. "It's a rational decision, - said the president, - Our society has always clearly aspired to have a state system anchored in the system of European values... There has recently been much talk about the civilizational choice of the countries-members of the Eastern Partnership initiative… we don't believe it is right to view the issue in that dimension" [1; 2]. Consequently, the Armenian decision of joining to the Russian led Customs Union is not a matter of identity but a rational choice.

On 27 June 2014, Moldova signed the Association Agreement with EU, including the Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA). This Agreement represents a concrete way to exploit the dynamics in EU-Moldova relations, focusing on support to core reforms, on economic recovery and growth, governance and sector cooperation in areas such as, for example, energy cooperation, transport, environment, public health, consumer protection, education, training and youth as well as cultural cooperation [3]. Thus, EU increased its cooperation with Moldova, becoming its major partner in terms of trade, business and economic relations.

The paper goes beyond the reasons of the integration choices of these countries. The main reflections are oriented on the issue of the Diasporas' influence on the integration choices and its implications for the Diaspora communities.

The Theoretical Framework

Theoretically, Diasporas have been regarded as challenging traditional state institutions, and as an important feature of the relationship between domestic and international politics [4, p.449]. Since social threats are constructed and not naturally given [5, p.405], Homeland-Diaspora relations are not static as their mutual perception might change due to changes in governmental power, global dynamics and relations with the host-land [4, p.451]. Diasporas operate as ethnic lobbies in liberal host lands, and are a force in the global economy assisting

homelands' economies [4, p.450]. Diasporas' activities can be better understood by setting their study within the shared theoretical framework of *constructivism* and *liberalism*: both constructivism and liberalism are likely to explain the i-mpact of both identity and domestic activities on international sense.

Constructivism tends to explain the actors' identities, motives and prefere-nces, while liberalism deals largely with explaining their actions once the prefe-rences are settled. Diasporas identity-based motivation should therefore be an integral part of the constructivist effort to explain the construction of national identities [4, p.451]. As A.Wendt outlines, "The daily life of international poli-tics is an on-going process of states taking identities in relation to Others, cas-ting them into corresponding counter-identities, and playing out the result" [6, p.21]. Similarly, a Diaspora may have multiple identities linked to institutional roles, and therefore interests. Thus, Diasporas do not have interests independent from the social context [5, p.397-398].

Liberalism rejects the conventional assumptions that states are the primary actors in international affairs. Therefore, from liberalist viewpoint, the state is not an independent actor, but rather a representative of interests of different gro-ups. Consequentially, states pursue particular interests preferred by the specific coalition currently in power [4, p.460]. The dynamics within the triadic mecha-nism - homeland, host land and the Diaspora are extremely important for deter-mining to what extent the Diaspora can be influential on policy making proce-dures in the homeland. In the cases of Moldovan and Armenian Diasporas, one may observe that policy making in the homeland is highly vulnerable to Diaspo-ra involvement, since the host land and its liberal values provide all the room that a Diaspora needs to influence both the homeland and the host land politics [7, p.54].

Diaspora communities also tend to be integrating into the social, political and economic spaces of receiving countries. In addition, the preferences of the representatives of Diaspora have been shaped out by national ideologies, which mean that the policy of Diaspora may differ from homeland's preferences. The-refore, Diasporas may even sometimes act against their homeland interests. An interesting dimension for explaining the Diaspora involvement in homeland po-litics is the dynamics between the host-land and the Diaspora organizations. Es-sentially, Diaspora institutions come to confront individuals as more or less coe-rcive social facts. On this view, institutionalization is a process of internalizing new identities and interests, not something occurring outside them and affecting only behavior [5, p.399].

Therefore, the political system in the host land is highly important, since it determines the extent to which the Diasporas might influence the homeland po-litics in addition to the host land ones. The more liberal the host land's political system is, the easier it is for Diaspora to influence on foreign policy matters in

the host land towards the homeland. In case of authoritarian host land Diaspora organizations are becoming a policy tool in the hands of the authorities of host land. Thus, the nature of the host land regime determines the way that the Diaspora community organizes and interacts among it and also with homeland [5, p.50]. Significant part of diaspora communities maintains a transnational existence. Residing in a host land they maintain social, cultural and sometimes economic and political ties with the homeland. Moreover, Diasporas may be interested in influencing events in their homeland. Such kind of actions may be in favour or in opposition to homeland's acting government [8, p.121-122].

The Global Armenian Diaspora

Armenia has a large and well organized global Diaspora which comes to compensate the state's smallness. The Armenian Diaspora exceeds the overall population of Armenia about three times, and being well integrated within the countries of domicile it is active in many areas of political, economic and social affairs of those countries. The largest Armenian Diaspora communities reside within such an important international actors as the United States, Russia and France. As Khachig Tololyan outlines, "The sun never sets on the Armenian Diaspora" [9, p.107-136]. Hence, the Armenian interests are geographically transcendental and the Republic of Armenia has to plan its foreign policy also in accordance with the interests of "the Armenian Transnation." Therefore, the wide range of issues comprising Armenia-Diaspora relations presents a significant component of the National Security Strategy of the Republic of Armenia [10, p.399].

Additionally, within the context of the framework of contemporary globalization and glocalization processes the Armenian Diaspora no longer consists of a series of exile communities, fragments of the nation awaiting real or even symbolic return, but, rather, it is a permanent phenomenon. Therefore, the global Armenian Diaspora is constructed of communities that have "necessarily and inevitably developed local, host country-specific, "ethnic" features". Thus, according to Khachig Tololyan, the "diaspora is undergoing an accelerating transition from exilic nationalism to diasporic transnationalism" [9, p.107-108].

Next to the traditional parties, new Diaspora organizations such as the Armenian Assembly of America, the Forum of Armenian Associations of Europe and the Union of Armenians of Russia have evolved since Armenia's independence. While the first two structures, which have succeeded in gaining a certain influence, limit their activity to lobbying for Armenia's interests in Washington and Brussels, getting additional foreign aid, getting support for the Armenian point of view in the Karabakh conflict, and fighting to receive recognition for the Genocide [11, p.20], the Armenian Diaspora structures of Russia have become an important tool in the hands of Moscow to influence on Armenia's foreign

policy. In contrast to the Armenian diaspora organisations in the United States and France, where there are strict and transparent procedures for the election of the heads of organizations, in Russia diaspora organizations are often led by representatives of large businesses that are considering the post of the head of the diaspora organisation on a personal level, as a prestigious and authoritative business office. It is often noted that the level of organization of the Armenian diaspora in Russian does not correspond to its potential. Until now, the results of large diaspora projects have mainly become organizations that give an impression of lobbying centres of economic interests of individuals or groups, rather than the Armenian interests in general [12, p.93-95].

The Role of Armenian Diaspora in Russia

After the collapse of Soviet Union Russia received a new wave of immigration from Armenia. As a result today the Armenian population of Russia estimates 1.2 million according to the population census [13] and around 2.5 million according to experts [14, p.103]. Armenians in Russia are quite successful economically and professionally, and constitute socially and politically well-organized national communities [11, p.5]. "The largest Armenian community resides in Russia and the members of that community are much respected people. We have never made a step aimed against Russia and have no complex which would compel us to make such a step" stated President Serzh Sargsyan at the Joint Press Conference with the President of the Republic of Poland Bronisław Komorowski on 25, June 2013 [15]. "Today the strategic partnership with Russia also derives from the existence of more than 2.5 million Armenians living in Russia… We must consider that we are from those unique nations that have a large Diaspora, and the Diaspora obliges us to be able to maintain a balanced relationship with all" - stated the former Secretary of the National Security Council of Armenia Artur Baghdasaryan on 25 April, 2014 during the pres-conference after announcing his resignation [16]. Accordingly, the policy priorities of the Diaspora might not always coincide with the policy priorities of homeland especially in the context of integration processes between the Russian led Eurasian Union and the European Union. The Association Agreement with the EU including a deep and comprehensive Free Trade Area (DCFTA) would deepen Armenia's political association and economic integration with the EU [17]. The membership in the Customs Union will greatly facilitate the life of Armenian citizens working in Russia as it will eliminate the visa regime, which Russia will introduce from 2015 for all citizens of the CIS, with the exception of CU members. Regarding this issue the president of the Union of Armenians of Russia Ara Abrahamyan stated: "The Choice between the EU and CU was hard for Armenia… It must be said that Russia hosts the largest Armenian Diaspora in

the world. And in this regard, Armenia cannot remain indifferent to the fate of its compatriots living in the Russian Federation" [18].

The successful Armenian community of Russia sends huge amount of capital to Armenia. Moreover, today Russia is number one country for labor migration from Armenia [19, p.160]. Annually, about 60.000 labor migrants seek jobs in Russia. A survey by OSCE for the period 2002-2005 found that almost 90% of labor migrants from Armenia went to Russia. In 2007, 96% of labor migrants from Armenia travelled to Russia [20]. Speaking about the problems of the regime introduced on January 1, 2014 in Russia which sets a maximum period of 90 days staying on the territory of Russia for foreign citizens, including labor migrants, the Secretary of National Security Council Arthur Baghdasaryan announced, that Armenian citizens living or working in Russia and facing problems due to this new migration regime [21] could be divided into several groups: the first group is about 60.000 people, who are already banned to visit Russia, second group of about 210.000 people already have violations of the emigration laws and could be deported, and the third group is about 500.000 people who are at risk of the violation of the regime [22]. Such a situation could have a destabilizing political effect and pose a challenge to the sitting regime in Armenia. In this regard Arthur Baghdasaryan addressed to his Russian colleague Nikolai Patrushev requesting an amendment to the Russian migration legislation. So the simplification of the stay of Armenian labor migrants in Russia will significantly improve the socio-economic situation of Armenian citizens [23].

Such processes are essential sources of influence both for Russia and the Armenian community in the spheres of economy and politics. According to the Armenian central bank in 2005 the amount of Diaspora remittances reached 940 million US dollars, which is more than 15 percent of Armenia's GDP. In 2006 Armenian Diaspora in Russia transferred 604 million US dollars to Armenia which is 10 percent of the total capital that Russia sent to CIS countries [24, p.12]. In 2011, trough the banking system by individuals for non-commercial purposes the volume of money transfers amounted about 1 billion 547 million dollars. And about 84 percent of total transfers belongs to Russia (1 billion 295 million dollars). This means that another country indirectly provide 30% of Armenia's domestic consumption [25, p.18-19]. Moreover, non-commercial money transfers of individuals from Russia to Armenia via banking system in 2013 amounted around 1 billion 606.6 million US dollars, in case that total money transfers of individuals from Russia to Armenia via banking system in the same year was around 1 billion 727.9 million US dollars [26, p.18-19]. The statistics show that both non-commercial and total money transfers in 2013 were higher than in 2008 pre-crisis period, and this dynamics tends to increase (see figure 1 and figure 2). The largest number of Diaspora investors also came from Russia (29% of all investors) [27, p.14-15]. They have some business and political co-

nections with both Russian and Armenian policymakers. Some of the Armenian businessmen are among the 200 richest people in Russia with total net assets worth of $21 bln [28]. Some of the largest companies are Tashir Group (Samvel Karapetyan), Rosgosstrakh (Khachaturov Danil), Reso (Sergey Sarkisov and Nikolay Sarkisov) and Ameria Bank (Ruben Vardanyan), Uniastrum bank (Gagik Zakaryan), BAMO (Murad Muradyan), etc [12, p.98].

Consequently, the flows of the capital of Russia's Armenian community to Armenia provide a unique opportunity for Russia to reinforce its economic and political influence on Armenia. The Diaspora community simply cannot operate in Russia without coinciding its interests with the economic, political and foreign policies of Russia. Thus, it can be assumed that many business and financial organizations of the Armenian Diaspora of Russia are agents of Russian policy. This phenomenon has both domestic and foreign implications for Russia. It is a fact that rich and influential Diaspora with more than 2 million people has quite big significance, and it is necessary for Russia to provide societal consensus. The main part of the Armenian Diaspora in Russia is concentrated in Moscow; historically large Armenian colonies are located in the Krasnodar and Stavropol Krai and Rostov Oblast [12, p.94]. However, The Russian Armenian Diaspora is not homogeneous. In general, there can be distinguished three types of communities within the Armenian Diaspora in Russia. First: the members of "old" Diaspora communities, who came to Russia before Perestroika and are integrated within the Russian society and, simultaneously, form an active Diaspora community. For example, the Armenian Diaspora of Rostov Oblast and Krasnodar Krai descend from migrants of the 18th century [29, p.12]. Second are the successful businessmen from the wave of immigration in the 1990s, who are mostly interested in lobbying on behalf of their economic interests through the Diaspora institutions. Finally, there are the immigrants without legal status. In this view, it is difficult to speak about the Armenian Diaspora in Russia in terms of commonly accepted social identity and collective interests [30, p.20-21].

An important instance of how the Diaspora shapes and affects bilateral Russian-Armenian relations in post-Soviet period was the anti-Armenian policy pursued by Krasnodar Krai governor Aleksandr Tkachev. In 2003, the presidents of Russia and Armenia discussed the issue in Krasnodar, and then the anti-Armenian rhetoric stopped. However, even today xenophobia also in the context of Moscow's displeasure at Armenia's contacts with the USA and the EU remains one of the key issues between Russia and Armenia. Therefore, Russia can reinforce its interests in the South Caucasus more actively. There are many channels for influence, not only on the political elites, but on Diaspora community, and not only officially, but also via "unofficial" activity through regional initiatives, nationalist groups and other resources [29, p.13-14].

In order to legitimate its relationships and to be parts of international order the Armenian Diaspora communities in Russia established different institutions and agents. Institutes of national and cultural societies are formed to deal with the activities in the public sphere. These organizations with different efficiencies are functioning across the entire Russia and the national-cultural autonomy is formed. The Armenian Apostolic church in Russia is represented with its two dioceses (Russia and New Nakhichevan; South Russia) and around 40 churches [31, p.438]. However, the largest Armenian organization is "the Union of Armenians of Russia" (UAR) which has its regional branches in 70 federal regions and more than 340 cities of Russian Federation. Only in Krasnodar krai it holds more than 40 regional offices [19, p.162]. In 2003 UAR initiated and organized the founding session of the Pan-Armenian National Congress where were represented 350 delegates from 52 countries. The presidents of Armenia and Russia also attended the session [14, p.127]. Trough such an initiatives the economic, political and cultural elites of each of these heterogeneous Diaspora communities share a commitment "to maintain institutionalized, transnational connections and exchanges with other segments of the Diaspora and with the homeland: money and political advice, books and newspapers, disks and videotapes, paintings and films, information and propaganda, priests and party activists circulate through the Armenian transnation" [9, p.107-136].

The UAR also has ambitious political objectives of mobilizing Armenians during both regional and federal elections which was successfully done since its foundation in 2000. The growing political significance of the UAR makes it an important factor in relationships between Yerevan and Moscow [14, p.128]. In this context Armenian nongovernmental organizations and business companies established in Russia (The Union of Armenians of Russia, Tashir Group of Companies ect.) which are transnational in character are playing an important role. In contrast to the Armenian Diaspora organisations in the United States, where there are strict and transparent procedures for the election of the heads of organizations, in Russia Diaspora organizations are often led by representatives of large businesses that are considering the post of the head of the Diaspora organisation on a personal level, as a prestigious and authoritative business office. It is often noted that the level of organization of the Armenian Diaspora in Russian does not correspond to its potential. Until now, the results of large Diaspora projects have mainly become organizations that give an impression of lobbying centers of economic interests of individuals or groups, rather than the Armenian interests in general [12, p.93-95].

In this context it is interesting the statement of the Russian president V.Putin on October 6, 2003 at the founding session of the Pan-Armenian National Congress: "Great Russian reformer Tsar Peter the Great in one of his edicts wrote the following, it sounds interesting: "Caress the Armenians as possible

and facilitate properly wherein needed, in order to give an addiction for more of their arrival." Putin made a pause and then added: "It has passed nothing – tree hundred years. Was said - is done" [32]. Thus, the Diaspora institutions operate in accordance with the interests of Russia foreign and domestic policies.

Moldovan Diaspora

Large flows of migration from Moldova started from 1990s and determined the formation of many Diaspora communities abroad. Moldovan societies began forming abroad once Moldova proclaimed its independence (in 1991), and its citizens got the right to travel to other countries (emigration, marriage, family reunions, studies, etc.). During the second part of the 1990's, the process received a mass-character with the development of Moldovan labor-migration to Russia, EU-states, and Israel [33].

From the beginning of its formation, the Moldovan Diaspora has focused on ensuring cultural ties with its homeland, and later on the socio-economic and political relations. This was conditioned by the increasing collaboration with states receiving Moldovan labor migrants as well as the growing interest of Moldovan political leaders to get support during elections from the migrant workers [33, p.149]. Moldovan Diaspora communities abroad started initially from small communities, later on forming ethno-cultural associations of emigrants in foreign countries. Their initial role was is in establishing relations between the Diaspora and Moldova, building a bridge between two countries.

Today, the major destination countries for migrants from Moldova continue to be the Commonwealth of Independent States (CIS) and EU countries (Italy, Russia, Ukraine, Romania, Portugal, Spain, Turkey, Israel, Great Britain, and Greece).

In 2013, in the Bureau of Interethnic Relations were registered 154 associations from more than 30 countries (118 associations from 18 EU countries) [33, p.162]. Overall Moldovan Diaspora is estimated to one million citizens, reaching 25 percent of its entire population, which according to the last census in 2014 counts almost 3 million people [34]. According to estimations, about 200,000 Moldovans are thought to be working in Russia, mainly in construction. Another estimate puts the number of Moldovans in Italy at 200,000. Meanwhile, members of the 160,000 - strong Gagauz minority (a Christian community in the southern part of the country) are drawn predominantly towards Turkey [35].

Identity is an important aspect of Moldovan Diaspora, due to the historical evolution of the Moldovan statehood, an important part of Moldova citizens still identify themselves on ethnic base as Romanians. Due to their close historical and cultural links, Moldovan citizens have also had the opportunity to acquire Romanian citizenship if they can demonstrate that their grandparents lived on

Romanian soil before 1918 (when Moldova became part of Romania). Most of these people, therefore, have dual citizenship, even if unofficially [35]. The possibility of having dual Citizenship is allowed in the Republic of Moldova. This contributes to the current difficult situation in which the amount of the Moldovans who decided to regain the Romanian citizenship increased in the last 5 years due to the reform of the citizenship done by Traian Basescu, the former President of Romania. The process of regaining the citizenship of Romania is based on the historical fact that the territory between Prut and Nistru (Moldova and Ukraine) was a Romanian land and that Republic of Moldova is considered ”the second Romanian state”. According to the information from the Romanian Authority for Citizenship, they processed more 445 000 of cases [36]. The incentives of obtaining the Romanian citizenship for the majority of migrants from Republic of Moldova, consists mainly in the benefits of freely traveling in the EU and for a legal stay in its member states.

Initially, the policy on forming Moldovan Diaspora has focused on ensuring cultural ties with its homeland, and later on the socio-economic and political relations. This was conditioned by the increasing collaboration with states receiving Moldovan labor migrants as well as the growing interest of Moldovan political leaders to get support during elections from the migrant workers [33, p.150]. In recent years the Moldovan government was trying to minimize the negative effects and risks of mass emigration, by pursuing a policy of emigration and Diaspora. Today the Moldovan politics is deepening in the context of cooperation with the European Union in the framework of the Eastern Partnership and the immediate neighborhood with the EU.

Thus, Moldovan Diaspora started to play a greater role in society by being recognized as an asset of the country development and prosperity. In this sense, during the first edition of the conference "Moldova 2020: *Diaspora Contribution to the Development of the Country of Origin*", the former prime minister of Moldova, Ion Sturza noted that diaspora is a pride because in the host countries it can lobby for Moldovan interests" [36]. The political elite, officials and civil society are showing a greater interest towards Diaspora and are recognizing its major assets and a valuable contribution for national interest and the important role in consolidation of Moldovan state.

During the last three years the Moldovan Government started to increase its attention to the Diaspora and implemented the needed legislative policy framework for creating more possibilities for Diaspora involvement and contribution to the Europeanization and development process. This leads to a more active role of Diaspora population in shaping the home state policies and creating more opportunities for migrants to participate in the future of Moldova.

Moldovan Diaspora between Russia and EU

The Moldovan citizens established in Russia emigrated during the URSS and now have families and work there. They meet to speak the Romanian language and to remember the traditions and customs of Moldova [37]. Moldovan Diaspora in the Russia is determined by specific features which make it different from Moldovan Diaspora in the Western countries. Russia and Italy are considered to be main destination countries for labor migration from Moldova. The general characteristics of migrants according to their destination vary from country to country. The migration director to EU countries are preponderant females (60.1%), well-educated persons, but migrants going to Russia are more likely male (56.2%), with a medium level of education and mostly employed in the field of construction (around 68%) [38].

Another important aspect of Moldovan Diasporas in Russia is the religion, Christian Orthodox faith being practiced by majority of the population in the both countries. In Moldova, according to the last census in 2004, Orthodox believers are about 93%. However, there is no an autocephalous church, Moldova being a part of Russian Orthodox Church. According to the statute of Russian Orthodox Church, its jurisdiction includes people of Orthodox faith living on the canonical territory in: Russia, Ukraine, Belarus, Moldova, Kazakhstan, Azerbaijan, Kyrgyzstan, Latvia, Tajikistan, Turkmenistan, Uzbekistan, Estonia, and the other Orthodox Christians living in other countries that joined voluntarily in this jurisdiction [39].

The church is an essential element in the life of Moldovans abroad, just like in the Republic of Moldova. The Moldovan migrants go to the Moldovan Orthodox or Romanian Orthodox church. Most frequently, church is the place where co-nationals meet for the religious holidays, where they commemorate the most important life events - weddings, baptisms, - which make them feel like at home [40, p.16]. The Moldovan migrants usually go to the Moldovan Orthodox or Romanian Orthodox church. Church is the place where they meet for different important life events, celebrations, holidays but also where they can meet their co-nationals, get the needed supports and exchange news and important information regarding their homeland. The church is quite active in co-operation with the Moldovan communities abroad. Within many European and CIS countries (Russia, Italy, France, Portugal, and Spain) Moldovan Orthodox church priests, especially those who are sent to serve abroad, conduct church services in the native language of the Moldovan migrants. Moreover, the Moldovan Metropolitan Church of Russian Orthodox Church promotes creation of ethnic, cultural and religious communities and associations of Moldovans abroad [33, p.164].

Remittances are another important aspect of the Moldovan migrants abroad. According to the financial inflow to Moldova is considered among top reci-

pients of remittances. In 2008, money sent by emigrants continued to be a major source of revenue in Republic of Moldova. Funds sent by nationals abroad amounted to 36.2% of national GDP. In 2009, the exiles of the Moldovan diaspora officially sent close to one billion Euros via banks [43]. In 2011 the level of remittances reached the level of 23 % of GDP [42]. In 2013, Moldova received net remittances of 2.6 billion USD, amounting to almost 32% of GDP. Remittances from Russia of 1.5 billion USD made up almost 60% of total remittances received by Moldova. Remittances from Russia are currently perceived to be subject to severe cyclical and political risks [43, p.3].

Speaking about the role of Diaspora in Moldova and Russia bilateral relations, worth mentioning that during the last years were several cases when the Moldovan Diaspora community was trying actively to influence the policy or decisions of the Russian government for the benefit of Moldova. In this regard, we can analyze the embargo of Russian Federation on the import of wine from Moldova. In this case the associations of the Diaspora Coordination Council have released a statement to reprobate the embargo put by the Russian Federation on the Moldovan wine, mentioning that the economic, political or commercial threats are unacceptable in the relations between states [44]. This was a unifying issue that called upon Diaspora community to defend their homeland interest. In their statements, they condemned such kind of actions oriented against their country free choice for the development path, which is now oriented towards EU markets.

Moldova achieved one of the great objectives from its European agenda by signing the Association Agreement including the Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA) on 27 June 2014. This achievement boosted Moldova's export to the European market, shifting its traditional trade partners Russia and CIS countries.

In this sense, Moscow punished Moldova for choosing to follow the European path by hiking gas prices, banning wine imports and threatening to impose visa restrictions on Moldovans working in Russia. A showdown of sorts seemed inevitable. In an interview, Mr. Oazu Nantoi, Director of the Institute of Public Policy in downtown Chisinau, a respected and seasoned political commentator, appreciates the situation as follows: "We are conscious of the existence in the Republic of Moldova of a fifth column financed by the Russian federation" [45]. Russia continues to perceive Moldova as one of its former regions and tries to keep it as close as possible. The main tools used by Russia in this sense are oriented towards creating a negative image of European Union. The results are totally different, because these actions are pushing Moldova for building closer ties and relations with Romania, Ukraine and EU countries.

Italy is considered to be the second largest destination country for Moldovan migrants after Russia. The real figure of all Moldovans in Italy is difficult

to quantify because a good part of them are illegally established there and cannot be monitored. According to the former Moldovan ambassador in Italy Gheorghe Rusnac, who confirms that the total number of Moldovan citizens in Italy would reach 200.000 [46, p.118]. Thus, the real number can be much bigger according to some estimation that count more than 300.000, taking into account the illegal emigrants or the Moldovan's with Romanian citizenship residing in Italy. Moldovans in Italy as the largest community of Moldovans in the EU is providing income for a large proportion of households in Moldova [47, p.5]. The situation of Moldavian's migrant communities in Italy is the same as in other European countries. The diverse problems that they are facing are motivating them to create Diaspora associations, forums and joint platforms of cooperation for a joint effort to solve their issues and maintain their contacts and links with their homeland.

Diaspora participation in voting is based on its willingness to contribute for the future of its homeland. During the last three rounds of parliamentary elections in the last two years, pro-European parties managed to obtain that missing edge that change elections and to dismiss the old political regime. What happened is that more than 90% of votes from the diaspora were given to pro-European parties - most migrants gave only 45% to the Russian Federation [48, p.107].

In 2009 the Moldavian Diaspora gave the decisive votes in the election scrutiny for a pro-European future and new Governance without the Communist Party. The role of Diaspora communities, the NGOs, civil society was very important in delivering clear messages for supporting a common position for the future development and integration path for their country. In this sense, they did a lot of promotion to help increase pro-European voter turnout and to obtain victory for the democratic parties. After Russia failed to tighten its grip on the Communist Party, it reoriented visibly towards alternative political projects on the left flank. The Socialist Party of Moldova, run by Igor Dodon, a former member of the government under the Communists, received a substantial boost from Russia. Its leader benefited from photo opportunities with Russian politicians and Patriarch Kirill, and organized a concert with an anti-government message for the Moldovan diaspora in Moscow (there are around 300,000 Moldovans work in Russia) [49].

During the last parliamentary elections from 30 November 2014, Moldova organized 95 voting sections abroad for diaspora community. Members of Moldavian Diaspora from Europe expressed a strong support for the pro-European parties and for European integration. In Italy for this elections abroad were organized 25 polling stations, compared with only 5 in the Russian Federation [50]. The decision was argued by the low participation of Moldavian diaspora in the voting process in Russian Federation. At the same time this decision was seen critically by civil society and international organizations, mentioning lack of

transparency in determining how many polling stations to be opened abroad [51].

The main achievements of Moldova's pro-European governing alliance for European Integrations are considered to be the EU visa liberalization (April 2014) and signing of the EU Association Agreement (June 2014), Deep and comprehensive Free Trade Area. At the same time this results were not enough to convince the electorate from Russia of the progress in EU integration and valuable achievements from the reforms development programs. The result was that Moldovan cititizens residing in Russia gave their vote and support mainly for the pro-Russia parties, showing their disappointment for the pro-European party coalition.

Although the name and the structure of the ruling coalition changed during the last five years, the European integration has remained its main purpose. This is why some important leaders of the Diaspora, for example, are urging the pro-European parties to re-unite in a coalition [52]. Majority of citizens are still expecting that pro-European parties will mobilize their forces in order to secure the European path of the country. In this sense, Diaspora is supposed to choose between supporting Russia or Europe. However, it is obvious that pro-European views are the strongest and are winning this hard battle at the moment.

Conclusion

This comparative study reveals that diaspora plays an important role in the foreign policy and the integration paths of Armenia and Moldova. The Armenia and Moldova diasporas are increasing their role on the foreign and security policies of their homelands and on the countries of domicile. The article can serve as baseline data for developing a more systematic analysis of the role of diasporas in international relations. As the integration path of Armenia showed, the existence of large and powerful Armenian Diaspora in Russia provides an opportunity for Russia to strengthen its influence on social, cultural and economic spaces of Armenia. The argument that the state is "small" and "week" because of resource scarcity is only partially applicable to the Armenian case as global Armenian Diaspora compensates its smallness. However, the Armenian Diaspora in Russian being connected with Armenian ruling business and oligarchy circles operates in accordance with rule of games created by Russian and Armenian ruling groups' interests. Thus, it can be assumed that many business and financial organizations of the Armenian Diaspora of Russia are agents of Russian policy. These facts also make the Russian interference into the Armenian affairs much easier. However, as the case of Moldova shows, the Government of Moldova during recent years could use the potential of its diaspora communities to continue the European integration path. And due to the comparative political weakness of the Moldovan diaspora in Russia it couldn't affect the EU integrati-

on path of Moldova. Thus, the national policies were adjusted to reflect some of the main needs and problems of the diaspora communities.

Bibliography

1. The RA President Serzh Sargsyan's Remarks at the Press Conference on the Results of the Negotiations with The RF President Vladimir Putin 03.09.2013 http://www.president.am/en/interviews-and-press-conferences/item/2013/09/03/President-Serzh-Sargsyan-press-conference-working-visit-to-Russian-Federation/
2. Statement of Serzh Sargsyan The President of The Republic of Armenia in the Parliamentary Assembly of the Council of Europe 02.10.2013 http://www.president.am/en/statements-and-messages/item/2013/10/02/President-Serzh-Sargsyan-participated-at-the-session-of-the-PACE-speech/ (25.05.2014).
3. EU-Moldova Association Agreement, What does the Agreement offer? http://eeas.europa.eu/moldova/pdf/ quick_guide_eu_md_aa_en.pdf .
4. Shain Y., Barth A. Diasporas and International Relations Theory. // International Organization, Vol.57, No.3 (summer, 2003).
5. Wendt A. Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics. // International Organization, Vol. 46, No. 2 (MIT Press, Spring, 1992).
6. Wendt A. Social Theory of International Politics. - Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press, 1999.
7. Baser B., Swain A. Diaspora Design versus Homeland Realities: Case Study of Armenian Diaspora. // Caucasian Review Of International Affairs, Vol.3 (1) – (Winter 2009).
8. Esman M.J. Diasporas in the Contemporary World Polity. - Malden, M.A. 2009.
9. Tölölyan K. Elites and Institutions in the Armenian Transnation. // Diaspora: A Journal of Transnational Studies, Vol.9, N.1, Spring 2000, pp.107-136.
10. The National Security Strategy of the Republic of Armenia (approved at the session of National Security Council at the RA President office on January 26, 2007), http://mfa.am/u_files/file/doctrine/Doctrineeng.pdf, accessed on 10th of March, 2014.
11. Manaseryan T. Diaspora the Comparative Advantage for Armenia. // DFI International & AIPRG Working Paper No.04/14 (January, 2004).
12. Захарян А.Э. Армянская диаспора в России и в мире. / Армения и мир. Сборник статей. / Под ред. Э.Р.Григорьяна. – Москва: Институт социальных наук, 2013.

13. The Results of the National Population Census of Russia 2010, http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-01.pdf (19.04.2014).
14. Дятлов В., Мелконян Э. Армянская диаспора: очерки социокультурной типологии. – Ереван: Институт Кавказа, 2009.
15. Statement by President Serzh Sargsyan at the Joint Press Conference with the President of the Republic of Poland Bronisław Komorowski, 25.06.2013, Web. 20 Sep. 2014. :http://www.president.am/en/interviews-and-press-conferences/item/2013/06/25/President-Serzh-Sargsyan-press-conference-with-the-President-of-Poland/
16. Արթուր Բաղդասարյան, "Հայաստանը պետք է վարի բալանսավորված արտաքին քաղաքականություն:" 2014-04-25 URL: http://www.hartak.am/arm/index.php?id=16269 (24.05.2014).
17. Joint Statement by High Representative Catherine Ashton and Commissioner Stefan Füle on completion of negotiations on the future Association Agreement with Armeniaю - Brussels, 25 July 2013, A 401/13, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/ docs/pressdata/EN/foraff/138404.pdf (4th of August, 2013).
18. Интервью президента Союза Армян России Ара Абрамяна, опубликованное в газете «Голос Армении». Ара Абрамян о Таможенном Союзе, Еркрамас / Аналитика. 30 сентября 2013, 21:45, http://yerkramas.org//2013/09/30/ara-abramyan-o-tamozhennom-soyuze/ (21.05.2014).
19. Աննա Ժամակոչյան (ed.), Հետխորհրդային երկրների հայկական համայնքների ինքնության խնդիրները և տեղեկատվական ռեսուրսները: Եր. Նորավանք, 2010.
20. Migration and Development: Armenia Country Study, ILO, 2009, ILO Sub-regional Office for Eastern Europe and Central Asia, 2009, pp.1-7. http://www.ilo.org/public/english/region/eurpro/moscow/info/publ/migr_dev_study_en.pdf (20.05.2014).
21. «О внесении изменений в статью 27 Федерального закона «О порядке выезда из Российской Федерации и въезда в Российскую Федерацию» и статью 5 Федерального закона «О правовом положении иностранных граждан в Российской Федерации», http://www.fms.gov.ru/foreign_national/izmenzakon/ (24.05.2014).
22. Արթուր Բաղդասարյան, "Հայաստանը պետք է վարի բալանսավորված արտաքին քաղաքականություն:" http://www.hartak.am/arm/index.php?id=16269 (24.05.2014).
23. Интервью "Голосу России" научный сотрудник Института экономики РАН Александр Караваев 10 февраля,

http://rus.ruvr.ru/2014_02_10/Armenija-rasschitivaet-chto-Rossija-smjagchit-migracionnie-pravila-5768/
24. Statistical Bulletin of the Central Bank of Armenia, 2006, https://www.cba.am/EN/pperiodicals/vich_2006_eng.pdf (14.05.2014).
25. Statistical Bulletin of the Central Bank of Armenia, 2011, https://www.cba.am/EN/pperiodicals/vich_tex_12_eng.pdf (14.05.2014).
26. Statistical Bulletin of the Central Bank of Armenia, 2013, https://www.cba.am/EN/pperiodicals/vich_tex_13_eng.pdf (11.09.2014).
27. Migration and Skills In Armenia Results Of The 2011/12 Migration Survey On The Relationship Between Skills, Migration And Development, European Training Foundation and Caucasus Research, Resource Centers (Armenia) 2013.
28. Seven Armenians named Russia's richest businessmen in Forbe's ranking. Tert. am. 08 Sep. 2014. Web. http://www.tert.am/en/news/2014/04/17/forbes/
29. Markedonov S. Russia's "Internal South Caucasus:" The Role and Importance of Caucasus Societies for Russia. // Caucasus Analytical Digest No.04/09.
30. Oussatcheva M. Institutions in Diaspora: The Case of Armenian Community in Russia, WPTC-01-09, Institute of Social & Cultural Anthropology, University of Oxford.
31. Armenian Diaspora Yearbook, Ministry of Diaspora of the Republic of Armenia. - Yerevan 2009.
32. Владимир Владимирович Путин, Глава Российского государства цитировал сенатский Указ, подписанный Государем России Петром Первым в 1711 году, http://sarinfo.org/armw/?c=armenians (19.04.2014).
33. Mosneaga V. Republic of Moldova: Diaspora and Diaspora Policy. // Slovak Journal of Political Sciences, Vol.14, 2014, No.2.
34. Informative Note on the preliminary results of 2014 population and housing census of the Republic of Moldova. http://unstats.un.org/unsd/demographic/sources/census/2010_PHC/Moldova/MDA-2015-01-13.pdf
35. Jandl M. Moldova Seeks Stability Amid Mass Emigration. December 2013. Migration Policy Institute MPI, http://www.migrationpolicy.org/article/moldova-seeks-stability-amid-mass-emigration
36. Moldovan diaspora's contribution to development of home country, appreciated in Chisinau. 26 August 2014 URL: http://trm.md/en/social/contribuia-diasporei-moldovene-ti-la-dezvoltarea-tarii-de-origine-apreciata-la-chiinau

37. Cheianu-Andrei D., Mukomel V. Moldovans in the Russian Federation: socio-economic profile and policy challenges. - Chişinău, IOM Mission to Moldova, 2013.
38. Moldova Labour Force Survey. National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova. Chisinau, 2011, http://www.statistica.md/public/files/publicatii_electronice/ocupare_somaj/Forta_Munca_eng_2011.pdf
39. Statute of Russian Orthodox Church. 2000, http://www.patriarchia.ru/db/text/133115.html
40. Cheianu-Andrei D. Mapping of the Moldovan Diaspora in Italy, Portugal, France and the United Kingdom. - Chişinău, IOM Mission to Moldova. 2013.
41. Păduraru P. Moldova's diaspora looking for a way home. // Timpul, 26 November 2010, http://www.voxeurop.eu/en/content/article/406921-moldovas-diaspora-looking-way-home
42. World Bank. 2012. Developing Countries to Receive Over $400 Billion in Remittances in 2012. Press release, November 20, 2012, http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2012/11/20/developing-countries-to-receive-over-400-billion-remittances-2012-world-bank-report
43. Saha D., Giucci R. Remittances from Russia: Macroeconomic implications of possible negative shocks. German Economic Team Moldova. – Berlin / Chişinău, May 2014.
44. Cheptene A. Moldovan diaspora reprobates Russia's actions. // Tribuna, http://tribuna.md/en/moldovenii-din-diaspora-condamna-actiunile-rusiei/
45. Moldova: Under the influence. With the conflict between Russia and Ukraine getting bloodier, fears are increasing that Moldova could be next. 17 Jul 2014, http://www.aljazeera.com/programmes/peopleandpower/2014/07/moldova-under-influence-20147178139162372.html
46. Rusnac Gh. Issues of Moldovan citizens in Italy. // Republic of Moldova: migration challenges. - Chisinau 2010
47. Leppink J. Moldovan female migrants in Italy: Expectations of migration vs. migration experiences IS Academy Policy Brief No.12, 2013. – Maastricht Graduate School of Governance.
48. Rusu R. The impact of Diaspora on political processes in Republic of Moldova. // Administrarea Publică, nr.4, 2012.
49. Secrieru S. How to Offset Russian Shadow Power? The Case of Moldova. // Polish Institute for International Affairs. No.125 (720), 31 October 2014.
50. Vasiliu V. Diaspora moldovenească votează pentru Europa, http://adevarul.ro/moldova/actualitate/diaspora-moldoveneasca-voteaza-europa-1_54744ad4a0eb96501e11577a/index.html

51. Brett D., Knott E. The Moldovan Elections of 2014 are more than about Putin or the EU: Corruption, Poverty and Parties, http://blogs.lse.ac.uk/lsee/2014/12/17/the-moldovan-elections-of-2014-are-more-than-about-putin-or-the-eu-corruption-poverty-and-parties/
52. Cojocaru T. Moldova Between the Soviet Ways and the European Path, http://4liberty.eu/moldova-between-the-soviet-ways-and-the-european-path/

Date of the manuscript: 09.04.2015.

MASS-MEDIA ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE: OPORTUNITĂȚI AXIOLOGICE

Mihail GUZUN
Republica Moldova, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării, Departamentul Teoria și Practica Jurnalismului
Doctor în filologie, conferențiar

Trained in dismantling a system of values, existing at the end of the '90s, and at the same time, preoccupied with building, not easy although,of the other principles of human coexistence, Moldovan society is still on track difficult transformations, marked by multiple crises situation. Under pressure from the boundaries of contemporary historical imperatives rules of existence and action of the once disappeared, so man is in search of modern landmarks. From this perspective, societies in transition are vulnerable companies "open", which in principle is alien to their closed nature, are doomed to be governed by a system of values contrary.

Mobilising society "inside" can not occur without a rehab environment and social relations values and principles improperly imposed by totalitarian regimes, without cultivation and promotion of democratic values and principles, generally human. The mission undertook a multiple institutions and organizations from public sector, the media has the role of a genuine laboratory, and not only to study and knowledge of the processes that occur in various areas of social and political life and economic, and training of new democratic values, winding disability that I have "new democracies" in conjunction with the Western world.

În țările apărute după dezmembrarea Uniunii Sovietice se scrie şi se vorbeşte mult despre importanța și ponderea mijloacelor de comunicare în masă, atenţia celor preocupaţi de sectorul mediatic fiind alimentată de procesele anevoiase, de factură politică şi economică, în primul rând, prin care trec aceste state. Cel moldovenesc nu este o excepţie. Deși Republica Moldova este categorisită, cu anumite rezerve, în grupul „noilor democrații", ea se menţine pe parcursul mai multor ani într-o zonă dominată de incertitudine şi scepticism, care mai este calificată *de tranziţiei*. Antrenată în demontarea unui sistem de valori, existente până la sfârșitul anilor '90, şi, concomitent, preocupată de edificarea, deloc uşoară, a altor principii de coexistenţă umană, societatea moldovenească se mai află încă pe traseul anevoios al transformârilor, marcat de multiple situaţii de criză. Chiar dacă o eventuală revenire la sistemul politic de altă dată este imposibilă, lucru clar pentru toată lumea, rezultatele obţinute în urma unor sondaje de opinie din ultimii ani denotă faptul, că o parte considerabilă a populaţiei

Republicii Moldova mai continuă a fi afectată de nostalgia trecutului[4]. Trebuie să remarcăm totuș, că o atare situaţie n-ar trebui să ne surprindă, pentru că în asemenea momente de cotitură, starea de spirit creată este aşteptată. Iată şi una din explicaţiile posibile: Dacă în perioadele de stabilitate sistemul social îl ocroteşte pe individ, iar de multe ori îl şi apără prin legi, norme, reglementări, care, într-o anumită măsură, sunt statice, stabile, ceea ce face ca traiul omului să devină previzibil, să poată fi pronosticat, în intervalele de tranziţie situaţia se schimbă radical. Pierzând punctele de sprijin de odinioară, omul simte o imperioasă nevoie de altele noi. Sub presiunea imperativelor istorice contemporane hotarele normelor de existenţă şi de acţiune de altă dată au dispărut, astfel că omul se află în căutarea unor repere moderne. Privite din această perspectivă, societăţile în tranziţie sunt societăţi vulnerabile, „deschise", cărora în mod principial le este străină caracterul închis, sunt condamnate întru a fi guvernate de un sistem de valori pe potrivă. În orice caz, în aspect teoretic ar trebui să fie anume aşa, deşi realitatea concret-istorică mai are *imprudenţa* să ofere şi alte variante de soluţii.

Dacă în debutul anilor '90, după obținerea independenței, în Republica Moldova despre tranziţie se vorbea ca despre o perioadă de timp, care în curând se va consuma, considerându-se că orizonturile unei *alte vieţi,* la care se aspira, sunt vizibile, iată că, paradoxal, după mai bine de două decenii de speranţe şi decepţii tranziţia a devenit o stare de fapt, un element inerent al cotidianului. Mai mult ca atât, se pare că tranziţia a obţinut statut de condiţie normală. Ea s-a transformat într-un argument plauzibil atât pentru explicarea oportunităţii întreprinderii unor acţiuni sau declanşării unor procese revoluţionare, cât şi pentru justificarea ineficacităţii acestora. Iată de ce pentru a ieşi din ambiguităţi şi confuzii, este necesară introducerea unor clarităţi în semnificaţia mai multor fenomene şi procese şi identificarea căilor pe care le are a parcurge societatea, nimerită în aria tranziţiei, se impune precizarea repercusiunilor pe care le generează perioada de trecere de la o stare socio-politică la alta.

Crizele, prin care trec acum țările din fostul lagăr socialist, se par a fi, în viziunea multor cetățeni, fără sfârșit. Iar pentru republicile din spațiul ex-sovietic ar exista doar două posibile ieșiri la liman: spre Vest, adică integrarea în Uniunea Europeană sau spre Est, adică aderarea la Uniunea Vamală Euroasiatică.

Dar ce înseamnă, de fapt, o criză? Are ea vreo explicație? Să încercăm să găsim răspunsul la această întrebare, examinând-o din perspectiva problematicii naționale, în general, și a celei identităţii naţionale, în special. De ce anume în acest aspect? Pentru că multe probleme cu care se confruntă țările din Sud-Es-

[4] *Alegerile parlamentare din 30 noiembrie 2014 au demonstrat o dată în plus, că societatea moldovenească se află la răscruce: o jumătate din populația țării rămâne a fi dominată de nostalgia trecutului, iar altă jumătate optează pentru vectorul european.*

tul Europei, şi nu numai, se datorează anume ambiguităților din zona fenomenului național.

Definiţia crizei o putem desprinde din dicţionarele enciclopedice la îndemână. Aşa dar, criza este, în primul rând, o ruptură a echilibrului dintre diverse componente ale unui întreg sau ale unui segment al unui întreg, este o răsturnare a valorilor, care în faza critică sunt contestate, interpretate, criticate şi respinse. Cel mai cunoscut tip de criză este cel de natură economică, sintagma *criză economică* devenind tot atât de frecventă în discursul politicienilor, de exemplu, ca şi referinţele la tranziţie. Putem însă vorbi de o prezenţă a crizei şi în domeniul fenomenului identitar? Cu certitudine, că da. „Aidoma crizelor economice, - notează Claude Dubar, - crizele identitare pot fi imaginate ca nişte perturbaţii ale relaţiilor relativ stabilite între nişte elemente structurând... identificarea, adică faptul de a-i categorisi pe alţii şi pe sine însuşi” [10, p.15]. Dar o criză, după A.Dumitriu, se manifestă nu doar printr-o simplă răsturnare de valori, dar prin faptul – şi aici este gravitatea – că se înlătură valori, care au avut o circulaţie, fără a fi înlocuite cu altele [11, p.68]. În mod firesc apare întrebarea: ce valori din zona fenomenului naţional au fost înlăturate şi dacă au fost sau nu propuse în locul lor altele?

La sfârşitul anilor ’80 în fosta Uniune Sovietică din componenţa căreia a făcut parte şi Republica Moldova, am pornit de la constatarea unui *fenomen istoric*, după cum a fost calificat la timpul respectiv şi anume – „formarea unei comunităţi istorice principial noi de oameni – poporul sovietic” [1, p.159], apreciat drept „o comunitate socială şi internaţională nouă din punct de vedere istoric..., ...un fel de aliaj social socialist al tuturor oamenilor muncii..., care au o Patrie comună – Uniunea RSS; o concepţie comună despre lume – marxism-leninismul; un scop comun – comunismul” [1, p.161]. Chiar dacă se menţiona, că formarea *noii comunităţi istorice* nu trebuia concepută drept o „contopire a naţiunilor”, faptul că mulţi se puteau considera „numai estonieni sau letoni, cazahi sau armeni” [1, p.159] provoca îngrijorare şi de această situaţie trebuia „să se ţină cont în educaţia internaţionalistă şi patriotică” [1, p.160]. În cadrul *poporului sovietic*, a acestei *comunităţi unice şi totodată complexe şi multiplanice în aspect structural*, se accepta prezenţa „unor comunităţi clasiale şi naţionale mai mici în calitate de elemente ale sale structurale” [1, p.165].

Practic problema identităţii naţionale, implicit şi a intereselor naţionale, în fostul imperiu sovietic nici nu putea să apară, pe motiv că interesele sovietice şi interesele naţionale constituiau două lucruri diferite, iar în multe privinţe şi diametral opuse. Interesele Uniunii RSS aveau un caracter mai mult global, dar nici pe departe naţional, întrucât erau subordonate realizării unor proiecte istorico-universale globale, care erau concepute la timpul lor drept o alternativă lumii occidentale, de altfel, promotoare şi ea a unor proiecte globale, extinse atât în timp cât şi în spaţiu.

În studiile timpului se face aluzie la existenţa unor „particularităţi naţionale”, dar care nici într-un caz nu trebuiesc reliefate, întrucât ar putea să lase în umbră *trăsăturile de clasă, general-sovietice* [1, p.249]. Propaganda oficială din acele timpuri promova ideea, că în URSS problema naţională a fost rezolvată. De la înălţimea de astăzi a înţelegerii lucrurilor putem constata, că aceste formulări au fost lipsite de adevăr, că au constituit nişte construcţii teoretice artificiale, lipsite de substanţă obiectivă, deşi nu putem să trecem cu vederea şi faptul, că pentru mulţi cetăţeni de diferite naţionalităţi Uniunea RSS era recunoscută drept *casa lor comună*. Chiar dacă a fost o realitate mai mult afişată decât una trăită prin esenţe. Însuşi cuvântul *problemă*, până la *perestroika* concepută de Gorbaciov, nu era acceptat în contextul problematicii gen naţionale, el fiind substituit cu alt termen, – *chestiune / întrebare* naţională (*национальный вопрос* în limba rusă).

Primele încercări publice de abordare a fenomenului naţional de pe poziţii ştiinţifice sunt întreprinse la confluenţa anilor ’80-’90 ai secolului trecut. Tot în aceşti ani se fac primele tentative de a scoate pe agenda publică problema identităţii naţionale. Una din primele lucrări publicate, în care sunt luate în dezbatere aspecte ale identităţii naţionale a poporului băştinaş al Republicii Moldova, este considerat eseul „Veşmântul fiinţei noastre”, autor Valentin Mândâcanu, publicat în aprilie 1988 în revista literară „Nistru”.

Problema identităţii naţionale este una dificilă, este un fenomen complex, iar pentru cercetătorii din Republica Moldova este un teren cu multe obstacole şi riscuri. Discuţiile vizavi de fenomenul naţional au loc într-un spaţiu virtual dintre două extreme: între o realitate politică, pe de o parte, şi o zonă a preocupărilor ştiinţifice, pe de altă parte. Exemplul ce mai elocvent în această privință este cazul limbii oficiale a statului. În Constituția țării ea este denumită *limbă moldovenească*, iar în viziunea oamenilor de știință ea nu este altceva decât „graiul românesc vorbit de moldoveni”. Afirmațiile de genul, că „limba pe care o vorbesc moldovenii din punct de vedere științific se numește română, iar din punct de vedere politic – moldovenească, nu pot trezi altceva decât nedumeriri. Cu atât mai gravă este situația, când aceste afirmații aparțin unor oameni cu funcții responsabile în stat. Cam acelaș lucru se întâmplă și cu etnonimul român / moldovean. De aici şi multiplele conflicte care au generat tensiuni şi au bulversat societatea moldovenească, dar care ne-au îndepărtat totodată de identificarea adevărului ştiinţific, care poate fi doar unul singur posibil.

De cele mai multe ori discuţiile referitoare la starea actuală a statului moldovenesc sunt duse în contradictoriu, ajungându-se la afirmaţii de genul, că anume presa ar fi cea care a generat apariţia multor fenomene negative. Este cunoscut cazul, când unul din foştii prim-miniştri ai Republicii Moldova susţinea, de câte ori avea prilejul s-o facă, că imaginea negativă a ţării „din mintea europenilor” se datorează în mare parte jurnaliştilor, ei demonstrând prin aceasta că sunt

„anti-patrioţi”. Trebuie să recunoaştem totuşi, că instituțiile mediatice, în pofida presupunerilor şi acuzaţiilor neîntemeiate ce i se aduc, se menţin în fruntea celor mai credibile[5] şi mai influenţabile instituţii sociale. Această poziţionare se datorează mai multor factori. În special, pentru că presei (scrise / tipărite, electronice, online) îi revine misiunea să ofere informaţii şi idei, judecăţi de valoare despre toate aspectele vieţii economice, politice, sociale şi spirituale, să furnizeze cunoştinţe de interes general pentru ca beneficiarii acestora să-şi formeze propriile opinii vizavi de tot ceea ce se întâmplă în societate.

Munca de informare a cetăţeanului nu este deloc uşoară, cum s-ar părea la prima vedere. Spaţiul paginilor de ziar, bunăoară, nu poate fi umplut cu ilustraţii sau texte fără să aibă o încărcătură informativă, ce ar satisface, într-o măsură mai mare sau mai mică, aşteptările consumatorilor produsului mediatic. A informa înseamnă a depune eforturi considerabile pentru ca cititorul, radioascultătorul sau cel care vizualizează televizorul nu numai să înţeleagă, dar şi să conştientizeze mesajul recepţionat. Argumentarea acestei supoziţii o găsim chiar în unul din paradoxurile domeniului la care ne referim: despre viaţa unei localităţi rurale se poate scrie un roman de două sau trei sute de pagini, dar de multe ori este mai dificil atunci când trebuie să descrii această realitate pe o pagină de ziar de formatul A3. De ce? În primul rând, pentru că ziaristica are o calitate ce o detaşează de literatură. Mesajul difuzat de organele de presă este adresat cititorului de *astăzi*, ziarul, postul de radio sau de televiziune lucrează pentru cititorul de *astăzi*, punem în valoare realitatea de *astăzi* şi marea misiune, sarcina deosebită care revine ziaristului este de a pune în valoare sau de a identifica ceea ce avem *astăzi*, pentru ca în cele din urmă să se înţeleagă dimensiunile şi semnificaţia acestei noţiuni – *astăzi.* Câmpul de manevrare a jurnalistului este limitat: el operează doar cu fapte, cu date luate din realitate, care pot fi verificate, „pipăite” de fiecare doritor.

Chiar dacă breasla jurnalistică ar fi un pic supărată pe George Bernard Shaw, care considera că ziarul este un organ de presă tipărit, ce nu face nici o deosebire între căderea de pe bicicletă şi prăbuşirea civilizaţiei, trebuie să constatăm că marele dramaturg a identificat chintesenţa procesului de creaţie ziaristică, şi anume, că există, după Bernard Shaw, cincizeci posibilităţi de a spune

[5] *După cum rezultă din multiplele sondaje de opinie, efectuate în ultimii zece ani şi ceva, mass-media (presa, radioul, televiziunea) se menţin în topul celor mai credibile instituţii sociale. Bunăoară, conform datelor Barometrului opiniei publice, realizat de Institutul de Marketing şi Sondaje IMAS-INC Chişinău în perioada 17 octombrie – 7 noiembrie 2010, după gradul de credibilitate exprimată de respondenţi mijloacele de comunicare în masă se situează pe locul doi (pe primul loc – Biserica), fiind urmate de Armată, Primărie, Guvern, Bănci, ONG-uri etc.* [4, p.58]. *Pentru comparaţie: În luna noiembrie 2004 primele cinci instituţii cu cel mai mare grad de credibilitate erau Sindicatele, ONG-urile, Mass-media, Poliţia, Băncile* [2, p.42]. *În luna mai 2007 primele cinci instituţii cu cel mai mare grad de credibilitate erau Biserica, Mass-media, Primăria, Preşedintele ţării şi Armata* [3, p.47].

„da”, cinci sute posibilităţi de a rosti „nu” şi doar o singură variantă pentru a scrie aceasta. Varianta pentru care optează ziaristul-autor al textului se conturează, în cele din urmă, într-un mesaj alcătuit de el însuși.

Considerăm necesar să facem următoarea remarcă: sunt mai multe motive care pot fi invocate în contextul consistenţei informative a mesajului ziaristic şi gradului de profesionism a jurnalistului. Noi însă vom identifica doar câteva dintre ele. În primul rând, pornim de la supoziţia că astăzi jurnalismul se confruntă cu două probleme fundamentale: una este de natură *intelectuală* şi alta de ordin *moral*, adică alimentată de substanţă etică. Prima o constituie problema calităţii produsului jurnalistic, care este asigurată prin eforturi venite din exterior (ne referim aici la educaţie, la procesul instructiv-didactic, la eforturile depuse în vedera altoirii unor deprinderi şi calităţi profesionale etc.) şi a doua se rezumă la problema independenţei şi non-conformismului (adică la ceea ce noi numim responsabilitate morală, respect faţă de consumatorul de informaţie, cu alte cuvinte, este vorba de corectitudine în documentare, în acumularea de date, fapte şi cifre, ce au menirea să legitimeze mesajul publicat, transmis sau difuzat print-r-un canal mediatic). La baza nașterii unui articol de presă trebuie să stea cu necesitate *cineva*, care să dorească să afle *ceva*. Adică un om curios – cititor de ziar, radioascultător sau telespectator, care dorește să afle *ceva* de la *cineva*. Și aici apare în mod necesar acel care vine să împlinească această necesitate, adică reporterul, jurnalistul – autorul textului tipărit, difuzat prin radio sau televiziune. De aici şi acreditarea ideii, că autorul textului publicistic este acel care conferă greutate demersului ziaristic, nu numai prin mesajul difuzat, dar şi prin atitudine, tonalitate, prin stilul expunerii. Orice scriere jurnalistică nu poate fi supusă unei judecăţi împlinite, ignorând relaţia *obiect – subiect*, adică legătura dintre realitatea descrisă şi autorul interviului ca personalitate. Nu poate fi separat autorul – creator al textului publicistic de autorul ca personalitate, ca individualitate de creaţie, cu o structură psihosocială specifică, singulară şi prin care respectivul subiect se particularizează.

Puterea de a face înţeles mesajul transmis se află în funcţie de insul-creator, de credibilitatea de care se bucură ziaristul-autor. Să nu uităm, că însuşi termenul *autor* provine din latinescul *auctŏr, -ōris,* ceea ce înseamnă *cel care dă naştere, părinte, inventator, întemeetor, autor, scriitor*.

O a doua explicaţie rezultă din funcţiile atribuite mass-mediei. Ele sunt multe, dar referindu-ne la activitatea instituţiilor mediatice în condiţiile de astăzi, nu putem trece cu vederea o misiune importantă care revine presei şi anume – cea axiologică, adică de lărgire a ariei cunoaşterii, de angajare a cunoaşterii, care trebuie pusă în serviciul acţiunilor omului ca să-l motiveze şi să-l orienteze pe direcţia edificării unei societăţi durabile. Este cazul să amintim, ca la timpul respectiv Gustave Le Bon menţiona, că “este incalculabil numărul perso-

anelor care nu au niciodată alte opinii decât acelea ale ziarului pe care-l citesc" [14, p.147].

Importanţa funcţiei axiologice a mass-mediei este condiţionată în particular de starea economică, politică, dar şi socială a Republicii Moldova. Fenomenul tranziţiei est-comuniste, în toată complexitatea şi multidimensionalitatea sa, n-a ocolit, evident, acest teritoriu, viitorul caruia depinde în primul rând de mobilizarea factorilor interni, de o solidarizare a principalelor forțe politice în atingerea obiectivelor preconizate.

Această mobilizare din interior nu se poate produce fără o dezintoxicare a mediului şi relaţiilor sociale de valorile şi principiile impuse în mod abuziv de regimurile totalitare, fără o cultivare şi promovare a unor valori şi principii democratice, general-umane. Această misiune şi-au asumat-o multiple instituţii şi organizaţii din segmentul public, sectorului mediatic revenindu-i rolul de un veritabil laborator, şi nu numai, de studiere şi cunoaştere a proceselor ce se produc în diferite domenii ale vieţii social-politice şi economice, dar şi de formare a noilor valori democratice, de lichidare a handicapului pe care-l au „noile democraţii" în corelaţie cu lumea occidentală.

După Elena Policarpova, la etapa actuală mass-mediile au devenit unele din componentele mediului psihosocial al convieţuirii umane, ele pretind, cu destul temei, la rolul unui factor puternic de formare a concepţiei personalităţii şi a orientării valorice a societăţii [16]. Ele au devenit într-un fel translatori ai realizărilor culturale şi instrumente de influenţare asupra societăţii în vederea acceptării sau negării anumitor valori şi modele de construcţie culturală, inclusiv şi ale celor inerente câmpului fenomenului naţional. Dar însele mijloacele de comunicare în masă[6] iau parte activă la formarea acestor valori, au devenit componentul catalizator al construcţiei unor noi relaţii societale.

Funcţia axiologică a mass-mediei la etapa actuală se evidenţiază în mod deosebit, întrucât la confluenţa secolelor XX şi XXI mijloacele de comunicare în masă s-au plasat în topul celor mai populare forme de contact intercultural, de familiarizare a individului cu experienţa istorică, spirituală şi materială a naţiunilor, a generaţiilor precedente, statelor, concomitent aprofundând şi lărgind hotarele informaţiei comparativ cu formele tradiţionale ale relaţiilor interculturală.

[6] *Funcţia mass-media de translator al valorilor culturale a societăţii s-a impus în atenţia cercetătorilor în a doua jumătate a sec.XX. Prima tentativă în acest sens aparţine lui H.D.Lasswell, profesor de drept la Universitatea Yale din SUA, care elaborează în 1948 un model cuprinzând trei funcţii ale media: a) Funcţia de supraveghere a mediului constând în culegerea de informaţii şi difuzarea acestora; b) Funcţia de punere în relaţie a răspunsurilor la semnalele mediului ale diferitelor componente ale societăţii, ceea ce se realizează prin interpretarea informaţiei (comentarii având rolul de a prescrie comportamentele de integrare, adică a comportamentelor specifice în relaţii specifice); c) Funcţia de transmitere culturală, difuzarea valorilor şi normelor sociale de la o generaţie la alta, funcţie contribuind la socializarea şi integrarea noilor generaţii şi la asimilarea rolurilor sociale* [9, p.20-21].

Funcţia axiologică a presei este impulsionată şi de imperativul democratizării societăţii moldoveneşti. Referindu-se la rolul mass-mediei în societăţile contemporane, cunoscutul cercetător rus al fenomenului publicistic, profesorul E.Prohorov s-a pronunţat în studiul „Jurnalistica şi democraţia" asupra importanţei realizării suveranităţii populare în mijloacele de informare în masă ca o condiţie a triumfului democraţiei. Asigurarea informaţională a democraţiei populare poate fi efectuată, în viziunea autorului, doar de o jurnalistică populară cu o pronunţată orientare spre valorile umanismului. „Populară, - menţionează E.Prohorov, - indiferent de faptul cine este fondatorul, proprietarul sau administratorul". Această situaţie, la rândul său, ridică în prim plan chestiunea cu privire la „subordonarea dublă" a jurnalisticii, – pe de o parte proprietarului, pe de altă parte – auditoriului, societăţii, poporului, „în condiţiile unei legislaţii clare de reglementare a relaţiilor" [17, p.7].

Unul din aspectele importante abordate de E.Prohorov este cel al pluralismului socio-politic, al avantajelor şi dezavantajelor lui, întrucât „realizarea completă a cerinţelor pluralismului este tot atât de importantă ca şi grija multilaterală manifestată faţă de atingerea binelui tuturor" [17, p.8]. Autorul marchează limitele „atribuţiilor decizionale" ce revin mijloacelor de informare în masă. "Puterea a patra", reprezentată de jurnalistica populară, este, după E.Prohorov, „expertul, susţinătorul şi motorul progresului democratic, apărătorul lui social" [17, p.38]. Cel mai periculos lucru ar fi transformarea *mediademocraţiei* în *mediacraţie*, când mass-media încearcă să planeze de-asupra societăţii, tinde s-o domine, când presa se transformă din „paznic" în „strajă".

Încheiem prezentul articol cu una din opiniile expuse de Ignatio Ramonet, la care subsemnăm fără nici o rezervă: „Informaţia nu constituie unul din aspectele distracţiei moderne, nici nu este una din planetele galaxiei divertisment, este o disciplină civică al cărui obiectiv este să-i înalţe pe cetăţeni" [18, p.157].

Bibliografie

1. Bagramov E.A.,.Golotvin J.G, Tadevosean E.V. Probleme actuale ale dezvoltării relaţiilor naţionale, ale educaţiei internaţionaliste şi patriotice: Traducere din limba rusă. - Chişinău, Cartea Moldovenească, 1989.
2. Barometrul Opiniei Publice / Republica Moldova: noiembrie 2004. - Chişinău, Institutul de Politici Publice, 2004
3. Barometrul Opiniei Publice / Republica Moldova: mai 2007. - Chişinău, Institutul de Politici Publice, 2007.
4. Barometrul Opiniei Publice / Republica Moldova: noiembrie 2010. – Chişinău, Institutul de Politici Publice, 2010.
5. Bertrand C.-J. (coord.) Introducere în presa scrisă și vorbită. Ed. a 2-a, rev. - Iași: Polirom, 2001.

6. Claret Ph. La personnalité collective des nations. Théories anglo-saxonnes et conceptions françaises du caractère national. - Bruxelles, Bruylant, 1998.
7. DeFleur M.L., Ball-Rokeach S. Teorii ale comunicării de masă. - Iași: Polirom, 1999.
8. Drăgan I. Comunicarea – paradigme și teorii. Vol.1. - Bucureşti, RAO International Publishing Company, 2007.
9. Drăgan I. Comunicarea – paradigme și teorii. Vol.2. - Bucureşti, RAO International Publishing Company, 2007.
10. Dubar C. Criza identităţilor: Interpretarea unei mutaţii. - Chişinău, Ştiinţa, 2003.
11. Dumitriu A. Retrospective. - Bucureşti, Editura Tehnică, 1991.
12. Girault R. Identitate și conștiință europeană în secolul al XX-lea. – București: Curtea veche, 2004.
13. Kapferer J.-N. Căile persuasiunii. Modul de influențare a comportamentelor prin mass media şi publicitate. - Bucureşti: comunicare.ro, 2002.
14. Le Bon G. Opiniile şi credinţele. - Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1995.
15. Le Bon G. Psihologia mulțimilor. - Editura ANTET XX PRESS, România (Anul apariției nu este indicat).
16. Поликарпова Е. Аксиологические функции масс-медиа в современном обществе. - Ростов-на-Дону: ИППК при РГУ, 2002.
17. Прохоров Е.П. Журналистика и демократия. - Москва, RIP – Holding, 2001.
18. Ramonet I. Tirania comunicării. - Bucureşti, Doina, 2000.
19. Severin W.J., Tankard J.W., Jr. Perspective asupra teoriilor comunicării de masă. - Iași: Polirom, 2004.

Prezentat la redacție
la 15 iunie 2015

ТРУДОВАЯ МИГРАЦИЯ ПРИДНЕСТРОВСКОГО НАСЕЛЕНИЯ: ПРОБЛЕМЫ И ТЕНДЕНЦИИ

Алла Н. ОСТАВНАЯ
Республика Молдова, Приднестровье, Тирасполь, Приднестровский государственный университет им. Т.Г.Шевченко, Институт истории и государственного управления, кафедра социологии
Старший преподаватель, научный сотрудник НИЛ «Социология»

В настоящей статье описываются процессы трудовой миграции из Приднестровья. В условиях неэффективности статистического учета трудовых мигрантов, автор оперирует результатами социологических исследований, проводимых в регионе на предмет вовлечения населения в процессы трудовой миграции.
Ключевые слова: Приднестровье, трудовая миграция, исследование мигрантов

This article describes the process of labor migration from Transnistria. In terms of inefficiency statistics of migrant workers, the author handles the results of sociological research conducted in the region on the subject of public involvement in the processes of labor migration.
Key words: Transnistria, labor migration, the study of migrants

Приднестровье – регион с высоким уровнем внешней миграции населения. Перемещение за рубеж в основном носит временный характер (хотя может охватывать продолжительные сроки) и преимущественно связано с экономическими причинами (безработицей и низкими доходами).

В официальном издании Министерства экономического развития Приднестровской Молдавской Республики (ПМР) «Статистическом ежегоднике ПМР» до 2013 года публиковалась информация о миграционном движении в регионе. Статистическая информация представлялись без дифференциации внутренней и внешней миграции.

На сайте Государственной службы статистики Министерства экономического развития ПМР доступна информация по внешней миграции населения региона за 2012-2013 гг. Из нее следует, что Приднестровье покидает население обоих полов. 10-12% всех эмигрантов составляют лица моложе 16 лет. Основная доля эмигрантов (68-69%) состоит из населения трудоспособного возраста, из которых 41-44% это мигранты в возрасте 20-39 лет. Внешняя эмиграция среди городского населения выше, чем среди сельского населения. Доля внешних мигрантов по отношению ко всему городскому населению составляет 0,91-0,95%, по отношению ко всему сель-

скому населению – 0,47-0,48%. Соответственно в урбанизированных районах (г.Тирасполь, г.Бендеры, г.Рыбница и Рыбницкий р-н, г.Дубоссары и Дубоссарский р-н) доля мигрантов по отношению ко всему населению выше, чем в преимущественно сельских районах (г.Слободзея и Слободзейский р-н, г.Григориополь и Григориопольский р-н, г.Каменка и Каменский р-н).

Таблица 1. Внешняя миграция населения Приднестровья [1]

	2012	***2013***
Население всего	513402	509439
Количество внешних мигрантов	4136	3952
Из них мужчины	2090	1919
Из них женщины	2046	2033
Из них моложе 16 лет	443	455
Возраст 0-19 лет	708	750
Возраст 20-39 лет	1803	1623
Возраст 40-59 лет	1045	1060
Возраст 60-79 лет	533	472
Возраст 80 лет и выше	47	47
Городская местность	3360	3211
Сельская местность	776	741
г. Тирасполь	1466	1422
г. Бендеры	860	797
г. Рыбница и Рыбницкий р-н	633	601
г. Дубоссары и Дубоссарский р-н	284	239
г. Слободзея и Слободзейский р-н	506	550
г. Григориополь и Григориопольский р-н	246	216
г. Каменка и Каменский р-н	141	127

По оценке исследователей, существующие данные не в полной мере, отражают миграционные процессы, поскольку указанная статистика не фиксирует временную трудовую миграцию [2]. Статистический учет этой категории мигрантов возможен благодаря Миграционным службам и Таможенным органам, однако в условиях Приднестровья регистрация внешней миграции затруднена, во-первых, по причине неофициального характера миграции (когда мигрант не декларирует перемену места жительства, и выезд за рубеж осуществляет не на основании контракта). Во-вторых, пересечение границы территории Приднестровья осуществляется на основании документов, выданных паспортными органами России, Республики Молдова, Украины и других государств (паспорт гражданина ПМР за пре-

делами территории Приднестровья не имеет юридической силы). По этой же причине отсутствует информация о количестве мигрантов выходцев из Приднестровья из источников специализирующихся на оформление виз, а также из иных статистических данных стран притока мигрантов.

В настоящее время при характеристике количества трудовых мигрантов принято оперировать оценками демографов [3, с.85] и Приднестровского республиканского банка [4, с.13], согласно которым в трудовую миграцию вовлечено порядка 100-170 тыс. человек, что представляет собой 20-33% населения региона.

На территории Приднестровья не проводились какие-либо крупные исследования по миграционной проблематике, аналогичные тем, что проводятся МОТ или МОМ в странах с высоким уровнем миграции. Однако, исследования самочувствия, политической культуры и геополитического вектора населения региона как правило включает и миграционный блок (миграционные настроения, вовлеченность в миграционные процессы, вектор миграции, денежные переводы и др.).

Более детальную информацию о миграционных процессах раскрывают исследователи в области демографии, экономики, социологии, психологии.

При Приднестровском государственном университете им. Т.Г.Шевченко функционируют несколько научно-исследовательских лабораторий (НИЛ), чьи тематики работ затрагивают проблематику миграционных процессов.

НИЛ «Региональные исследования» работает над темой «Комплексная экономико-географическая характеристика населения ПМР». Одна из задач НИЛ изучение миграционных процессов и обоснование миграционной политики [5].

НИЛ «Экономические исследования»изучает тему «Проблемы и пути обеспечения устойчивого социально-экономического развития ПМР» [6].

НИЛ «Социология» разрабатывает тему «Анализ социального самочувствия жителей ПМР».

При кафедре гуманитарных и социально-экономических дисциплин Бендерского политехнического филиала ПГУ им. Т.Г.Шевченко разрабатывается тема поведения подростков из семей трудовых мигрантов [7].

На протяжении последних лет в рамках НИЛ «Социология» под руководством автора статьи были проведены ряд исследований по миграционной проблематике:

2012 год – Анкетирование населения Приднестровья на тему «Трудовая миграция в общественном мнении населения Приднестровья» [8].

2013 год – Анкетирование мигрантских семей на тему «Экономика домашних хозяйств в семьях трудовых мигрантов» [9].

2013 год – Анкетирование студентов ПГУ им. Т.Г.Шевченко на тему «Миграционные настроения студентов ПГУ им. Т.Г.Шевченко» [10].

2014 год – Анкетирование приднестровских мигрантов на тему «Мигранты в новом сообществе: адаптация и интеграция» [11; 12].

Исследование в 2012 году показало, что население Приднестровья с пониманием относятся к мигрантам и даже одобряют их попытки найти работу за рубежом. Отвечая на вопрос «Как, Вы относитесь к тому, что многие жители Приднестровья пытаются найти работу за рубежом?», 67,5% респондентов ответили, что «понимают этих людей, одобряют их попытки», 25,4% считают, что мигрантам «следовало бы всеми силами постараться найти себе место на родине», 7,1% респондентов категорически против таких попыток, считают это предательством родины. Спустя 3 года, в 2015 году, в исследовании занятого населения на тему «Состояние занятости населения Приднестровья в условиях кризиса» на этот же вопрос 78,4% ответили «Я понимаю этих людей, одобряю их попытки найти работу за рубежом», 17,4 % - «Им следовало бы всеми силами постараться найти себе место на родине», 4,2% - «Категорически против таких попыток, считаю это предательством родины». Таким образом, с ухудшением экономической ситуации региона общественное мнение населения относительно миграции становится менее критичным.

По мнению респондентов, негативные последствия миграции заключаются:

– в оттоке молодого, трудоспособного и активного населения из республики (75,6%);
– в росте социального сиротства (62,9%);
– в дефиците трудовых ресурсов, занятых в агропромышленном секторе (56,9%);
– в снижении репродуктивного и трудового потенциала населения (49,7%);
– в деформации половозрастной структуры населения (47,9%);
– в понижении квалификации работающих мигрантов (30,1%).

Среди положительных сторон трудовой миграции:

– частичное решение материальных проблем населения (60,5%);
– значительный валютный доход от труда мигрантов (48,5%);
– овладение мигрантами новыми знаниями, технологиями и профессиональными навыками (38,9%);
– приобщение мигрантов к культуре и традициям других стран и народов (38,3%);
– смягчение условий безработицы (33,7%);
– поддержание социальной стабильности (20,5%).

Исследования 2013 и 2014 гг. среди самих мигрантов показали, что:

– в миграцию вовлечены различные социально-демографические группы населения: мужчины (62,9%), женщины (37,1%); молодые/зрелые (27,1% в возрасте от 16 до 24 лет, 19,4% - от 25 до 35 лет, 30,6% - от 36 до 44 лет, 17,1% - от 45 до 54 лет, 5,9% от 55 и старше); представители всех этнических групп, проживающих на территории Республики (25,3% - русские, 31,2% - молдаване, 37,1% - украинцы, 4,7% - гагаузы, 1,8% - болгары); носители разных гражданств (46,5% - России, 31,8% - Республики Молдова, 20,6% - Украины, 1,2% - других государств); специалисты разного уровня образования (32,9% - высшее, 14,1% - незаконченное высшее, 40,6% - среднее специальное, 10% - среднее). Опрос среди студентов показал, что каждый второй студент по окончании ВУЗа планирует эмигрировать. Выезд на заработки 83,7% связывают с улучшением качества жизни, 73,9% - с повышением социального статуса, 77,1% надеяться на легальное трудоустройство, 60% - на трудоустройство по специальности.

– Основные причины миграции носят экономический характер: 60,8% мигрантов указывают на тяжелое материальное положение, 52,0% ссылаются на сложности в трудоустройстве, 26,5% – на задержки выплаты заработной платы, а 21,6% указывают на ее уменьшение. В качестве иных причин миграции 52,9% обеспокоены отсутствием жизненных перспектив, 18,6% – затянувшимся политическим кризисом, 8,8% жалуются на апатию ко всему происходящему в стране, 5,9% – на уменьшение социальных выплат.

– 9 из 10 мигрантов, как правило, трудоустраиваются в России. Из них почти половина (46,5%) имеют российское гражданство, что позволяет пользоваться всеми правами и свободами на территории страны, в том числе в сфере занятости. В ходе опроса ставился вопрос «Почему мигрант работает именно в этой стране? Что его больше всего в ней привлекает?». Респонденту предлагалось выбрать три варианта ответов из предложенных восьми. На первом и втором месте оказались причины экономические: 71,8% мигрантов ответили «Там можно найти работу, есть рабочие места», 59,4% - «В этой стране высокие заработки». На третьем и четвертом месте – социокультурные причины: 57,1% мигрантов указали на вариант «В этой стране родственники, друзья, знакомые», 42,4% - «Понимают язык, культуру этой страны».

– 61,4% приднестровских мигрантов трудоустраиваются легально (по трудовой книжке). 49,4% работают по найму на постоянной основе, 37,6% работают по найму на временной основе, 10,6% занимаются бизнесом, 2,4% имеют разовую случайную работу. 51% трудоустроены в качестве рабочих, 38,2% - специалистов, 10,8% - служащих. Отраслями трудоустройства выступают: строительство (38,2%), торговля (22,5%), транс-

порт (12,7%), связь (8,8%), общественное питание (7,8%), промышленность (5,9%), медицина (2,9).

– Приднестровские трудовые мигранты включены в российское общество. 20,8% указывают, что работают в коллективе, где «В основном местные работники», 49,4% трудятся в смешанных коллективах, где «И мигранты, и местные работники». У 80% приднестровских мигрантов нет опыта конфликтных взаимодействий. У 14,7% был конфликт другими приезжими, у 5,3% - с местным населением. 3,5% мигрантов указали на наличие брачно-семейных отношений с местным населением. Почти половина мигрантов (47,9%) не сталкивались с применением каких-либо мер по отношению к себе со стороны властей. 52,1% указали на «Проверку документов», 11,4% - «Штраф за нелегальное проживание (отсутствие регистрации)», 7,2% - «Штраф за нелегальную работу», 3% - «Депортация». В целом, по словам мигрантов, местное население относится к ним «Хорошо», так ответили 31,8% респондентов, «Нейтрально» - 52,4%, «Плохо» - 2,9%. 12,9% затруднились дать какую-либо оценку на этот счет.

– Корреляционный анализ полученных данных показал, что положение трудовых мигрантов выходцев из Приднестровья существенно зависит от таких факторов как: пол, возраст, образование, этническая принадлежность, наличие гражданства той или страны. Наиболее уязвимыми в этом отношении можно считать мигрантов мужского пола; в возрасте от 16 до 24 лет и от 45 и старше; без высшего образования; этнических молдаван и украинцев; не имеющих российского гражданства.

– Качество жизни мигрантов в стране пребывания не всегда носит благополучный характер. Цена заработков часто сопряжена с неудовлетворительными бытовыми условиями проживания, худшим питанием, одеждой низшего качества. Такую ситуацию можно объяснить тем, что доходы мигрантов в основном используются не для личного потребления, а для содержания семьи на Родине, либо их планируется использовать по окончании труда за рубежом.

– 57,6% мигрантов состоят в официальном, 20% в неофициальном браке. У 62,4% мигрантов есть дети, в том числе несовершеннолетние, которые на время пребывания за рубеж остаются на воспитание супруга (и) – 67,1%, бабушки (дедушки) – 26,8%, старших детей – 1,2%, других родственников – 4,9%. Чтобы избежать жизни «на два дома» 13,5% мигрантов перевезли свою семью за рубеж, 11,2% в перспективе собираются это сделать, 54,7% сохранят существующий режим, 20,6% затрудняются что-либо планировать на этот счет.

– Финансовые средства из-за рубежа удовлетворяют нужды семьи, оказывают положительное влияние на благосостояние домохозяйств-получателей. Если до поездок на заработки, порядка 1/3 мигрантских семей

жили за чертой бедности, то после миграции этот тип материального положения не указал ни один респондент. До миграции лишь 12,4% семей указывали на среднее материальное положение, после миграции этот показатель вырос до 61,8%. Так же увеличилась доля семей мигрантов, которые повысили свое материальное положение до уровня «ни в чем себе не отказываем», с 4,7% до 22,9%.

Денежные переводы позволяют семьям мигрантов:

1. улучшить материальное положение домохозяйств: 65,7% респондентов улучшили жилищные условия, 51,0% купили новую мебель, бытовую технику, 32,4% купили легковую автомашину, 36,3% купили хорошую одежду;

2. обеспечить высокое качество жизни: 56,9% респондентов отмечают, что денежные переводы используются для обеспечения семьи хорошим питанием, 21,6% указывают, что могут себе позволить отдых на хорошем курорте, 10,8% обеспечивают платные медицинские услуги себе и членам семьи;

3. повысить качество человеческого капитала своей семьи: 33,3% респондентов благодаря денежным переводам платят за обучение членов своих семей.

4. накопить стартовый капитал для начала собственного бизнеса: 11,8% респондентов указали, что денежные переводы используются для открытия своего собственного бизнеса, фирмы.

В целом 84,7% респондентов утверждают, что благодаря денежным переводам семья стала жить намного лучше, а 85,8% семей мигрантов высоко оценивают значение денежных переводов для формирования бюджета семьи.

Таким образом, указанные результаты социологического исследования позволяет сформулировать следующие выводы:

В настоящее время в трудовую миграцию вовлечено значительное количество населения Приднестровья. С ухудшением социально-экономической ситуации в регионе ряды мигрантов будут пополняться.

Трудовая миграция сопровождается как выгодами, так и издержками. Необходимо усилить положительные стороны миграции, и минимизировать отрицательные ее последствия (особенно в той части которая касается положения мигрантов за рубеж, и функционирования семьи мигрантов, оставшихся на родине).

Регион нуждается в миграционной политике, которая включала бы мероприятия по статистическому учету и мониторингу мигрантов; правовое и социально-психологическое сопровождение миграционного процесса; социальную защиту по отношению к самим мигрантам и членам их семей.

Библиография

1. Демографическая ситуация в Приднестровской Молдавской Республике. Пресс-выпуски за 2012 и 2013 гг. [Электронный ресурс], Государственная служба статистики Приднестровской Молдавской Республики, http://www.mepmr.org/gosudarstvennaya-statistika/informacziya/100-o-demograficheskoj-situaczii-v-pmr (22.04.2015).
2. Кривенко А.В. Оставная А.Н. Проблемы учета миграционного движения в ПМР. // Управление и маркетинг: тенденции и перспективы развития в условиях экономики Приднестровья: материалы республик. науч.-практ. конф. - Тирасполь: Ликрис, 2013.
3. Фоменко В. Демографическая ситуация в Приднестровье в постконфликтный период. // Молдова - Приднестровье: Общими усилиями – к успешному будущему. Социальные аспекты. – Кишинев: Cudrag, 2009.
4. Рынок денежных переводов: тенденции, потенциал и вклад в экономическое развитие Приднестровья. // Вестник Приднестровского республиканского банка. – Тирасполь, 2013. №3.
5. Бурла М.П., Кривенко А.В., Фоменко В.Г. Анализ факторов, трендов и последствий миграции населения Приднестровья. // Экономика Приднестровья. 2014. №4-5.
6. Смоленский Н.Н. Анализ состояния рынка труда и обеспечения занятости населения как элемент экономической безопасности Приднестровья. // Экономика Приднестровья. 2015. №2-3.
7. Сорокоумова Е.А., Цынцарь А.Л. Особенности преодолевающего поведения подростков из семей трудовых мигрантов (на примере Приднестровского региона). // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. 2013. Т.15. № 2-1.
8. Оставная А.Н. Трудовая миграция как объект социального управления. // Состояние и регулирование рынка труда в Приднестровье. Научное издание. – Тирасполь: Изд-во «Ликрис», 2012.
9. Оставная А.Н. Влияние трудовой миграции на функционирование приднестровской семьи и домохозяйства (Обзор результатов социологического исследования). // Социальные проекты новой эпохи: инновации через интеграцию: Сб. науч. трудов ученых, преподавателей, аспирантов, органов исполнит. власти и бизнеса III Междунар. науч.-практ. конф. г.Тирасполь, 2-3 апр. 2014 г. / редкол. Солов В.М. [и др.]. - Тирасполь: Б. и., 2014 (ГУИПП «Бендерская типография «Порлиграфист»).

10. Оставная А.Н. Миграция приднестровских квалифицированных специалистов в контексте концепции «утечки умов». // Традиции и инновации в государственном и муниципальном управлении: вузовское измерение: сб. статей и материалов IX международной научно-практической конференции, посвященной 15-летию образования филиала 20–21 ноября 2014 года. / под общ. ред. Т.С.Болховитиной. – Брянск: Изд-во Брянского филиала РАНХиГС, 2015.
11. Волкова О.А., Оставная А.Н. Приднестровская трудовая миграция: штрихи к потенциальной социальной политике. // Актуальные проблемы экономики и менеджмента. 2014. №1 (1).
12. Волкова О.А., Оставная А.Н. Характеристика и назначение денежных переводов приднестровских трудовых мигрантов. // Каспийский регион: политика, экономика, культура. 2015. №1 (42).

Представлена в редакцию
12 мая 2015 г.

PARTENERIATUL SOCIAL ÎN SFERA MUNCII: EXPERIENȚA REPUBLICII MOLDOVA ȘI GEORGIEI[7]

Irina NICOLAESCU
Republica Moldova, Chişinău, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relaţii Internaţionale Ştiinţe Politice şi Administrative, Departamentul Relații Internaționale
Magistru în ştiinţe politice, lector, doctorand

This article was elaborated on the base of research within the FP7 Programme Support Marie Curie (IRSES) "Possibilities and limits, challenges and obstacles of transferring CEE EU pre-accession best practices and experience to Moldova's and Georgia's pre-accession process". The history of formation of social partnership and its role in the development and execution of tripartite agreements has been shaped earlier. The necessity to attract main social partners to discuss and settle significant problems relative to social life and establishment of tripartite structures (Government, entrepreneurs, trade unions) to achieve such goals, started to be perceived and realized both at national and international levels at the beginning of the last century. Although the first attempts to solve labor conflicts through negotiations between employers and employees have been reported since the XIXth century, only after the World War One, along with the establishment of the International Labour Organization, one may talk about the genesis of the principles of social partnership and collective negotiations as a means to solve problems specific to labour relations.

Analysis of the Western experience, along with still insignificant experience of the Republic of Moldova within social partnership, outlines that relations are evolving based on fundamental principles and norms, such as those proper for social and labour fields, on interaction between state bodies and civil society, as well as on universal principles, such as social equity. Social partnership is based solely on mutual recognition of equality among partners in deciding upon the steps and methods to be used to attain their common goal, while maintaining independence and non-interference in the affairs of the other partners. Such relations are built on trust, mutual respect and goodwill.

Establishment of principles of social partnership in law does not necessarily imply their observance. For this purpose, social partners and society as a whole shall apply all reasonable efforts. In its practical activity, social partnership is being guided by the international standards and expresses itself through mutual consultations, discussions and taking of joint decisions. The Republic of

[7] *This research was supported by a Marie Curie International Research Staff Exchange Scheme Fellowship within the 7th European Community Framework Programme, 2013-2017.*

Moldova, being a member of the ILO, follows the international labour standards. Our country has already ratified several international conventions, developed by the foregoing international body, quite important to the implementtation of social partnership in the Republic of Moldova.

The Constitution of Georgia guarantees the right to form and join trade unions of one's choice. The Republic of Georgia has also ratified all ILO core conventions. The basic law governing labor relations is the Labor Code of Georgia, a Soviet-era labor law that was amended by parliament in 1997, 2010 and 2013. The new law on Trade Unions, the Law on The Rules for the Regulation of Collective Labor Disputes, and the Law on Collective agreements are other relevant laws. The trade unions stance against corruption, wage arrears, and government's perceived violation of union rights (mainly through harassment and intimidation of unionists) led to an uneasy relationship between the two for quite a while.

With regard to strengthening social dialogue in Georgia, the Tripartite Social Partnership Commission (TSPC) is operational to help government and social partners in order to promote collective bargaining at the company and sector levels. The Georgian trade unions are looking forward to the resumption of the work within the Tripartite Social Partnership Commission (TSPC). This is an important development, as it will give the social partners the opportunity to raise their concerns directly with the highest level of the government.

Where the culture of dialogue among social partners already exists unions were readily invited to the discussions. In Georgia the unions requested for participation before they were invited to discussions.

Istoricul apariţiei parteneriatului social şi rolul lui în dezvoltarea şi promovarea acordurilor trilaterale este de lungă durată. Necesitatea atragerii partenerilor sociali principali la discutarea şi rezolvarea problemelor importante ale vieţii sociale şi formarea în aceste scopuri a structurilor trilaterale (Guvern–întreprinzători-sindicate) a început să se conştientizeze şi să se realizeze atât la nivelurile naţionale, cât şi internaţionale la începutul secolului trecut. Deşi primele încercări de soluţionare a unor conflicte de muncă prin negocieri dintre patroni şi salariaţi s-au semnalat încă din secolul al XIX-lea, abia după Primul Război Mondial, odată cu crearea Organizaţiei Internaţionale a Muncii, se poate vorbi despre geneza principiului parteneriatului social şi negocierilor colective ca modalităţi de rezolvare a unor probleme specifice raporturilor de muncă [2, p.15].

Pentru Republica Moldova tranziția la economia de piață a avut ca urmări multe fenomene sociale negative care s-au produs în toate sferele de activitate ale societății noastre, inclusiv în sfera activităților de muncă. Apariția șomajului, privatizarea și împărțirea nedreaptă a proprietății de stat, migrația forței de muncă, sărăcia și alte fenomene reprezintă cauzele apariției unor conflicte și de

divergențe pe care statul nu mai este în stare să le soluționeze de unul singur folosind doar resursele sale administrative care s-au descentralizat. În aceste condiții este nevoie de schimbarea mecanismelor, metodelor, formelor si principiilor de gestionare și administrare a programelor și politicilor sociale la nivel național. Obținerea acordului nu este o formalitate de moment, ci un proces permanent de interacțiune prin dialog social.

Potrivit OIM, dialogul social include toate tipurile de negociere, consultare sau pur și simplu schimb de informații între agenții guvernamentali, angajatori și angajați privind probleme de interes comun din domeniul politicilor economice și sociale. Acest lucru nu duce în mod necesar la încheierea unui acord sau unei înțelegeri comune. Dialogul social este domeniul principal de activitate partenerilor sociali, iar schimbul de informații este un proces important pe care se fundamentează dialogul social, care nu înseamnă neapărat de realizarea unei discuții sau acțiuni cu privire la problema în cauză.

Un alt nivel al dialogului social reprezintă o consultare în care partenerii sociali discută mai aprofundat problemele de interes comun. Discuțiile se axează în principal pe două aspecte - contractul colectiv și formularea politicilor. Diverse grupuri de lucru sau instituțiile permanent stabilite de guvern, sunt parte a dialogului social.

OIM consideră că dialogul social reprezintă un drept fundamental al diferitor segmente ale populației, care să le permită să participe la formularea și executarea deciziilor care le afectează viața. Dialogul social este o modalitate de aprofundare a democrației, deoarece acesta oferă o implicare legitimă a unei parți a populației în procesele de dezvoltare a politicilor. Pentru societate și pentru economia socială dialogul este un instrument de bună guvernare. Acest concept este strâns legat de abordarea gestionării pe mai multe niveluri.

Parteneriatul social reprezintă conlucrarea și partajarea responsabilităților între diferiții actori. În practică, aceasta înseamnă implicarea partenerilor sociali în elaborarea, implementarea și evaluarea politicilor în colaborare cu agențiile guvernamentale.

Abordarea tripartită este o formă de cooperare între organizațiile patronale, ale lucrătorilor și guvern al căror scop este de a determinarea și soluționarea problemelor de ordin social și economic. Dialogul bilateral între sindicate și angajatori pot fi desfășurate prin intermediul implicării directe sau indirectă a statului. Rezultatul dialogului social tripartit poate fi un acord sau contract social.

Dialogul social are loc atât la nivel de întreprindere, și nivel național. De obicei, un astfel de dialog are loc la nivel de industrie, dar poate fi transversal. De exemplu Comisia Europeană promovează dialogul social în UE, care a avut până acum un succes considerabil. La nivelul UE, sindicatele și angajatorii au încheiat mai multe acorduri, care au fost efectuate fie de ei înșiși sau prin elabo-

rarea unei legislații corespunzătoare. La nivelul UE acest dialog este sprijinit, inclusiv și financiar, de către Comisia Europeană.

În societatea contemporană când există o multitudine de relații, stabilirea unui parteneriat este foarte importantă. Parteneriatul social este o alianță trans-sectorială a unor indivizi, grupuri sau organizații care sunt de acord să lucreze împreună pentru a îndeplini o anumită obligație sau pentru a-și asuma o anumită sarcină; își împart riscurile și beneficiile; își revizuiesc relațiile cu regularitate și, dacă este nevoie, chiar și acordul încheiat [6, p.18]. Parteneriatul social este un efort voluntar, bazat pe colaborare, al reprezentanților lumii afacerilor, al grupurilor nonprofit, și al agențiilor guvernamentale care lucrează împreună pentru a rezolva o problemă, o provocare, care este important pentru fiecare dintre părți.

Obiectivul unui parteneriat este acela de a oferi/de a pune la dispoziție mai mult decât suma a ceea ce este oferit de fiecare parte. Parteneriatul social este indisolubil legat de noțiunea de autonomie social, prin care se înțelege imputernicirea uniunii salariaților și a celei a angajatorilor de a rezolva independent, fără imixtiunea statului, o serie de problem sociale. Anume din aceste considerente, parteneriatul social poate să existe numai în condițiile unei autonomii sociale ale partenerilor. Parteneriatul social ameliorează antagonismul dintre muncă și capital. Astfel, interesele divergente ale muncii și ale capitalului sunt readuse prin cedări și compromisuri făcute într-un echilibru acceptabil. Totul depinde de disponibilitatea părților de a merge spre consens, de a respecta parteneriatul și de a respecta consensul la care s-a ajuns. Deci, parteneriatul social reprezintă mai degrabă un fenomen social decât o instituție juridică.

Putem defini parteneriatul social ca un mecanism de interacțiune a angajatorilor și salariaților prin care sunt promovate atât interese comune cât și interese opuse pe baza puterilor egale ale părților, folosind mijloace civilizate de atingere a consensului. Codul muncii al Republicii Moldova, în art.15, tratează noțiunea de parteneriat social în felul următor: Parteneriatul social reprezintă un sistem de raporturi stabile între salariați, angajatori și autoritățile publice respectiv în procesul determinării și realizării drepturilor și intereselor sociale și economice ale părților. Termenii „parteneriat social”, „contract colectiv de muncă” își iau începutul încă din anul 1919 și pe parcurs și-au găsit locul în sistemul legislative a mai multor țări inclusiv și în Republica Moldova [1].

Organizația internațională a Muncii pentru prima dată introduce acești termeni în mai multe Convenții. Acestea privesc, în principal, protecția sindicatelor și participarea lor la negocieri. Pe parcursul evoluției parteneriatului social, se evidențiază mai multe modele cum ar fi:

- Modelul tripartit promovat de OIM în cadrul căruia la negocieri participă sindicatele, patronatul și statul reprezentat de Guvern.

- Modelul ECOSOC, în cadrul căruia alături de sindicate și patronat, statul este reprezentat de un grup format din reprezentanții ai profesiilor libere, adică Guvernul participă indirect la parteneriatul social prin promovarea unei legislații specifice [7, p.21].

Activitatea practică a parteneriatului social se sprijină pe normele internaţionale şi se exprimă prin consultaţii reciproce, convorbiri şi luarea deciziilor comune. Republica Moldova, fiind membru al Organizaţiei Internaţionale a Muncii, urmează normele de muncă internaţionale. Statul nostru deja a ratificat mai multe convenţii ale acestui organism internaţional destul de importante pentru realizarea parteneriatului social în Republica Moldova.

Decretul Președintelui „Cu privire la asigurarea drepturilor sindicatelor în sfera parteneriatului social" a fost un prim pas important în adoptarea legislației parteneriatului social. Decretul dat a avut ca scop crearea condițiilor necesare pentru exercitarea de către sindicate a drepturilor lor în sfera parteneriatului social. Guvernul și patronatele mai erau obligate prin acest act să respecte drepturile, inclusive cele patrimoniale ale sindicatelor, conform statutelor sindicatelor, legislației naționale, cât și internaționale. După aceste decrete de la sfârșitul anului 1992 au urmat 2 acte legislative extreme de importante până la 1 octombrie 2004, când a intrat în vigoare noul Cod al Muncii, odată cu care acestea au fost abrogate:

- Legea nr.1298-XII din 26 februarie 1993 pentru soluționarea conflictelor colective de muncă [4];
- Legea nr.1303-XII din 25 februarie 1993 privind contractul colectiv de muncă [5].

Conform art.17 din Codul Muncii, parteneriatul social în țara noastră are la baza dezvoltării sale următoarele principii de bază:

- legalitatea;
- egalitatea părților;
- paritatea reprezentanților părților;
- cointeresarea părților pentru participarea la raporturile contractuale;
- respectarea de către părți a normelor legislației în vigoare;
- încrederea mutuală între părți;
- evaluarea posibilităților reale de îndeplinire a angajamentelor asumate de părți;
- prioritatea metodelor și procedurilor de conciliere și efectuarea obligatorie de consultări ale părților în probleme ce țin de domeniul muncii și al politicilor sociale;
- executarea obligatorie a contractelor colective de muncă, a convențiilor colective și a altor înțelegeri;

• adoptarea de decizii și întreprinderea de acțiuni în limitele regulilor și procedurilor coordinate de părți [1].

Stabilirea principiilor parteneriatul social prin lege încă nu înseamnă și respectarea lor. Pentru aceasta urmează să fie depuse eforturi din partea partenerilor sociali și a întregii societăți. Codul Muncii prevede un sistem al parteneriatului social din patru nivele:

• La nivel național – parteneriatul social stabilește bazele reglementării social-economice și de muncă în Republica Moldova;

• La nivel ramural - stabilește bazele reglementări relațiilor din sfera muncii și cea socială dintr-o anumită ramură a economiei naționale;

• La nivel teritorial - stabilește bazele reglementării relațiilor din sfera muncii și cea socială în unitățile administrativ teritoriale de nivelul al doilea;

• La nivel de unitate - stabilește obligațiile reciproce concrete dintre salariați și angajator în sfera muncii și socială [7, p.22].

Conform legislației muncii, reprezentanți ai salariaților în cadrul parteneriatului social sunt organele sindicale la nivel național, teritorial, ramural și de unitate. Cu toate acestea interesele salariaților la nivel de unitate în cadrul parteneriatului social pot fi reprezentate, atât de organul sindical din unitate, cât și de către alți reprezentanți aleși de salariați în cazul în care în unitatea respectivă nu sunt constituite sindicate [8]. Parteneriatul social în educaţie şi formare profesională iniţială contribuie la dezvoltarea resurselor umane ca resursă strategică a dezvoltării economice, la asigurarea coeziunii sociale prin combaterea formelor de excludere socială prin educaţie şi facilitează interacţiunea dintre mediul educaţional şi cel cultural, social şi economic, prin formularea explicită a răspunderilor sociale ale şcolii şi partenerilor acesteia. Dezvoltarea parteneriatului social și a societății civile reprezintă procese cultural - istorice care sunt strâns condiționate de realitățile economice și sociale, de mentalitățile și valorile umane, de cultura și maturitatea unei anumite comunități. Toleranța, responsabilitatea socială, recunoașterea pluralismului și voluntariatul reprezintă caracteristici culturale care susțin o anumită evoluție a dialogului social și a dialogului civic.

Parteneriatul social reprezintă un sistem de raporturi stabilite între salariați, angajatori și autorităților publice respective în procesul determinării și realizării drepturilor și intereselor sociale și economice ale părților. Descentralizarea și transformările social-politice care au loc în Republica Moldova, pot avea sorți de izbândă doar în condițiile unei păci sociale, a unor poziții coordonate ale partenerilor sociali, care reprezintă interesele angajaților, patronilor și statului. Parteneriatul social este indisolubil legat de noțiunea de autonomie social, prin care se înțelege împuternicirea uniunii salariaților și a celei a angajatorilor de a rezolva independent, fără imixtiunea statului, o serie de probleme sociale.

De asemenea trebuie luate în vizor și următoarele obiective strategice elaborate de către OIM în cadrul Declaraţia OIM privind justiţia socială pentru o

globalizare echitabilă, adoptată de Conferinţa Internaţională a Muncii la a 97-a sesiune, Geneva, 10 iunie 2008. Acestea sunt următoarele:

- promovarea muncii creative în mediul instituţional şi economic durabil;
- luarea şi consolidarea unor măsuri de protecţie socială
- securitatea socială şi protecţia muncii durabile şi adaptate circumstanţelor naţionale;
- promovarea dialogului social şi a tripartismului ca cele mai eficiente metode de punere în practică şi adaptare a obiectivelor strategice la nevoile şi circumstanţele fiecărei ţări; transformare a dezvoltării economice în progres social şi a progresului social în dezvoltare economică; facilitare a realizării consensului în politicile naţionale şi internaţionale pertinente având incidenţă asupra strategiilor şi programelor de ocupare şi muncă decentă; punere efectivă a legislaţiei în practică şi a instituţiilor eficiente, în ceea ce priveşte, mai ales, recunoaşterea relaţiilor de muncă, promovarea bunelor relaţii profesionale şi realizarea unor sisteme eficace de inspecţie a muncii;
- respectare, promovare şi punere în practică a principiilor şi drepturilor fundamentale ale muncii care au o importanţă particulară în ceea ce priveşte drepturile şi condiţiile necesare pentru deplina realizare a obiectivelor strategice [10]. Aceste obiective trebuie să fie fundamentate în politicile economice și sociale vizând asigurarea muncii decente.

Este evident că în Georgia, ca și în alte țări cu economii în tranziție, în special în țările care au făcut parte din Uniunea Sovietică, există probleme în domeniul standardelor de muncă. În procesul de tranziție de la o economie de comandă, totalitară la o economie de piață, care reprezintă și una dintre valorile democratice fundamentale, au apărut provocări și amenințări, depășirea cărora trebuie să fie luate în vizor de către instituțiile statale și publice.

În Georgia Constituția garantează dreptul de a forma și se afilia în cadrul uniunilor sindicale. Acest drept este garantat și prin convențiile fundamentale ale OIM ratificate de Georgia. Legea de bază care reglementează relațiile de muncă este Codul Muncii a Georgiei, care a fost o moștenire a perioade sovietice. Ratificată în 1997 și modificată în 2010 și 2013 de către Parlamentul georgian. De asemenea relațiile de muncă sunt reglementate de legea sindicatelor Legea cu privire la reglementarea de conflicte de muncă colective, precum și Legea cu privire la acordurile colective sunt alte legi relevante. Sindicatele georgiene au luat poziție fermă împotriva corupției, restanțelor salariale, precum și încălcărilor de către guvern a drepturilor sindicale perceput, în special prin hărțuire și intimidare a sindicaliștilor, ceea ce a dus la o relație tensionată între acești doi parteneri ai dialogului social pe o perioadă îndelungată.

În ceea ce privește consolidarea dialogului social guvernul georgian a acordat o mare importanță acestui proces. În decembrie 2008 a fost semnat un memorandum între Ministerul muncii, sănătății și protecției sociale, Uniunea Sin-

dicatelor din Georgia și Asociația Patronală din Georgia, care include dispoziții privind începerea instituționalizării a dialogului social în Georgia. În octombrie 2009, a avut loc o masa rotundă cu participarea reprezentanților delegației OIM, guvernului, sindicatelor și patronatelor georgiene. Părțile au convenit asupra următoarelor aspecte: necesitatea de a consolida în continuare cooperarea între OIM și Guvernul Georgiei; consolidarea dialogului social în Georgia pe problemele legislației muncii pentru schimbul de opinii între Guvern, angajatori și angajați. În noiembrie 2009 a fost publicat Decretul de prim-ministru N335 despre constituirea Comisiei Tripartită pentru Parteneriatul Social. OIM a asigurat consultări la toate nivelurile și pentru toți partenerii dialogului social privind elaborarea Statutului Comisiei. În luna mai 2010, a fost stabilit Secretariatul Comisiei pentru susținerea cooperării eficiente între partenerii sociali [13, p.15].

Comisia Tripartită pentru Parteneriatul Social are funcția de a ajuta guvernul și partenerii sociali în vederea promovării negocierii colective la diferite nivele. Această comisie este considerată un pas important în dezvoltarea dialogului social în Georgia, deoarece oferă partenerilor sociali posibilitatea de a discuta despre preocupările lor direct cu guvernarea. Comisia a fost stabilită la insistența UE și cu recomandările făcute de către OIM [12, p.9]. Acesta se angajează de a discuta problemele sociale și economice; de a dezvolta diferite activități în domeniul legislației muncii pentru a eficientiza procesele cu privire la respectarea Codului Muncii, negocierile colective și libertatea de asociere. De asemenea ea prevede și cooperarea și consultarea cu OIM pentru implementarea unor proiecte ce vizează asigurarea unei munci și vieți decente. Domeniu de activitate al comisiei cuprinde și:

- Asistență medicală pentru angajați din sectoarele formal cât și cel informal, precum și activități de formare, și recalificare a șomerilor.
- Protecția intereselor și drepturilor atât ale lucrătorilor și cât angajatorilor.
- Protejarea condițiilor de sănătate și siguranță la locul de muncă, dezvoltarea standardelor de lucru în condiții de siguranță în diferite sectoare ale economiei (de exemplu, construcții, minerit, etc.)
- Sistemul de asigurări de șomaj.
- Reformarea sistemului de pensii.
- Dezvoltarea dialogului tripartit la nivel regional și sectorial.

Deși programul acestei comisii a fost și este susținut de organizațiile internaționale și regionale, activitatea acesteia până în prezent este considerată a fi nesatisfăcătoare [9].

În comparație cu Republica Moldova, care a ratificat 25 de convenții ale OIM, Georgia a ratificat doar 17. Numărul acestora fiind destul de impunător, totuși nu a dus la îmbunătățirea relațiilor pe piața forței de muncă și a dialogului social. Toate inițiativele sindicatelor de a crea un dialog social echitabil nu erau

susținute de partenerii sociali. Pentru Georgia a fost un pas mare includerea termenului de parteneriat social în codul muncii.

Principala problemă a dialogului social după cum a menționat Andrei Urushadze, Ministrul muncii, sănătății și protecției sociale, în cadrul Conferinței Internaționale privind dialogul social și standardele de muncă în Georgia, nu era codul muncii, care la acel moment trezea foarte multe suspiciuni în caracterul său democratic, dar lipsa de neîncredere între parteneri [11, p.18].

Pentru îmbunătățirea dialogului social sunt identificate două sarcini majore. În primul rând, partenerii trebuie să elaboreze așteptările lor pentru un dialogul social eficient și, în al doilea rând, trebuie de dezvoltat încrederea între parteneri. Și în prezent, deși există comisia specială pentru parteneriat social, creată prin hotărârea primului ministru, există un decalaj mare între parteneri, ceea ce duce la neînțelegerea existenței punctelor comune. Pentru georgieni este necesară conștientizarea necesității unirii eforturilor în soluționarea problemelor majore în sfera muncii. și în acest context ar fi de un mare ajutor acele publicații ale OIM în materia dialogului social, dar și implicarea guvernării ca mediator între angajatori și lucrători.

În promovarea dialogului social în Georgia sunt cointeresați nu doar sindicatele georgiene, dar și partenerii internaționale. Astfel UE în februarie 2015 lansează un proiect de 32 de luni întitulat ”Îmbunătățirea relațiilor de muncă și a dialogului social în Georgia”. Proiectul va promova dialogul dintre guvernul georgian, sectorul de afaceri, și sindicatele la nivel de întreprindere, național și regional. Prin acest proiect, acești trei actori principali ai parteneriatului social vor îmbunătăți capacitatea lor de a negocia mai eficiente cu referință la relațiile de muncă, drepturile lucrătorilor și interesele întreprinderilor.

Relațiilor de muncă armonioase vor fi stabilite prin sprijinul guvernului Georgiei, angajatorilor și organizațiile lucrătorilor prin organizarea seminarelor, serviciilor de consultanță, și atelierelor de lucru pe subiecte-cheie, cum ar fi: abilități de negociere, standardele internaționale de muncă, relații industriale și organizarea și reprezentarea mai eficientă a sindicatelor.

Realizarea unor astfel de proiecte precum și administrarea eficientă a muncii și a funcționalității pieții muncii trebuie promovate pentru a aduce țara mai aproape de UE. Acest lucru este posibil numai printr-un dialog social eficient și efectuat cu bună-credință între Guvern, angajatorii și reprezentanții lucrătorilor la toate nivelurile și sectoarele economice. Dialog social, care este axat pe relații constructive și bazat pe principiile unei munci decentă garantează creșterea productivității, sustenabilității și creării unui mediu de afaceri competitiv.

Bibliografie:

1. Codul muncii al Republicii Moldova. Titlu II-2008. din 28.03.2003. // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 29.07.2003, nr.159-162

2. Dombre R., Feldengut K., Weinspach F. Promovarea dialogului social autonom. Dezvoltarea viitoare a criteriilor de reprezentativitate pentru partenerii sociali. EU-PHARE Twinning Project Romania. Misiune îndeplinită în perioada 31 mai – 8 iunie 2005, http://www.csnmeridian.ro/files/docs/Raport%20asupra%20reprezentativitatii%20Dombre,%20Feldengut,%20Weinspach.pdf (vizitat 25.05.2014)
3. Giurescu I. Opinie privind viitorul dialogului social și civic la nivel european, http://www.mdlpl.ro/_documente/info_integrare/romania_si_viit_europei/opinie.htm (vizitat 25.03.2014)
4. Legea pentru soluționarea conflictelor colectivelor de muncă. // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.1298 din 26.02.1993
5. Legea privind contractul colectiv de muncă. // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.1303-XII din 25.02.1993.
6. Postolachi V., Chelaru A. Dezvoltarea parteneriatului social în contextul socio-economic. // Parteneriatul social în contextul transformărilor sistemico-economice. Col. de red.: Ulian G., Postolachi V. ș.a. - Chișinău: CEP USM, 2011.
7. Bradu M. Evoluția parteneriatului social în sfera muncii. // Parteneriatul social în contextul transformărilor sistemico-economice. Col. de red.: Ulian G., Postolachi V. ș.a. - Chișinău: CEP USM, 2011.
8. Legea sindicatelor. Nr.1129-XIV din 07.07.2000. // Monitorul oficial al Republicii Moldova, 19.10.2000, nr.130-132 (679-681).
9. Bagnardi F. The changing pattern of Social Dialogue in Europe and the influence of ILO and EU in Georgian tripartism. International Conference Georgia in the contested world, Tbilisi 9-10 decembrie 2014, http://css.ge/files/documents/Georgia%20in%20the%20Contested%20World/abstracts /Francesco_bagnardi.doc (vizitat 2.02.2015).
10. Declaraţia OIM privind justiţia socială pentru o globalizare echitabilă, http://www.mmuncii.ro/j33/index.php/ro/relatii-bilaterale-si-organizatii-internationale/929-declaratia-oim-privind-justitia-sociala-pentru-o-globalizare-echitabila (vizitat 2.10.2014).
11. 2nd International Conference on Social Dialogue and Labour Standards in Georgia. October 27th, 2011, http://fes.ge/de/images/Fes_Files/2011_GEO/fes_minutes_27102011.pdf (vizitat 25.10.2014)
12. A roadmap for Georgia. International Trade Union Confederation and European Trade Union Confederation, http://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/ituc_roadmap_for_georgia_final.pdf (vizitat 30.10.2014)
13. Национальный доклад, представленный в соответствии с пунктом 15 а) приложения к резолюции 5/1 Совета по правам человека,

http://www.upr-info.org/sites/default/files/document/georgia/session_10_-_january_2011/ahrcwg-610geo1r.pdf (vizitat pe 12.01.2015).

Prezentat la redacție
la 5 mai 2015

UNELE ASPECTE PRIVIND REALIZAREA POLITICII INTERETNICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Grigore PÎRȚAC
Republica Moldova, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, Departamentul Științe Politice și Administrative
Doctor în științe politice, conferențiar

In this article the author analyzes the process of implementation of ethnic policy in Moldova. In the text the mentions the importance of applying experience in the field of some UE Member States. They are determinated the basic issues and problems with whom facing Moldavian society regarding the achievement ethnic policy. The conclusion consists of a number of recommendations and proposals for improvement of the situation on national minorities' rights protection in the country.

Procesul de realizare a politicii interetnice în Republica Moldova la etapa actuală se confruntă cu mai multe dificultăți,tergiversarea rezolvării cărora ar aduce mari prejudicii stabilității din societate. Una din ele o constituie fenomenul ideii naționale, afirmarea căreia ar contribui la integrarea populației republicii, îndeosebi în problema extrem de importantă a evoluției statului nostru, precum vectorul politicii externe. În acest context sunt actuale și alte fenomene ce au un impact negativ asupra modernizării societății, precum problema identității naționale, integrarea minorităților etnice în procesele social-politice de interes național, lipsa conștiinței naționale la nivel de elită și mase. În determinarea cauzelor ce generează actualitatea și impactul acestui fenomen pentru Republica Moldova, îndeosebi în contextul politicilor regionale, generate de imixtiunea Federației Ruse în sud-estul Ucrainei și anexarea Crimeii, este important de determinat conceptele de „națiune", „naționalitate" și "minoritate etnică".

Cu referire la conceptul de naționalitate, aceasta exprimă o comunitate etnică ținînd de categoria neamului și populației, respectiv acest termen este mai restrîns decît cel de națiune. Națiunea este in primul rînd un fenomen spiritual, cu conotații culturale, apoi etnice și social-economice. Națiunea reprezintă o asociație a unor naționalitați, viața în comun a cărora generează ideea de statalitate pentru promovarea intereselor sale, reprezentînd o comunitate inițiată la începutul epocii moderne, drept premise economice servind relațiile capitaliste și formarea unei piețe economice unice. Dacă etnosurile au existat pe parcursul intregii istorii, atunci națiunile se formează in perioada istoriei moderne sau chiar contemporane. În ceea ce privește minoritățile etnice, aceste diferă de națiunea titulară din punct de vedere religios, lingvistic, rasial, cultural, social-econo-

mic, se caracterizează prin conştiinţa coapartenenţei, deci pot avea conştiinţă de neam, de asemenea pot trăi compact pe un anumit teritoiu din cadrul unui stat.

De menţionat, că Republica Moldova este un stat în care circa 80 la sută din populaţie se declară de origine română (moldoveană), pe acest teritoriu trăiesc de mai multe secole numeroase minorităţi etnice, a căror contribuţie la dezvoltarea economică şi culturală a ţării este incontestabilă.

Este necesar de subliniat, că protecţia drepturilor minorităţilor naţionale reprezintă unul dintre criteriile politice pe care Republica Moldova le-a îndeplinit pentru a beneficia de abolirea regimului de vize de către Bruxelles şi trebuie să le respecte în viitor pentru a putea adera la Uniunea Europeană. Acest lucru presupune două principii majore de abordare: punerea în aplicare a normelor antidiscriminare şi respectarea drepturilor minorităţilor etnice, astfel încât acestea să-şi păstreze specificul şi implicit să nu fie asimilate de către naţiunea titulară.

De menţionat, că organele de stat din Republica Moldova realizează eforturi susţinute, ce contribuie la afirmarea unui sistem de valori naţionale, crearea de condiţii pentru instaurarea unui consens asupra mijloacelor de afirmare a păcii interetnice, asigurarea drepturilor şi libertăţilor omului,indiferent de apartenenţa etnică, lucru consfinţit şi în actul constituţional suprem [1].

Cu certitudine, pentru a respecta aceste criterii,se impune studierea experienţei statelor-membre ale Uniunii Europeane, unde există numeroase exemple pozitive de promovare a drepturilor minorităţilor etnice. Printre statele multinaţionale menţionăm Belgia, care este un regat multicultural şi multilingvistic. Capitala Bruxelles este unul dintre cele mai cosmopolite oraşe ale lumii, sediu al instituţiilor Uniunii Europene şi NATO. Printr-o serie de revizuiri ale legislaţiei Belgia a devenit un stat federal, format din 3 comunităţi: franceză, germană şi flamandă.

- Flamanzii, în număr de circa 6 milioane, ocupă teritoriul din nordul ţării, regiunea cea mai prosperă din punct de vedere economic. Limba vorbită este flamanda, dialect al olandezei.
- Valonii ocupă sudul Belgiei, reprezentând populaţia vorbitoare de limbă franceză. Cu toate acestea, sunt vorbite o varietate de limbi regionale: valona (vorbită de un număr de aproximativ 600.000 persoane), dialectul picard, vorbită aproximativ 200.000 de persoane, luxemburgheza etc.
- Minoritatea germană locuieşte în regiunile din estul Belgiei, preponderent Valonia, constituind o comunitate de sine stătătoare.

Toate cele 3 comunităţi beneficiază de drepturi egale în ceea ce priveşte prezervarea identităţii culturale şi lingvistice, având puteri legale distincte şi organe executive separate.

Un alt exemplu privind reglementarea relaţiilor interetnice îl reprezintă Germania, care promovează în acest sens largi politici integraţioniste. Imigranţii care vin pe teritoriu Germaniei şi cer azil politic ori se angajează la serviciu sau

dobândesc cetățenia germană, înainte de toate trebuie să învețe limba germană. Pentru aceasta statul promovează organizarea cursurilor speciale de învățare a limbii, acestea fiind plătite din banii publici. Cu scopul de a facilita acest lucru, autoritățile germane au delimitat învățarea limbii în câteva etape, finalizate cu examen.

La fel este obligatoriu de a susține examenul la cunoașterea istoriei statului german și politicii sale. Este cunoscut faptul că unul din cinci locuitori din Germania este un fost imigrant sau descendenți ai imigranților cu cetățenie germană. Germanii, în special tinerii, nu sunt surprinși de acest fenomen, iar prezența fostului imigrant într-o instituție publică este percepută de germani ca o chestiune ordinară. În plus, opinia cetățenilor germani cu privire la fenomenul imigrațional nu este ostilă și antipatică, ci se caracterizează prin toleranță [2, p.83].

În comparație cu Germania, Franța are numeroase minorități - occitani, alsacieni, bretoni, algerieni, marocani, basci, tunisieni, corsicani etc. Politica interetnică în acest stat nu totdeauna a fost una echilibrată. Alsacia, anexată de Franța prin Tratatul de la Westfalia, a continuat să mențină legături strânse cu Germania până la Revoluția Franceză în 1789, când limba franceză a fost impusă. A fost încorporată de Bismark statului german în 1871, până la Primul Război Mondial când a fost redată Franței. Populația germană din Alsacia a fost supusă unui proces agresiv de asimilare, predarea și învățarea limbii germane fiind interzisă. În consecință 80% din alsacieni nu știau a citi sau scrie în germană. Regiunea a fost afectată și de declinul industriilor de oțel și cărbune.

După cel de – al Doilea Război Mondial, reconcilierea franco-germană a fost concepută ca parte firească a procesului de constituire a Comunității Europene. În acest sens a fost înființat în 1963 oficiul Franco-German pentru Tineret, un birou interguvernamental cu birouri la Paris și la Berlin, având drept scop promovarea istoriei și cunoștințelor despre cele doua țări în rândul tineretului, revizuirea prejudecăților despre acestea, promovarea colaborării. Programele inițiate au cuprins un numar de cel puțin 700 mii de tineri francezi și germani.

Un exemplu negativ de promovare a drepturilor minorităților etnice îl reprezintă Grecia, care refuză să le recunoască, deși pe teritoriul său convețuiesc mai multe minorități istorice: albanezi, vlahi, macedoneni, turci, etc. Concomitent, naționalismul grec e acompaniat de o puternică intoleranță față de religiile / confesiunile diferite de cea a majorității populației, ce împărtășește creștinismul ortodox.

Principalii promotori de politici în domeniul minorităților etnice în Europa sunt OSCE (CSCE) și Consiliul Europei. La fel ca și în cazul altor organizatii internaționale, evenimentele din Europa Centrală și de Est după căderea comunismului au reprezentat principalul catalizator al promovării de politici în domeniul relațiilor interetnice.

Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa a fost percepută în primul rând ca un instrument pentru identificarea și prevenirea conflictelor, managementul crizelor și reconciliere post-conflict. În baza acestor misiuni, OSCE a elaborat acte relevante pentru protecția persoanelor aparținând minorităților naționale și a creat instituția Înaltului Comisar pentru Minorităţi Naționale. Cele mai importante documente pentru protecția minorităților naționale sunt: Actul Final de la Helnsinki 1975 și Documentul conferinței de la Copenhaga asupra dimensiunii umane a CSCE. Prin Actul Final de la Helnsiki drepturile omului devin un subiect legitim de dialog și o temă de interes, o preocupare pentru toate statele membre ale OSCE.

Cel de-al doilea act cuprinde un set de norme privind drepturuile persoanelor aparținând minorităților naționale, utilizarea limbilor minorităților, educația minorităților.

Planul Balladur sau Pactul pentru Securitate și Stabilitate în Europa (1995) inițiat de Franța și desfășurat sub egida OSCE și UE a fost conceput pentru asigurărea stabilitații Europei, în ideea lărgirii Uniunii către spațiul post-comunist. Cele două puncte importante relaționate cu problema minorităților în Europa post-comunistă sunt:

- rezolvarea problemelor legate de forntiere.
- rezolvarea problemelor legate de minoritățile naționale, ca un pas necesar în procesul de aderare.

Consiliul Europei are ca principale instrumente Convenția Europeană asupra Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale, Convenția Cadru pentru Protecția Minorităților Naționale. Activitatea Consiliului Europei constă în dezvoltarea de standarte legale pentru protecția minorităților naționale și monitorizarea respectării acestora.

Convenția Europeană asupra Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale (1950) conține prevederi generale care țin de domeniul drepturilor omului, iar singurul articol care se referă la minorități naționale este este art.14, care interzice discriminarea pe bază de limbă, religie, origine socială sau națională, asociere cu o minoritate națională.

În 1992 este adoptată Cartea Europeană a Limbilor Minoritare și Regionale, la care în 1993 s-a adaugat Recomandarea 1201 cu un protocol adițional. Principalul obiectiv al acesteia este protejarea limbilor regionale și a minorităților naționale, promovarea dreptului de a le utiliza în sfera publică și privată. Cartea are un sistem dublu de protecție. Pe de o parte stabilește că părțile ar trebui să își determine politicile și legislația conform unor obiective care includ: recunoașterea limbilor regionale și ale minorităților ca o sursă de bogăție culturală, necesitatea de a promova limbile regionale și ale minorităților, promovarea studierii și predării în aceste limbi la toate nivelurile. Printre principiile incluse se numără: interzicerea discriminării, păstrarea identității religioase, etnice, culturale,

lingvistice, egalitate în fața legii, interzicerea modificării compoziției demografică a unei regiuni în dentrimentul minorităților care se regăsesc în regiunea respectivă. Pe de altă parte, drepturile concrete transformă principiile și obiectivele enunțate în măsuri în domenii precum: educație, administrație, justiție, servicii publice, activități culturale, economice, sociale, etc. Convenția Cadru pentru Protecția Minorității Naționale a fost adoptată la 10 noiembrie 1994 și a intrat în vigoare din 1998. Nu include drepturi colective și se bazează pe ideea că minoritățile pot fi protejate prin protejarea drepturilor indivizilor aparținând acestor minorități. Convenția reprezintă de facto o serie de principii generale, chiar vagi, referitoare la drepturile indivizilor aparținând minorităților naționale.

Acestea sunt:

- Non-discriminarea.
- Promovarea egalității.
- Promovarea condițiilor necesare pentru păstrarea și dezvoltarea culturii, a religiei, a limbii și a tradițiilor.
- Libertatea de asociere, exprimarea, libertatea de gândire, a conștiinței și a religiei.
- Accesul liber la mijloacele de comunicarea în masă.
- Libertatea lingvistică.
- Utilizarea limbii materne în spațiul public și privat, oral și în scris precum și în relațiile cu autoritățile.
- Utilizarea numelui în limba maternă.
- Afișarea informației de natură publică și privată.
- Toponime în limbile minorităților.
- Educație.
- Instrucție în limba minorităților.
- Libertatea de a institui instituții educaționale.
- Cooperarea internațională și transfrontalieră.
- Participarea în viața economică, culturală și socială.
- Participarea în viața publică.
- Interzicerea asimilării forțate etc.

Cu privire la aspecctul relațiilor dintre națiunea titulară și minoritațile etnice din Republica Moldova,cu regret unele minorități naționale continuă să fie izolate de restul societății, din cauza unei politici naționale incoerente și ineficente. În opina cercetătorului B.Țârdea, Republica Moldova se confruntă cu multiple probleme de ordin național, existând o puternică scindare a conștiinței naționale la nivel de elită și mase [3, p.178].

Concomitent trebuie de recunoscut și faptul că asupra caracterului relațiilor interetnice influiențează în mod direct și dificultățile de ordin social economic, cu care se confruntă Republica Moldova, aici referindu-ne la diferențele în mă-

rimea alocațiilor, pensiilor, îndemnizațiilor, alocate pentru persoanele social vulnerabile dintre care mulți reprezentanți ai minirităților entice, comparativ cu statele din regiune, precum Rusia. Reprezentanții minorităților etnice, precum găgăuzii, continuă să studieze, începind de la învățămîntul preșcolar și pînă la cel universitar doar in rusă, iar limba lor maternă, în mare parte, nu se studiază deloc, în consecință ei nu se pot încadra în societatea moldovenească, rămânând izolați, concomitent constituind o autentică coloană a cincea, docilă intereselor Federației Ruse.

În opinia noastră, această situație poate fi depășită prin promovarea următoarelor acțiuni consecvente:

- În contextul implementării reformelor necesare realizării Acordului de asociere politică cu Uniunea Europeană, de promovat armonizarea legislației Republicii Moldova cu reglementările internaționale privind protecția drepturilor minorităților etnice.
- Respectarea, protejarea și garantarea patrimoniului de valori ale etniilor, în context devine actuală contribuția în acest sens a asociațiilor culturale ale minorităților entice din Republica Moldova.
- Contracararea hotărâtă a oricăror tentative de promovare de către mijloacele massmedia străine a unor politici distorsionate cu referire la relațiile interetnice. În acest sens, este binevenită adoptarea de către Parlamentul Republicii Moldova a Legii privind asigurarea securității spațiului informațional.
- Asigurarea prin legislație a dreptului la instruire și educare în limba maternă în instituțiile de învățămînt superior cu finanțare de la buget a reprezentanților minorităților entice.
- Organizarea și desfășurarea periodică a unor festivaluri culturale naționale la nivel de centre rationale.
- Elaborarea unei noi trategii de dezvoltare a politicii ligvistice în Republica Moldova prin modificarea Legii cu privire la funcționarea limbilor pe teritoriul RSSM din 1989, ceea ce ar contribui la crearea condițiilor adecvate pentru funcționarea limbii de stat, dezvoltarea unui mediu lingvistic în care să fie încurajată cunoașterea de către etniile conlocuitoare a limbii de stat.
- Inițierea de către Guvern a unui program de granturi pentru organizațiile neguvernamentale ce promovează drepturile omului și interesele minorităților etnice în scopul organizării cursurilor de studiere a limbii de stat.
- Încurajarea schimbului intercultural,a activităților culturale comune între grupurile conlocuitoare.
- Crearea în cadrul caselor de cultură din localitățile rurale a unor centre de servicii culturale comunitare, la baza activității cărora ar sta realizarea cerințelor culturale și educaționale ale grupurilor etnice prin lărgirea ofertei de servicii.

- Modificarea legislației naționale in scopul atragerii investițiilor private în activitatea instituțiilor de cultură și stabilirea relațiilor clare în realizarea parteneriatului public-privat în domeniul promovării politicii interetnice.

În concluzie se poate de menționat, că realizarea politicii interetnice în Republica Moldova necesită o abordare responsabilă din partea autorităților de toate nivelurile, orientată spre consolidarea suveranității, independenței, integrității teritoriale și statului de drept. Concomitent se impune modificarea legislației lingvistice a Republicii Moldova, care déjà nu mai corespunde cerințelor timpului, la fel și adoptarea de către Parlamentul Republicii Moldova într-o nouă redacție a Legii privind aprobarea concepției politicii naționale a Republicii Moldova [4] (la moment este în vigoare Legea nr.546 din 19.12.2003).

Bibliografie

1. Constituția Republicii Moldova. – Chisinau, Moldova-presa, 2002
2. Diaconu I. Minoritățile în mileniul al treilea – între globalism și spirit național. - București, Editura Asociației Române pentru Educație Democratică, 1999.
3. Țârdea B., Noroc L. Politologie. - Chișinău 2008.
4. Concepția Politicii naționale a Republicii Moldova, Legea nr.546 din 19.12.2003). // Monitorul Oficial, nr.001 din 01.01.2004

Prezentat la redacție
la 2 iunie 2015

TRANZIȚIA DEMOCRATICĂ A SISTEMULUI POLITIC MOLDOVENESC: REZULTATE ESTIMATIVE

Ion TĂBÂRȚĂ
Republica Moldova, Chișinău, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”, Facultatea Științe Socio-Umane
Magistru, lector superior

În articolul prezentat este descris procesul de tranziție democratică a sistemului politic din Republica Moldova. Este redată conceptual dinamica tranziției democratice, analizându-se cazul Republicii Moldova. Procesul de tranziție a sistemului politic al Republicii Moldova, ca și în cazul altor state postcomuniste, cunoaște trei etape: liberalizarea, democratizarea și consolidarea. Statul nostru a parcurs primele etape, împotmolindu-se la faza consolidării. Democratizarea Republicii Moldova a trecut prin evoluție, involuție și, din nou, evoluție. După modelul democratic, Republica Moldova, mai degrabă, poate fi inclusă în modelul statelor balcanice, decât ale celor postsovietice.

The article describes democratic transition of the political system in the Republic of Moldova. The democratic transition dynamics is rendered conceptually by analysing the case of the Republic of Moldova. The transition of the political system of the Republic of Moldova, like in other post-communist countries, passes through three stages: liberalization, democratization and strengthening. Our state has passed the first stages but has got stuck in the strengthening phase. The Republic of Moldova democratization has gone through evolution, devolution and, again, evolution. By its democratic model, the Republic of Moldova may rather be included in the model of Balkan states than that of post Soviet countries.

Criză politică cu care s-a confruntat Republica Moldova pe parcursul anilor 2009-2012, cauzată de imposibilitatea instituțională de a alege șeful statului, a fost cauzată de imperfecțiunile formei de organizare constituțională a statului moldovenesc. Imperfecțiunile și disfuncționalitățile instituțional-constituționale ale Republicii Moldova sunt rezultatul evoluției sistemului ei politic din primul deceniu de independență al statalității moldovenești.

Dinamica tranziției democratice

În literatura de specialitate referitoare la tranziția democratică, procesul de edificare a unei democrații este împărțit în mai multe etape. Deși nu există o părere unanim recunoscută și acceptată referitor la etapele de ajungere la o societate democratică, mai mulți politologi evidențiază în construcția democ-

ratică trei etape fundamentale: *liberalizarea* și *democratizarea* și *socializarea* [1; 12; 13]. Ulterior, în teoria politică conceptul de socializare a fost înlocuit cu cel de consolidare a democrației.

În conformitate cu această periodizare, *liberalizarea* este un spațiu politic controlat de către putere unde drepturile politice și libertățile civice au un caracter dozat. De regulă, *liberalizarea* este inițiată de către puterea politică a regimului autoritar sau totalitar pentru reformarea parțială a sistemului sau corectarea cursului politic existent.

Pentru ca o anumită societate să devină cu adevărat democratică este nevoie să se treacă în următoarea etapă – *democratizarea* – care poate fi generată atât *„de sus”*, ce presupune că puterea este de acord să continue reformele democratice, cât și *„de jos”*, în acest caz schimbarea democratică are loc la insistența maselor. Prima cale decurge, în linii mari, evolutiv, fără mari divergențe între putere și opoziție. În schimb, cea de-a doua direcție se caracterizează printr-un conflict politic reliefat între principalii actori politici.

Conceptul de consolidare democratică își are originile intelectuale în anii ’90 ai secolului trecut, când paradigma democrației a necesitat o redefinire teoretică cauzată de mutațiile democrațiilor celui de-al „treilea val” [2]. Punctul de plecare a reconceptualizării democrației a constituit-o discuțiile despre rolul alegerilor în organizarea democratică, mai exact, dacă odată cu alegerile libere are loc instaurarea democrației. Demersul teoretic privind democrația a dus la divizarea lor în *liberale* și *electorale* [3].

Democrațiile liberale sunt caracterizate de definițiile democratice maximaliste, ele fiind caracterizate drept „libere” de către *Freedom House*, care în evaluarea democrației la scară globală pune accentul pe analiza asigurării drepturilor politice și respectării libertăților civile. Anume democrațiile liberale începând cu anii ’90 ai secolului XX sunt identificate drept *democrații consolidate (funcționale)*, care trebuie sa fie o țintă politică vitală spre care trebuie să se îndrepte noile democrații. Cu toate că exista și critici ai teoriei „consolidării democratice”, cum ar fi Guillermo O’Donnell [4], majoritatea autorilor subliniază importanța acestui concept, ajungând la o concluzie generală că consolidarea democratică este un proces prin care regulile, instituțiile și constrângerile democrației ajung să devină „singurul joc acceptat” (*the only game in town*) [5].

Democrațiile electorale fac parte din abordarea teoretică minimalistă a democrației. Ele sunt catalogate drept stări „hibride” prin care trec unele regimuri, caracterizându-se prin alegeri multipartidiste și competitive, precum și prin unele caracteristici constituționale democratice, însă nu și prin respectarea deplina a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului [6]. Anume astfel de democrații sunt considerate *neconsolidate (nefuncționale)*. Gradul de democratizare a unui societăți crește odată cu trecerea unei democrații neconsolidată la una con-

solidată, astfel această democrație se transformă din nefuncțională în funcțională.

Premisele creării cadrului instituțional democratic – liberalizarea

Liberalizarea inițiată de Gorbaciov, prin celebrele sale politici de *perestroika* și *glasnosti*, a servit drept punct de pornire pentru o serie de schimbări și transformări ireversibile, a căror finalitate u fost destrămarea sistemului politic și economic comunist existent în partea de est a Europei în perioada postbelică. Anul 1989, pentru partea răsăriteană a continentului european, care este comparat simbolic de către mulți istorici cu anul 1789 pentru Europa occidentală, a însemnat începutul tranziției democratice a lumii comuniste din Europa și edificarea sistemului politic democratic, sau ceea ce Zbigniew Brzezinski numea *„întoarcerea la normalitate”* [7], iar Francis Fukuyama – *„sfârșitul istoriei”* [8].

Pentru a accelera și a aprofunda *perestroika* pe întreg teritoriul statului sovietic, și, totodată, drept urmare a slăbirii menghinei aparatului de partid al URSS, în anul 1988 apar, cu acordul autorităților centrale, o serie de mișcări și uniuni informale, cu caracter social-politic, alternative Partidului Comunist. Acest lucru se referă, în primul rând, la republicile baltice. Ulterior, astfel de mișcări și uniuni informale vor fi create în toate republicile unionale.

În Moldova, *liberalizarea gorbaciovistă* s-a manifestat prin două curente: politic-democratic și național-cultural. Primul s-a constituit, cu concursul centrului unional, la 3 iunie 1988, prin crearea Mișcării Democratice pentru Susținerea Restructurării, a cărui scop a fost susținerea și promovarea la nivel regional a *liberalizării*, inițiată de Gorbaciov, a sistemului sovietic. Mișcarea Democratică a înaintat cerințe social-politice reformatoare în stilul democratic perceput de Gorbaciov și, totodată, a solicitat extinderea și întărirea pozițiilor etnicilor moldoveni și a limbii vorbite de ei în structura ierarhică partinică din RSSM.

Al doilea curent – național-cultural – a fost creat în același an și s-a grupat în jurul Cenaclului muzical-literar „A.Mateevici”. La etapa inițială, Cenaclului „A.Mateevici” revendica doar cerințe strict culturale. Cele două curente s-au contopit în unul singur, la 20 mai 1989, când a avut loc congresul de constituire a Frontului Popular din Moldova (FPM). Este nevoie de remarcat că, inițial, Partidul Comunist din RSSM a condamnat ambele mișcări – Mișcarea Democratică pentru Susținerea Restructurării și Cenaclul muzical-literar „A.Mateevici”. Însă, ulterior, la presiunea Moscovei, el a fost nevoit să-și revizui pozițiile.

În foarte scurt timp, în RSSM, ca și în majoritatea republicilor sovietice, au izbucnit proteste anticomuniste și antiunionale cu un caracter național pregnant. Imediat după crearea sa, FPM a înaintat revendicări care preponderent țineau de renașterea cultural-lingvistică a etniei titulare din RSSM. Bunăoară, la 31 august 1989, Sovietul Suprem (parlamentul de tip sovietic) al RSSM a ado-

ptat trei legi care se refereau la statutul limbii etniei titulare: 1) limba moldovenească a fost declarată oficială (de stat); 2) are loc trecerea limbii „moldovenești" la grafia latină; 3) este recunoscută identitatea dintre limba moldovenească și cea română.

Evoluția formei de guvernământ – democratizarea

A doua fază a tranziției democratice – *democratizarea* – a fost inițiată, în februarie-martie 1990, de primele alegeri libere în Sovietul Suprem al URSS și în Sovietele Supreme ale republicilor unionale. La primul și unicul scrutin electoral democratic din fosta Uniune Sovietică sistemul de vot a fost majoritar. În urma alegerilor, în Sovietul Suprem al RSSM, în care au fost aleși 380 de reprezentanți ai poporului, s-au format două fracțiuni puternice – Partidul Comunist și FPM. Tot atunci, în martie 1990, a fost abrogat de către Sovietul Suprem al URSS articolul 6 al *Constituției* sovietice care asigura oficial rolul conducător al Partidului Comunist din Uniunea Sovietică în statul și societatea sovietică. Sovietul Suprem al RSSM a anulat articolul similar din *Constituția* moldovenească în mai același an. În situația creată, Sovietul Suprem al RSSM, care până atunci exercita funcții nominale, începe să capete consistență politică datorită creșterii puterii lui reale datorită respectării, în sfârșit, a legislației republicane în vigoare. Timp de aproximativ jumătate de an (aprilie-septembrie 1990) are loc edificarea noilor instituții ale puterii prin transferul de competențe de la Partidul Comunist al RSSM la forul suprem – Sovietul Suprem – care în această perioadă a început să devină, într-adevăr, un parlament veritabil, iar Moldova să se transforme într-o republică parlamentară.

La 5 martie 1991, în urma unui conflict instituțional și personal dintre președintele republicii, Mircea Snegur, și prim-ministrul guvernului, Mircea Druc, parlamentul Republicii Moldova a adoptat *Legea cu privire la perfecționarea puterii executive și la unele modificări și completări în Constituție a RSSM*. În conformitate cu noua lege, președintele RSSM a căpătat prerogative foarte largi. Legea din 5 martie 1991, creionată după cerințele președintelui Snegur, a separat distinct prerogativele puterilor în stat, în așa mod punându-se capăt ambiguității instituționale ale guvernării și transformând Moldova într-o republică prezidențială.

Pe parcursul anilor 1992-1993, parlamentul Republicii Moldova a încercat să elaboreze o serie de legi care au avut drept scop reformarea sistemului social-economic și politic al Republicii Moldova. Lipsa experienței constituționale și a unei constituții postcomuniste a dus la declanșarea unei lupte pentru putere și dominare politică între diferite ramuri și cercuri politice, parlamentul fiind scena principală de desfășurare a acestor conflicte. În urma crizei parlamentare din toamna anului 1993, parlamentul s-a autodizolvat înainte de termen.

Totuşi, înainte de aceasta, el a reuşit să adopte la 14 octombrie 1993 o nouă lege care modifica sistemul electoral al Republicii Moldova, lucru ce a influențat major evoluția sistemului politic moldovenesc. Legea prevedea reducerea numărului de deputați până la 104 persoane, organizarea unor alegeri libere potrivit sistemului proporțional pe liste de partid, în condițiile unui pluralism politic real, iar parlamentul să fie ales pe un termen de 4 ani.

Principalul rezultat al alegerilor parlamentare din 1994 este (re)venirea la putere a forțelor neocomuniste – Partidul Democrat Agrar din Moldova (PDAM) şi a tandemului: Partidul Socialist (PS) – Mişcarea „Unitatea-Edinstvo” (MUE). În conformitate cu noua *Constituție*, sistemul politic al Republicii Moldova a suferit serioase schimbări, în special, aceasta se referă la schimbarea tipului de republică – din prezidențială în mixtă. Trebuie de remarcat, modelul constituțional-instituțional a fost trasat de noul legislativ ca să-i mai reducă din prerogativele preşedintelui Snegur.

Reieşind din *Constituție*, Parlamentul este declarat (art.60. alin.1 şi 2), organul reprezentativ suprem al poporului Republicii Moldova şi unica autoritate legislativă a statului, şi este compus din 101 deputați, iar durata mandatului lor este de 4 ani (art.63, alin.1) care poate fi prelungit prin lege organică în caz de război sau de catastrofă. Executivul devine unul bicefal, format din preşedinte şi guvern, care, paralel, formează ramura puterii executive. Preşedintele este ales prin vot egal, universal, direct, secret şi liber exprimat (art.78, alin.1) pentru un mandat de 4 ani (art.80, alin.3).

După alegerile prezidențiale din 1996, preşedinte al Republicii Moldova devine Petru Lucinschi. Însă nici noul preşedinte nu a reuşit să pună capăt luptelor politice dintre diferitele clanuri ale elitei politice din Republica Moldova. Deja după un an de guvernare, el a început să se exprime pentru schimbarea formei de guvernare în Moldova din cauza că mecanismul de conducere nu funcționa. Criza politică şi constituțională în Republica Moldova s-a agravat, în mod special, în urma alegerilor parlamentare din 1998.

Guvernarea de coaliție – „Alianța pentru Democrație şi Reformă” (formată din Blocul electoral „Convenția Democrată din Moldova”, Blocul electoral pentru o „Moldovă Democratică şi Prosperă” şi Partidul Forțelor Democratice) – a fost caracterizată prin aprofundarea şi agravarea tensiunilor şi conflictelor politice, în special, în cadrul parlamentului. Situația politică dificilă a fost amplificată şi de situația economică precară a Moldovei cauzată de criza economică din spațiul CSI, drept urmare a falimentului economic al Rusiei din anul 1998. În timpul acestei guvernări s-au perindat trei prim-miniştri – I.Ciubuc, I.Sturza şi D.Braghiş.

În aceste condiții, preşedintele țării, susținut de o parte din elita politică, a emis un decret privind organizarea referendumului consultativ pe țară, a cărui scop era amendamentul *Constituției* referitor la sistemul de guvernare a Repub-

licii Moldova. La 23 mai 1999, paralel cu alegerile locale s-a desfăşurat şi acest referendum consultativ, în timpul căruia populaţia trebuia să răspundă la următoarea întrebare: *„Sunteţi pentru modificarea Constituţiei în scopul instaurării sistemului preşedinţial de guvernare în Republica Moldova în cadrul căruia preşedintele republicii ar fi responsabil de formarea şi conducerea Guvernului, precum şi de rezultatele guvernării ţării?”*

După referendumul din 23 mai 1999, în Republica Moldova au început adevărate lupte politice, pentru prioritatea puterii în stat, între instituţiile Preşedinţiei şi Parlamentului. Rezultatul acestei bătălii a fost *Legea cu privire la modificarea Constituţiei Republicii Moldova* adoptată de către Parlament, la 5 iulie 2000. Este necesar de specificat că adoptarea acestei legi a consemnat victoria Parlamentului în lupta politică cu preşedintele Lucinschi.

Schimbarea constituţională a constat în faptul că Republica Moldova a fost transformată din republică mixtă în parlamentară şi nu în preşedinţială cum a dorit preşedintele Lucinschi. Articolul 78, alin.1 al *Constituţiei* prevede că *„preşedintele Republicii Moldova este ales de parlament prin vot secret”*. Numărul necesar pentru alegerea indirectă a preşedintelui este 3/5 (61) din voturile celor 101 deputaţi ai Parlamentului Republicii Moldova. În rest, preşedintele ţării şi-a păstrat, în linii mari, aceleaşi împuterniciri. În aşa mod, forma constituţională a Republicii Moldova a devenit un hibrid confuz între instituţiile statale ale guvernării.

Criza economică din anul 1998 şi instabilitatea politică din anii 1999-2000 au dus la decepţia populaţiei în normele democratice, provocând aşa numitul faliment al democraţiei moldoveneşti. În consecinţă, la alegerile parlamentare din 25 februarie 2001 au votat nostalgic pentru trecutul sovietic întruchipat prin PCRM.

Venirea la putere în Republica Moldova a PCRM, un partid comunist de tip sovietic condus în mod autoritar de Vladimir Voronin, a însemnat trecerea într-o nouă etapă a vieţii politice moldoveneşti – a stabilităţii guvernării. De la bun început, trebuie de menţionat că deşi Republica Moldova a realizat trecerea de la republica mixtă la cea parlamentară, în realitate, Voronin a deţinut mai multă putere în mâinile sale decât predecesorii săi. Acest fapt se datorează, în mod special, puterii nelimitate pe care preşedintele Voronin a deţinut-o în interiorul PRCM, partid care după alegerile din 2001 a avut o superioritate lejeră în parlamentul de la Chişinău, ceea ce i-a permis lui Voronin să aibă, prin ricoşeu, împuterniciri, în linii mari, echivalente preşedintelui din republicile preşedinţiale.

După alegerile parlamentare din 6 martie 2005, în aparenţă, a început europenizarea Republicii Moldova, în realitate, comuniştii moldoveni au mimat procesul de integrare europeană a Moldovei. Alegerilor locale, din 2007, au provocat procese politice partidiste a căror finalitate a fost formarea unui nou „peisaj

politic" în Republica Moldova, în perspectiva alegerilor parlamentare din 2009. Rezultatele alegerilor parlamentare din 2009 au adus schimbarea guvernării politice în Republica. Totodată, ele au scos la suprafață imperfecțiunile constituționale ale Republicii Moldova care au dus-o într-un pat instituțional-politic.

Imperfecțiunile sistemului constituțional-instituțional al Republicii Moldova, adoptat și modificat în dependență de conjunctura politică de moment, au ieșit la suprafață după alegerile parlamentare din 5 aprilie 2009. Guvernarea cu tentă autoritară a lui Voronin din anii 2007-2009 a dus la tensionarea și polarizarea societății moldovenești, care s-au intensificat după evenimentele din 6-7 aprilie. Nici după alegerile parlamentare din 5 aprilie, nici după cele din 29 iulie nu s-a reușit alegerea șefului statului din cauza lipsei de consens în cadrul clasei politice. Articolul 78 al *Constituției* s-a transformat în instrument de dispută politică, opoziția ținând prin intermediul lui puterea în șah instituțional.

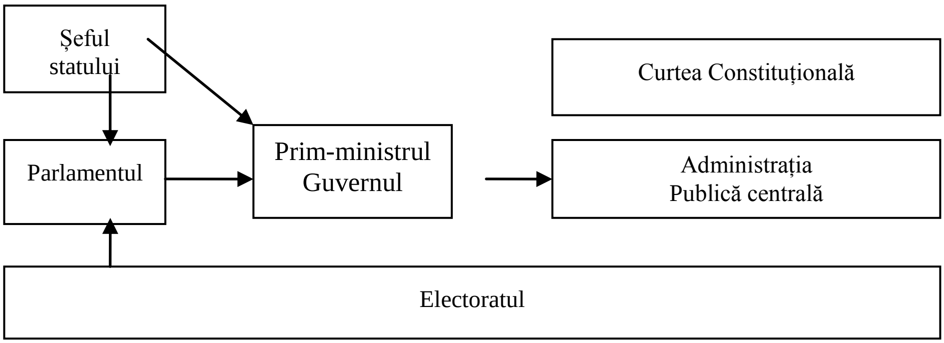
În anul 2010, componentele politice ale noi guvernări – Alianța pentru Integrare Europeană –, instituite după 29 iulie 2009, au luat în calcul câteva modalități de depășire a crizei constituțional-instituționale. În cele din urmă, majoritate parlamentară a hotărât organizarea la 5 septembrie 2010 a unui referendum constituțional privind alegerea șefului statului. Rezultatele referendumului nu au fost validate, deoarece la urne s-au prezentat doar 30,29% dintre cetățenii cu drept de vot, minimumul necesar fiind de 1/3 dintre persoanele înscrise pe listele de vot. Drept urmare, la 28 noiembrie 2010 au avut loc alegeri parlamentare anticipate, care a fost al treilea scrutin electoral timp de un an și jumătate.

Problema alegerii șefului statului a rămas intactă și după alegerile din 28 noiembrie 2010. Pe parcursul anului 2011 alianța de guvernare nu a găsit o soluție la această problemă constituțională, ceea ce menținea instabilitatea politică în Republica Moldova. La 16 martie 2012, după o criză politică de aproape trei ani, deputații de la Chișinău au reușit să aleagă cel de-al patrulea președinte al Republicii Moldova – Nicolae Timofti. Noul președinte a reprezentat o figură apolitică, el fiind rezultatul compromisului politic al coaliției de guvernământ, plus trei deputați din opoziție desprinși de la principalul partid de opoziție parlamentară – PCRM, care a contestat constituționalitatea alegerii noului șef al statului.

Alegerea șefului statului nu a dus stabilitatea politică în Republica Moldova, viața politică fiind marcată de disputele intestinale dintre componentele coaliției de guvernare. Incidentul tragic, de la 23 decembrie 2012, petrecut în timpul vânătorii din „Pădurea Domnească", a bulversat nu numai societatea moldovenească, dar și partidele componente ale Alianței pentru Integrare Europeană. Cazul tragic din „Pădurea Domnească" a scos la suprafață modul de funcționare a instituțiilor statului, sau, mai exact spus, disfuncționalitatea lor. Este vorba despre influența componentei oligarhice asupra instituțiilor statului, sau așa numitul „stat captiv" [9].

Spre deosebire de predecesorul Voronin, care avea în spatele său partidul guvernării, președintele Timofti a preferat să nu iasă în prim-planul vieții politice, în această perioada Republica Moldova a funcționat după logica unei veritabile republicii parlamentare.

Figura 1. Forma de guvernare a Republicii Moldova

Sursa: [14, p.147].

Rezultatele estimative al tranziției democratice – problemele consolidării

Dacă în teoria politică între etapele liberalizării și democratizării punctul de trecere este considerat primele alegeri libere, atunci nu este clar, pe deplin, când are loc trecere de la democrația neconsolidată la cea consolidată. În estimarea rezultatelor evoluției celor 25 de ani ai democratizării societăți moldovenești ne-am condus de două măsurări efectuate de Freedom House – *Freedom in the World* (Libertatea în lume) și *Nations in Transit* (Națiuni în tranziție) – care evaluează nivelul de democratizare a unei societăți reieșind din indicii teoriilor maximaliste ale democrației.

Freedom House este o organizație internațională prestigioasă care promovează libertatea, democrația și drepturile omului. Freedom House evaluează anual, de mai bine de 40 de ani, evoluția sau involuția democrației în lume, fiecare țară fiind măsurată în mod individual. *Freedom in the World* (Libertatea în lume) este evaluarea comparativă a societăților de pe glob care stabilește gradul de libertate a unei societăți. Această evaluare are al bază două criterii considerate de experții Freedom House fundamentale: libertățile cetățenești și drepturile politice. Din 1972, anual sunt publicate ratingurile de anchetă și rapoartele narative pentru fiecare țară în parte. Notele sunt puse de la 1 la 7. În funcție de punctajul obținut la aceste categorii, pentru fiecare țară este calculat un scor al democratizării: 1-2 însemnă societate liberă (democrație consolidată), 3-5 – societate

parțial liberă (democrație neconsolidată, regim hibrid) și 6-7 – societate neliberă (nu sunt democrații).

Tabelul 1. Republica Moldova – ratingul individual anii 1991-2014

Anul	**Statutul**	**Ratingul libertății**	**Libertățile civice**	**Drepturile politice**
1991	Parțial liberă	4.5	4	5
1992	Parțial liberă	5.0	5	5
1993	Parțial liberă	5.0	5	5
1994	Parțial liberă	4.0	4	4
1995	Parțial liberă	4.0	4	4
1996	Parțial liberă	3.5	4	3
1997	Parțial liberă	3.5	4	3
1998	Parțial liberă	3.0	4	2
1999	Parțial liberă	3.0	4	2
2001	Parțial liberă	3.0	4	2
2001	Parțial liberă	3.0	4	2
2002	Parțial liberă	3.5	4	3
2003	Parțial liberă	3.5	4	3
2004	Parțial liberă	3.5	4	3
2005	Parțial liberă	3.5	4	3
2006	Parțial liberă	3.5	4	3
2007	Parțial liberă	3.5	4	3
2008	Parțial liberă	4.0	4	4
2009	Parțial liberă	3.5	4	3
2010	Parțial liberă	3.0	3	3
2011	Parțial liberă	3.0	3	3
2012	Parțial liberă	3.0	3	3
2013	Parțial liberă	3.0	3	3
2014	Parțial liberă	3.0	3	3

Sursa: [15]

Analizând notele din Freedom in the World date anual de către Freedom House Republicii Moldova, societatea noastră, în toți acești 25 de ani de existență, a fost catalogată drept una parțial liberă (democrație neconsolidată). Tranziția democratică a Republicii Moldova poate fi împărțită în trei etape:

1. 1990-2001 – evoluție democratică. În această perioadă au fost bazele sistemului politic moldovenesc post-sovietic. În anii ’90 ai secolului trecut Republica Moldova era considerată un stat care, deși încet, se democratizează;
2. 2001-2009 – involuție democratică. Cu toate că în anul 2000 Republica Moldova a devenit republică parlamentară, în această perioadă statul a funcționat după logica unei republicii președințiale;

3. 2009-2014 – evoluție democratică. Revenirea democratică a Republicii Moldova a fost posibilă datorită cursului ei de orientare spre Uniunea Europeană.

Indicii utilizați de măsurătoarea *Freedom in the World* accentuează doar gradul de libertatea a indivizilor fără a evalua performanța guvernării. Un alt studiu al Freedom House – *Nations in Transit* – începând cu 1 ianuarie 2002, monitorizează 29 de țări din spațiul postcomunist (Europa și Asia Centrală). Indicii *Nations in Tranzit* măsoare categorii concrete ale unui regim aflat sau care se află în tranziție – procesul electoral (PE), societatea civilă (SC), independența presei (IP), guvernarea la nivel național (GN) guvernarea la nivel local (GL), independența justiției (IJ) și corupția (C). Este folosită aceeași scală de la 1 la 7, în care 1 reprezintă un nivel înalt de democratizare, iar 7 un nivel scăzut.

Tabelul Nr.2 Națiuni în tranziție: Ratingul și scorul sumar al democrațiilor

		Criterii							
	Țara	**PE**	**SC**	**IP**	**GN**	**GL**	**IJ**	**C**	**SD**
1	Albania	4.00	3.00	4.00	4.75	3.50	4.75	5.25	**4.18**
2	Armenia	5.75	3.75	5.75	5.75	5.75	5.50	5.25	**5.36**
3	Azerbaidjan	7.00	6.50	6.75	6.75	6.50	6.50	6.75	**6.68**
4	Belarus	7.00	6.50	6.75	6.75	6.75	7.00	6.25	**6.71**
5	Bosnia-Herțegovina	3.25	3.50	4.75	5.75	4.75	4.25	4.75	**4.43**
6	Bulgaria	2.25	2.25	4.00	3.75	3.00	3.25	4.25	**3.25**
7	Croația	3.25	2.75	4.00	3.50	3.75	4.50	4.00	**3.68**
8	Cehia	1.25	1.75	2.75	3.00	1.75	1.75	3.50	**2.25**
9	Estonia	1.75	1.75	1.50	2.25	2.50	1.50	2.50	**1.96**
10	Georgia	4.50	3.75	4.00	5.50	5.50	5.00	4.50	**4.68**
11	Ungaria	2.25	2.25	3.50	3.75	2.75	2.50	3.75	**2.96**
12	Kazakhstan	6.75	6.50	6.75	6.75	6.50	6.50	6.50	**6.61**
13	Kosovo	4.75	3.75	5.75	5.50	4.75	5.50	6.00	**5.14**
14	Kîrgîzstan	5.50	4.50	6.00	6.50	6.25	6.25	6.25	**5.89**
15	Letonia	1.75	1.75	2.00	2.00	2.25	1.75	3.00	**2.07**
16	Lituania	2.00	1.75	2.25	2.75	2.50	1.75	3.50	**2.36**
17	Macedonia	3.25	3.25	5.00	4.25	3.75	4.25	4.25	**4.00**
18	Moldova	4.00	3.25	5.00	5.50	5.75	4.75	5.75	**4.86**
19	Muntenegru	3.50	2.75	4.25	4.25	3.25	4.00	5.00	**3.86**
20	Polonia	1.25	1.50	2.50	2.50	1.50	2.50	3.50	**2.18**
21	România	3.00	2.50	4.25	3.75	3.00	3.75	4.00	**3.46**
22	Rusia	6.75	5.75	6.25	6.50	6.00	6.00	6.75	**6.29**
23	Serbia	3.25	2.25	4.00	3.75	3.50	4.50	4.25	**3.64**
24	Slovacia	1.50	1.75	2.75	3.00	2.50	3.00	3.75	**2.61**
25	Slovenia	1.50	2.00	2.25	2.00	1.50	1.75	2.50	**1.93**
26	Tadjikistan	6.75	6.25	6.25	6.50	6.00	6.25	6.25	**6.32**
27	Turkmenistan	7.00	7.00	7.00	7.00	6.75	7.00	6.75	**6.93**
28	Ucraina	4.00	2.50	4.25	6.00	5.50	6.00	6.25	**4.93**

29	Uzbekistan	7.00	7.00	7.00	7.00	6.75	7.00	6.75	**6.93**
	Media	**3.99**	**3.58**	**4.53**	**4.72**	**4.29**	**4.45**	**4.89**	**4.35**
	Mediu	**3.50**	**3.00**	**4.25**	**4.75**	**3.75**	**4.50**	**4.75**	**4.18**

Sursa: [10]

Spre deosebire de indicii utilizați de *Freedom in the World,* cei ai *Nations in Tranzit* sunt mai slabi, deoarece ei se referă la performanțele realizate de guvernare în domenii bine conturate. Studiul *Nations in Tranzit* scoate în evidență trei modele (traiectorii) ale regimurilor politice postcomuniste:

1. modelul central-european;
2. modelul balcanic;
3. modelul postsovietic.

Din prima categorie se state fac parte cele din Grupul de la Visegrád (Cehia, Polonia, Slovacia și Ungaria). Aceste state cele mai rapid sau democratizat și primele din spațiul postcomunist au început demarat procesul de aderare și integrare în structurile euro-atlantice. Sunt considerate cele mai consolidate democrații din spațiul postcomunist. La modelul central-european pot fi atribuite și cele trei state baltice.

Din a doua categorie fac parte Albania, Bulgaria, România și statele din fosta Iugoslavie. Deși cu serioase dificultăți, statele balcanice se democratizează și se integrează în structurile euro-atlantice. Deja putem vorbi despre ajungerea la democrație consolidată a Bulgariei, Croației, României și Sloveniei. În democratizarea acestor state un rol foarte important l-a avut factorul extern, în special cel al Uniunii Europene. Restul statelor balcanice sunt în proces de democratizare, cu largul suport al UE.

Din a treia categorie fac parte cele cincisprezece state post-sovietice. Traiectoria lor a fost una foarte diferită. Moldova, Ucraina, Georgia și Armenia – democrații neconsolidate. Rusia, Belarus și Azerbaidjan – regimuri autoritare. Statele din Asia Mijlocie – autoritarism hiperpersonalizat.

Analizând cele trei modele, după punctajul acumulat, Republica Moldova, mai degrabă, se include în modelul balcanic de state decât în cel postsovietic.

Tabelul Nr.3 Ratingul și scorul sumar al Republicii Moldova

A	**Anii 2001-2014**														
	‘91-‘00	**‘01**	**‘02**	**‘03**	**‘04**	**‘05**	**‘06**	**‘07**	**‘08**	**‘09**	**‘10**	**‘11**	**‘12**	**‘13**	**‘14**
1	3.25	3.25	3.50	3.75	4.00	4.00	3.75	3.75	3.75	4.00	4.25	4.00	4.00	4.00	4.00
2	3.75	3.75	4.00	3.75	4.00	4.00	4.00	3.75	3.75	3.75	3.50	3.25	3.25	3.25	3.25
3	4.00	4.25	4.50	4.75	5.00	5.00	5.00	5.25	5.50	5.75	5.75	5.50	5.00	5.00	5.00
4	4.50	4.50	4.75	5.25	5.50	f/n	f/n	f/n	f/n	f/n	f/n	f/n	f/n	f/n	f/n
5	f/n	f/n	f/n	f/n	f/n	5.75	5.75	5.75	5.75	5.75	6.00	5.75	5.75	5.50	5.50
6	f/n	f/n	f/n	f/n	f/n	5.75	5.75	5.75	5.75	5.75	5.75	5.75	5.75	5.75	5.75
7	4.00	4.00	4.00	4.50	4.50	4.75	4.50	4.50	4.50	4.50	4.75	4.50	4.50	4.50	4.75
8	6.00	6.00	6.25	6.25	6.25	6.25	6.00	6.00	6.00	6.00	6.00	6.00	6.00	5.75	5.75

9	4.25	4.29	4.50	4.71	4.88	5.07	4.96	4.96	5.00	5.07	5.14	4.96	4.89	4.82	4.86

Sursa: Nations in Transit 2014: Eurasia's Rupture with Democracy // https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2014/moldova#.VUVd-ZOHilQ

Note: A- Criteriu; 1 - Procesul Electoral; 2 - Societatea Civilă; 3- Media Independentă; 4 – Guvernare; 5 - Guvernare Centrală Democratică; 6 - Guvernare Locală Democratică; 7 - Justiție Independentă; 8 - Corupție; 9 - Scorul Democratic

Concluzii

Cei 25 de ani de tranziție democratică au dus Republica Moldova într-o situație politico-instituțională confuză, ceea ce demonstrează că sistemului politic moldovenesc încă nu s-a coagulat și sistematizat. Republica Moldova încă se află în procesul de căutare instituțională pentru ași definitiva modelul său politic-constituțional.

Bibliografie:

1. Rustow D. Transitions to Democracy. Toward a Dynamic Model. // Comparative Politics, 1970, Vol.2, Nr.3, pp.337-364;
2. Huntington S. The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century. – Norman, 1991.
3. Diamond L. Is the Third Wave Over? // Journal of Democracy, 1996, Vol.7, Nr.3, pp.20-37.
4. O'Donnell G. Iluzii despre consolidarea democraţiei. / Cum se consolidează democraţia. Volum coordonat de: Diamond L., Yun-han Chu, Plattner M., Hung-mao Tien. – Iaşi, 2004, pp.74-90.
5. Linz J., Stepan A. Drumul spre o democraţie consolidată. / Cum se consolidează democraţia. Volum coordonat de: Diamond L., Yun-han Chu, Plattner M., Hung-mao Tien. – Iaşi, 2004, pp.51-67.
6. Diamond L. Elections without Democracy: Thinking about Hybrid Regimes. // Journal of Democracy, 2002, Vol.13, Nr.2, pp.21-35.
7. Brzezinski Z. Marele eșec. Nașterea și moartea comunismului în secolul XX. – Cluj-Napoca, 1993.
8. Fukuyama F. Sfârșitul istoriei și ultimul om. – București, 1992.
9. Michels R. Political Parties. A sociological Study of the Oligarghical Tendencies of Modern Democracy. – Kitchener, 2001.
10. Nations in Transit 2014: Eurasia's Rupture with Democracy, https://freedomhouse.org/sites/default/files/Data%20tables.pdf
11. Nations in Transit 2014: Eurasia's Rupture with Democracy, https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2014/moldova#.VUVd-ZOHilQ
12. O'Donnell G., Schmitter Ph. Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Transitions. – Baltimore, 1986

13. Przeworski A. Democrația și economia de piață: reformele politice și economice în Europa de Est și America Latină. – București, 1996.
14. Johansson A. Disidența democrată. Națiune și democrație în Republica Moldova. – Chișinău, 2013.
15. Freedom in the World. Individual country ratings and status, FIW 1973-2015 // https://freedomhouse.org/report-types/freedom-world#.VUIh5_CTB7k

Prezentat la redacție
la 4 mai 2015

РЕФЕРЕНДУМЫ ФЕВРАЛЯ 2014 ГОДА В ГАГАУЗСКОМ РЕГИОНЕ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА: СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Николай ЦВЯТКОВ
Республика Молдова, Кишинэу, Академия наук Молдовы, Институт юридических и политических исследований, Центр политических исследований и международных отношений
Доктор политологии, старший научный сотрудник

Анна ГОРБАН
Республика Молдова, Кишинэу, Компания «IntellectGroup», Отдел социально-политических исследований,
ведущий консультант

Елена КУЙЖУКЛУ
Республика Молдова, Комрат, Комратский государственный университет, Кафедра общественных дисциплин
преподаватель

Preparations for the referendum in Gagauzia in winter 2014 year very quickly turned into a political battle, not only for local politicians, but for the whole Moldovan political arena. After all the questions proposed on the voting residents of Gagauzia were and are fundamental to the whole of the Republic of Moldova: external orientation, the possible loss of statehood.

The people of the region, sensing a renewed interest in the status of their region, have shown high interest in holding referendums. The people's Assembly and the administration of the Governor, despite the existing confrontation between them, have demonstrated the ability to find common ground and move towards each other to resolve organizational issues, fulfilling the legislative requirements to political events of this kind.

The results of the referendum were condemned by the official authorities of the Republic of Moldova, and its organization has been heavily criticized by European diplomats. But tragically 2014 years have had a major impact on the political mobilization of the inhabitants of the region, determined the fate of the baškan' elections, and again demonstrated the advantages of autonomy as a political entity.

After the referendums was conducted a study that examined the response of the people of the region to the event February and their overall assessment of the incident.

Подготовка к проведению референдумов в Гагаузии зимой 2014 года очень быстро превратилась в поле политических баталий не только для местных политиков, но и для всей молдавской политической арены. Ведь вопросы, предложенные на голосовании жителям Гагаузии, являлись и являются основополагающими для всей Республики Молдова: внешнеполитический вектор развития, возможная потеря государственности.

Интерес к референдумам проявили и извне: европейские дипломаты и политики, а также ряд российских политических деятелей активно отреагировали на данное событие. После того как суд Комрата принял решение о том, что проведение плебисцитов в автономии противоречит законодательству, счета местных властей были заблокированы. Главное опасение центральных властей относительно гагаузского референдума заключалось в росте напряжённости в отношениях между Кишинёвом и Комратом со всеми возможными последствиями. В итоге материальную поддержку для проведения референдумов оказал выходец из Гагаузии, ныне живущий в Москве, Юрий Якубов. Задолго до проведения плебисцита он уже не раз оказывал различную помощь Гагаузской автономии. Позже, Юрию Якубову было присвоено звание Почетного гражданина Гагаузии в знак глубокой признательности за активную благотворительную деятельность, значительный вклад в дело реализации социально-значимых инфраструктурных проектов в населенных пунктах региона.

Юридических результатов после проведения референдума не последовало, но политический эффект вызвал цепную реакцию. Следуя примеру жителей Гагаузии, на проведении такого референдума может настаивать большинство граждан Республики Молдова для того, чтобы власти элементарно научились слышать людей. Что же делать, если других способов коммуникации с народом нет? Таким образом, путём референдума, важнейшего инструмента прямой демократии, население получает возможность пообщаться с властью и донести до неё свою точку зрения. В данном случае вопрос не столько в том, что гагаузы решили настоять на своей точке зрения, а в том, что жители региона не согласны с позицией центральной власти. А подливают масла в огонь межэтнических отношений в республике как раз те, кто обвиняет гагаузов в сепаратизме и других грехах. Корень зла следует искать не в Комрате и не в Чадыр-Лунге, а в некоторых административных зданиях Кишинева.

Жители Гагаузской автономии, почувствовав повышенный интерес к статусу своего региона, проявили высокую заинтересованность в проведении референдумов. Народное собрание и администрация башкана, несмотря на существующее между ними противостояние, продемонстрировали умение находить общий язык и идти навстречу друг другу для решения

возникших организационных вопросов, выполнения законодательных требований к политическим событиям такого рода.

Результаты референдума были осуждены официальными властями Республики Молдова, и их организация была подвергнута резкой критике со стороны европейских дипломатов. Но февральские события 2014 года оказали существенное влияние на политическую мобилизацию жителей региона, определили дальнейшую судьбу башканских выборов и ещё раз продемонстрировали преимущества автономии как политического образования.

Уже после проведённых референдумов было проведено исследование, которое изучило реакцию жителей региона на февральские события и их общую оценку произошедшего. Объём выборки: 988 человек старше 18 лет. Выборка: стратифицированная и вероятностная. Критерий стратификации: автономный регион Гагауз-Ери, 3 города и 24 села. Соотношение между долей городских и сельских респондентов было пропорционально высчитанона основе данных национальной статистики [4]. Семьи, в которых было осуществлено интервьюирование, были отобраны посредством случайного маршрута с установленным статистическим шагом. Возможная ошибка выборки для Гагауз-Ери составляет ±3,1%. Период сбора данных – 20-24марта 2014 г. Результаты не были перевзвешены.

Проведённые референдумы продемонстрировали, что несмотря на высокий запрос участия во внешнеполитических вопросах, жители региона являются убеждёнными приверженцами независимой Республики Молдова, в рамках которой существует гагаузская автономия.

Таблица 1. Кем Вы себя ощущаете в первую очередь?

Типы идентичности	*%*
Жителем АТО Гагаузия	50,4
Гражданином Молдовы	16,2
Жителем родного города/села	12,5
Советским человеком	7,4
Представителем своего народа	4,6
Европейцем	0,2
У меня нет четкой идентичности	2,2
Затрудняюсь ответить	6,5
Итого	100

Для жителей региона приоритетной является идентичность, сформированная по территориальному признаку (на региональном уровне): каждый второй опрошенный ощущает себя в первую очередь жителем АТО Гагаузия. Другие представленные в опросе идентичности актуальны для

населения автономии в гораздо меньшей степени: с Молдовой в целом ассоциируют себя в первую очередь всего лишь 16,2% респондентов. Также можно говорить о слабо сформированной этнической, советской и тем более европейской идентичности населения региона.

Таблица 2. Какие проблемы на данный момент волнуют лично Вас?
Сумма ответов превышает 100%, так как в вопросе возможны несколько ответов.

Проблемы (ранжированы в порядке приоритетности)	***В 1 очередь***	***Во 2 очередь***	***В 3 очередь***	***Всего 2014***
Материальные, финансовые, уровень жизни, цены и тарифы	35,2	31,3	16,2	**82,7**
Рынок труда, безработица	20,2	13,0	5,3	**38,5**
Бытовая инфраструктура, дороги	13,7	13,7	7,3	**34,7**
Политика и коррупция	8,9	2,3	1,8	**13,0**
Медицина	3,0	3,6	2,8	**9,4**
Отсутствие перспектив развития, системный кризис	4,6	3,0	0,8	**8,4**
Образование	2,2	2,2	1,3	**5,7**
Миграция	1,5	2,8	1,3	**5,6**
Экономика и бизнес	2,0	2,0	1,3	**5,3**
Экология	0,6	0,4	0,8	**1,8**
Культура	0,2	0,4	0,2	**0,8**
Проблемы отсутствуют	0,8	-	-	**0,8**

В рамках проведённого исследованияв регионе выявляется приоритет проблем социально-экономического порядка, впрочем, характерный и для республики в целом. Так, для абсолютного большинства респондентов актуальны те или иные финансовые и материальные трудности, высокие цены и тарифы, а для каждого третьего – также проблема безработицы.

Третье место в рейтинге актуальных вопросов для населения Гагаузии традиционно занимает проблема бытовой инфраструктуры и дорог, упомянутая каждым третьим из опрошенных граждан, а вот проблемы политического порядка волнуют лишь десятую частью респондентов. Согласно данным исследования вопросы медицины, образования и культуры не очень важны для жителей региона. В то же время респонденты указывают на отсутствие стабильности, перспектив развития и каких-либо значимых достижений в Гагаузии – данная проблема актуальна для 8,4% опрошенных. Это может говорить о чувстве неуверенности в завтрашнем дне, отсутствии чёткого видения будущих перспектив в автономии.

Исходя из вышеизложенного, можно сделать вывод, что внимание жителей автономии сфокусировано на проблемах выживания – решении

сиюминутных финансовых, материальных и бытовых проблем, обеспечении жизненно важной инфраструктурой. О более глобальных и долгосрочных вещах, таких как инвестиции в экономику, проблемы образования, развитие бизнеса и региона в целом мало кто задумывается, перенося своё внимание на заботы сегодняшнего дня.

Также отличительной особенностью общественного мнения региона стала довольно незначительная актуальность вопросов внутренней и внешней политики. Так, несмотря на прошедшие в феврале в Гагаузии референдумы и предстоящие выборы как на региональном, так и на национальном уровнях, политические проблемы довольно мало волнуют население, что может указывать на апатию, усталость и отстранённость от политической жизни – как на ментальном уровне, так и в поведенческом измерении.

Таблица 3. Голосовали ли Вы на референдумах, прошедших в Гагаузии 2 февраля 2014 года?

Голосование на референдумах	***%***
Да	86,5
Нет, планировал, но помешали определённые обстоятельства	7,6
Нет, не голосовал и не собирался	1,6
Нет ответа (отказ)	4,3
Итого	100

Абсолютное большинство опрошенных заявило о том, что приняло участие в голосовании на референдумах, прошедших в Гагаузии 2 февраля 2014 года, меньше 10% не проголосовало в силу вмешательства определённых обстоятельств и всего 1,6% сознательно не приняли участие в процедуре народного волеизъявления.

Полученные данные коррелируют с зафиксированной высокой явкой избирателей на референдумах, прошедших в Гагаузии 2 февраля 2014 года, и подтверждают высокую гражданскую сознательность населения автономии, намного превышающую активность граждан страны на общенациональных референдумах 5 сентября 2010 года, когда явка была ниже требуемой (треть избирателей).

Таблица 4. Как Вы считаете, являются ли референдумы, проведённые 2 февраля 2014 года в Гагаузии, законными?

Законность референдумов	***%***
Да	90,5
Нет, они противоречат национальному законодательству	3,0
Другое	0,4
Затрудняюсь ответить	4,1

Итого	100

И здесь мы наблюдаем редкое единодушие опрошенных, восприняв-ших прошедшие в регионе референдумы, как абсолютно законные. Это в свою очередь указывает на непопулярность позиции Николая Дудогло, активно продвигавшего идею незаконности плебисцита, прошедшего в автономии 2 февраля.

Таблица 5. По Вашему мнению, насколько важны референдумы, проведённые 2 февраля 2014 года в Гагаузии для будущего развития региона?

Важность референдумов для будущего развития региона	***%***
Очень важны	70,4
В какой-то степени важны, но, в конечном счёте, всё будет зависеть от реальной политики властей	15,7
Важнее референдум по вопросу внешнеполитического курса развития Молдовы	2,1
Важнее референдум относительно права Гагаузии на самоопределение в случае утраты Республикой Молдова суверенитета	6,4
Совершенно не важны, так как не будут иметь никаких последствий	2,0
Затрудняюсь ответить	3,4
Итого	100

Вопрос о важностиреферендумов для будущего развития региона подтверждает высокую значимость и в целом крайне позитивное восприятие прошедшего плебисцита населением автономии. Так, более 70% опрошенных выражают уверенность в высокой роли прошедших референдумов в будущем Гагаузии, и лишь 2% считают, что никаких эффектов не последует.

Примечательна определённая разница в оценках респондентами двух референдумов – более значимым представляется право Гагаузии на самоопределение в случае утраты Республикой Молдова суверенитета, чем вопрос внешнеполитического курса развития Молдовы.

Таблица 6. Как Вы считаете, кто из гагаузских политиков и партий больше всего способствовал организации и удачному проведению референдумов в Гагаузии в феврале 2014 года? *(в порядке убывания)*

Политики	***%***
М. Формузал	57,0
И. Влах	17,2
Д. Константинов	12,5
Н. Дудогло	4,6

О. Гаризан	3,8
В. Яниогло	2,5
Другой	2,4

В восприятии населением региона роли местных политических деятелей в организации референдумов отчётливо выделяется Михаил Формузал, что, очевидно, связано не только с активной поддержкой плебисцита с его стороны, но и с пребыванием на посту Башкана и, как следствие, олицетворением в его персоне административного ресурса. Также респонденты отметили роль И.Влах в организации и проведении референдумов.

Забегая вперёд, можно сказать, что именно здесь обозначились будущие фавориты гонки за башканское кресло.

Таблица 7. А кто, по-вашему, больше всего препятствовал проведению референдумов? *(в порядке убывания)*

Политики	*%*
Н. Дудогло	28,1
Правительство	12,1
ДПМ	9,9
Альянс	9,1
ЛДПМ	3,6
П. Влах	3,5
Ю. Лянкэ	2,3
М. Гимпу	2,3
В. Филат	2,2
М. Лупу	1,8
Евросоюз	1,5
Н. Тимофти	0,8
Никто	4,3
Другие	18,5

Данные опроса подтвердили рабочую гипотезу о восприятии жителями автономии Н.Дудогло, а также ДПМ в качестве главных противников прошедших в Гагаузии референдумов. Кроме того, респонденты ассоциируют противодействие в организации референдумов с представителями центральной власти, в частности с членами правительства, правящего альянса и его главными представителями (Ю.Лянкэ, В.Филат М.Гимпу и др.).

Также в качестве субъекта, препятствующего проведению плебисцита, назван Евросоюз, что говорит о достаточно стереотипном восприятии респондентами политических процессов в регионе и определённой «демонизации» Европы.

Таблица 8. Как Вы в целом относитесь к проведению в Гагаузии референдумов в феврале 2014 года?

Отношение к референдумам	*%*
Очень положительно, народу Гагаузии давно пора было высказаться по таким актуальным вопросам	76,6
Скорее положительно, такие мероприятия нужны, хотя вряд ли что-то принципиально изменится	17,1
Скорее отрицательно, это бессмысленная растрата бюджетных денег	2,6
Отрицательно, всё это делается только для личной выгоды политиков	0,7
Затрудняюсь ответить	3,0
Индекс[8]	0,9
Итого	100

Индекс восприятия населением Гагаузии прошедших референдумов является положительным и составляет 0,9 (в шкале значений от -1 до +1). Стоит, однако, отметить, что определённая часть респондентов (почти кАждый пятый) высказывает сомнение в том, повлияет ли плебисцит на будущее региона. Негативное восприятие прошедших референдумов свойственно ничтожно малому проценту опрошенных – чуть более 3%.

Как видно из приведённых таблиц, жители региона очень гордятся продемонстрированной способностью к политической мобилизации, которую высоко оценивают.

Выводы:

Опасение или неприятие процесса европейской интеграции имеет ряд простых объяснений, которые, впрочем, сложно преодолимы.

1) Ассоциация европейской интеграции с Румынией. Многие политические деятели, эксперты, а также журналисты и преподаватели вполне справедливо утверждают, что уровень развития Румынии выше, чем у Республики Молдова и поэтому мы должны перенимать передовой опыт этой страны в том, что касается государственного управления, системы образования, культуры, искусства и т.д. Этому способствует общность языка, истории и геополитическая обстановка.

Однако, для гагаузов (впрочем, как и для абсолютного большинства молдавского общества) в образе румынского государства по-прежнему присутствует негативный оттенок, связанный в первую очередь с истори-

---

[8] *Индекс высчитывается по формуле: И=(+) - (-) / (+) + (0) + (-), где (+) – «Очень положительно» и «Скорее положительно»; (-) – «Отрицательно» и «Скорее отрицательно»; (0) – «Затрудняюсь ответить». Численное значение индекса колеблется от +1 до -1, соответственно от положительной до негативной оценки переменной.*

ческой памятью о Великой Отечественной войне, когда Молдавская республика находилась под протекторатом фашистской румынской администрации генерала Антонеску. Удивителен тот факт, что к современным немцам в Молдове относятся с большей симпатией, чем к современным румынам.

Данное противоречие в общественном сознании ещё предстоит преодолеть, но каждый из выбранных путей достаточно сложен. Необходимо либо размежевать европейскую интеграцию и Румынию, либо приложить усилия для формирования положительного образа Румынии в глазах молдавских граждан, включая гагаузов.

2) Ассоциация европейской интеграции с коррупцией и беззаконием. Отношение гагаузов к европейской интеграции не всегда было резко отрицательным. Опросы общественного мнения периода 2007-2009 годов демонстрировали положительную динамику среди жителей Гагаузского региона к процессу сближения Молдовы и ЕС. Положительному образу европейской интеграции способствовала реализация различных программ в сфере сельского хозяйства, экологии, прав человека, развития инфраструктуры и т.д.

Однако, события 7 апреля 2009 года и деятельность ряда политических партий в последние годы под лозунгом проевропейских преобразований резко ухудшили восприятие европейской мечты для молдаван, и особенно для гагаузов. Жители Гагаузии очень остро ощутили перемену риторики в отношении к региону, что и привело в конечном итоге к резкому осуждению процесса европейской интеграции.

Преодолеть данное противоречие – менее сложная задача, которая, возможно, будет реализована уже на предстоящих выборах.

3) Сочетание европейской и антироссийской риторики является ещё одной из серьезных проблем для гагаузов. Противопоставление европейской интеграции и пророссийского вектора несёт в себе серьёзные угрозы для молдавского общества. Отсутствие внятной позиции, которая бы сочетала в себе европейские ценности и историческую память нашей страны, порождает больше проблем, нежели возможностей. Надо понимать, что современное развитие гагаузского самосознания происходило в послевоенное время и крепко связано с советской эпохой. Это накладывает серьёзный отпечаток на восприятие всех нововведений в повседневную жизнь гагаузов. Попытки искоренить уважение к русской культуре и российскому государству, которые предпринимает часть кишиневской интеллигенции, наталкивается на резкий отпор со стороны жителей Гагаузии. В итоге отбрасывается и идея европейской интеграции.

Гагаузские референдумы, состоявшиеся в феврале 2014 года, стали вызовом для политической элиты республиканского масштаба, ведь местные гагаузские лидеры расширили для себя рамки допустимого.

Но, несмотря на все проблемы, существующие на данном этапе развития гагаузской автономии, взвешенный подход к существующей проблеме внешнеполитических устремлений и поиска решения внутренних проблем с помощью внешних факторов, а также внимание к мнению жителей Гагаузии принесёт свои плоды для всей Республики Молдова.

Литература:

1. Закон об особом правовом статусе Гагаузии (Гагауз Ери), Nr.344 от 23.12.1994. // Monitorul Oficial, Nr. 003, от 14.01.1995 (вступил в действие - 14.01.1995), http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=311656&lang=2
2. Уложение Гагаузии (Гагауз Ери), принято 14 мая 1998 года, г.Комрат, http://www.gagauzia.md/pageview.php?l=ru&idc=389&id=240
3. Население Республики Молдова по возрасту и полу в территориальном аспекте на 1 января 2012 г. Статистический сборник. - Кишинёв, 2012, http://www.statistica.md/public/files/publicatii_electronice/populatia/Populatia_RM_2012.pdf
4. «Затереть» инициативу проведения референдума о вступлении в Таможенный союз не получится (ВИДЕО), http://gagauzinfo.md/index.php?newsid=6016
5. Исследование: Эффект сокращения полномочий автономии возник из-за пространной формулировки, http://avtonomia.md/news/issledovanie-effekt-sokrashcheniya-polnomochiy-avtonomii-voznik-iz-za-prostrannoy-formulirovki
6. Меценат Якубов стал почетным гражданином Гагаузии, http://gagauzinfo.myjino.ru/index.php?newsid=5534
7. Эффект гагаузского домино, http://www.pan.md/paper/Politika/Effekt-gagauzskogo-domino/47976

Представлена в редакцию
11 мая 2015 года

COMPARTIMENTUL
RELAŢII INTERNAŢIONALE

IMPLEMENTAREA PROIECTELOR DE ASISTENŢĂ COMUNITARĂ: PRACTICA INTERNAŢIONALĂ ŞI NAŢIONALĂ

Gheorghe CĂLDARE
Republica Moldova, Chisinau, Universitatea de Stat din Moldova**,** Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Catedra Relații Internaționale
Doctor în istorie, conferențiar

Iulia SMIRNOV
Republica Moldova, Chisinau, Universitatea de Stat din Moldova**,** Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Catedra Relații Internaționale
Magistru în ştiinţe politice

This study aims to provide a comprehensive analysis on EU assistance that will contribute to the implementation of European standards in Moldova acquiring best practices and experience from EU Member States and European structures. Far from comprising complexity of a Moldovan-European cooperation, the study aims to highlight the support given to Moldova bysuch countries as Romania, Poland, Slovakia and Hungary in its effort of closer ties with the European Union. Moreover, they have a wide experience in implementing reforms and EU integration and are ready to share it with Moldova. The innovative character of the investigation lies in how specific is this research in the field of European assistance. The results of the conducted research will complement the studies on the cooperation between the Republic of Moldova and the European Union in the implementation of Community assistance projects.By character and substance, the conducted study represents both theoretical as well as practical support for both specialists in international relations and for managers, coordinators or direct beneficiaries of European projects. The concepts presented in this paper may complement the arsenal of theoretical and factual research in the field. Also, the scientific value lies in highlighting the potential for recovery and optimization by Republic of Moldova the assimilation mechanism of EU assistance in the practices of the EU Member States.

Cuvinte cheie: proiecte, asistenţă comunitară, Republica Moldova, Uniunea Europeană, Acord de Asociere, ALSAC, SAPARD, PHARE, IPSA.

Key words: projects, European assistance, Republic of Moldova, European Union, Association Agreement, DCFTA, SAPARD, PHARE, IPSA.

După unsprezece ani de la aderare la UE a celor 10 state din Europa Centrală şi de Est, progresele acestor ţări indică clar că extinderea Uniunii Europene, în mai 2004, a fost un succes de necontestat. Ţările ex-socialiste au îmbrăţişat democraţia, statul de drept și economia de piaţă, care s-a dezvoltat datorită creșterii semnificative a comerţului și a investiţiilor din Europa. Un exemplu elocvent în acest sens este PIB-ul combinat al celor patru ţări din Grupul Vișegrad - Cehia, Polonia, Slovacia și Ungaria, care le plasează pe locul al 15- lea după cea mai mare economie din lume [12, p.5].

Beneficiile procesului de extindere au fost deja vizibile încă de la semnarea Acordurilor de Asociere cu UE. Asistenţă oferită de UE acestor ţări în perioada semnării Acordurilor de Asociere a făcut posibilă lansarea unor reforme economice care au contribuit la obţinerea unor rate înalte de creştere economică, comparative cu ratele de creştere din UE, şi perspective vizibile de ocupare a forţei de muncă. Dintre care, cea mai rapidă perioadă de creștere economică a fost înregistrată în anul 2004 - anul în care Polonia a devenit stat membru al Uniunii Europene [7, p.10]. Din perspectiva istorică oferită de ţările care au aderat la UE în 2004, putem susţine că Acordul de Asociere al UE şi DCFTA oferă Republicii Moldova, în primul rând, oportunitatea de acces la o piaţă de 500 milioane de consumatori. Ratificarea şi intrarea în vigoare a Acordului şi implementarea a DCFTA are ca efect imediat faptul că 91% din produsele moldovenești vor fi exportate în UE fără taxe. Totodată, Uniunea Europeană prin Instrumentul de Vecinătate va oferi investițiile necesare pentru implementarea proiectelor care vor urmări reorganizarea agriculturii, iar sumele aprobate pentru dezvoltarea acestui sector sunt de 110-123 milioane euro în schimbul garantării implementării Acordului de Asociere [10, p.7].

În acest context, se propune studierea experienței țărilor precum Polonia, Cehia, Ungaria şi România, primele trei făcând parte din grupul de la Vișegrad (V4), în timpul procesului de aderare la UE și nu pe parcursul semnării și implementării Acordurilor de Asociere. Mulţi experţi din domeniususţin că agenda extinsă de apropiere a Republicii Moldova de UE este comparabilă cu obligațiile țărilor candidate la aderare mai mult decât cu cele ale țărilor asociate în anii 1990, cum ar fi țările V4 [2, p.22].

În cele din urmă, experienţa ţărilor din grupul Vişegrad şi a statului vecin România poate oferi concluzii pentru Republica Moldova și identifica principalele priorități care ar putea servi în calitate de principii strategice pentru Guvern, precum și pentru sectorul privat în procesul implementării DCFTA şi a punerii în aplicare a Acordului de Asociere.Merită însă de menţionat faptul că asistenţa oferită de UE în cadrul Acordurilor de Asociere din perioada 1994-1996, diferă

esenţialmente de asistenţa financiară de preaderare care a început în anul 2000, aceasta fiind mai profundă şi urmărind scopuri precise. Acest fapt sugerează ideea că spre deosebire de anii 1989-1997, când PHARE (Instrument de preaderare pentru ţările din Europa Centrală și de Est) activa în baza cererii procesului de tranziţie economică, programele din 1997 au început să se concentrează în exclusivitate asupra priorităţilor de aderare definite de Consiliu în cadrul Parteneriatului de Aderare pentru fiecare ţară candidată şi urmăresc susţinerea reformelor instituţionale[11].

În ceea ce priveşte Polonia ca ţară care poate oferi expertiză Republicii Moldova în domeniul implementării şi gestionării proiectelor de asistenţă comunitară, această este cunoscută în **ultimiiani drept cea mai dinamică economie europeană.** În acest sens, modalitatea în care Polonia a fost în măsură să negocieze acorduri similare cu cele ale Republicii Moldova în timpul tranziției de la comunism și, în cele din urmă, de a se integra cu succes în UE, ar putea servi drept un model util pentru ţara noastră

De exemplu, programul SAPARD – (Programul special de aderare pentru agricultură şi dezvoltare rurală) a devenit un instrument utilizat cu succes în rândul beneficiarilor din Polonia: autorităţile publice locale, fermieri şi antreprenori agricoli. Accesul la acest program a oferit profituri considerabile în domeniul ajustării normelor de calitateşi celor sanitare pentru producerea şi procesarea agricolă la cerinţele şi standardele UE. Aspiraţia statului exsocialist, Polonia, de a deveni membru al UE şi dorinţa de a exporta produse alimentarespre piaţa europeană a reprezentat un stimul pentru fermierii şi antreprenorii să utilizeze SAPARD. Dacă facem apel la metoda comparativă, Polonia, ca şi Republica Moldova a avut o clasă mare de fermieri de subzistenţă cu un număr redus de operațiuni comerciale majore. Iar, o dată cu necesitatea ajustării agriculturii Poloniei la standardele UE, Polonia s-a confruntat cu probleme majore. Un exemplu elocvent în acest sens este că la începutul procesului de modernizare a Poloniei, țara a importat de la producătorii din vestul Europei cantități mari de cuști de pui care se conformau standardelor stricte ale UE. Dar când Polonia a trebuit, la rândul său, să adopte aceleași standarde, a apărut necesitatea negocierii unei perioade de tranziție pentru a schimba cuștile și a reduce dependenţa de import a acestor cuşti din Germania și Franța.

La nivel naţional, guvernul polonez a adoptat soluții de reglementare mai potrivite pentru producătorii mari, lăsând agricultorii mai mici care produc doar pentru piața locală, ca să nu fie afectați prea mult de cerințele sanitare și de altă natură de producție, pentru piața mai exigentă a UE. Totuşi datorită schimbărilor în gusturi şi cerinţe, standardele mai înalte ale UE au avut tendința de a se infiltra în industrie şi într-un timp scurt, întreaga piață a fost restructurată în conformitate cu standardele UE, în ciuda scutirilor inițiale create pentru producători mai mici [11, p.24]. Şi acest fapt se datorează şi programului SAPARD

care a marcat profituri relevabile în domeniul ajustării la cerinţeleUE a normelor de calitate şi celor sanitare cu privire la producerea şi procesarea agricolă.

Dezvoltarea cu succes a sectorului agricol din Polonia în perioada de preaderare şi după este direct proporţională cu desfiinţarea barierelor pentru exportul produselor alimentare poloneze în ţarile membre ale UE şi competitivitatea producţiei agricole poloneze în comparaţie cu preţurile din UE la produse alimentare. Deşi, convergenţa preţurilor între Polonia şi restul Uniunii Europene continuă să accelereze. Din perspectiva rezultatelor programului SAPARD şi a primelor beneficii ale PAC (Politica agricolă comună) în Polonia, putem concluziona că exploataţiile agricole şi gospodăriile agricole mari au fost primele care au beneficiat de pe urma integrării în UE, în special cele cu capital străin specializate în producerea cărnii. Pe lângă aceste beneficii economice evidente ale integrării tot mai profunde, deschiderea pieţei muncii a fost una dintre cele mai de succes schimbări pentru Polonia. Rata şomajului a scăzut vizibil şi remiterile au crescut, generând un impact pozitiv asupra gospodăriilor [5].

O altă ţără care poate oferi expertiză veridică cu privire la aderarea la structurile europene şi implementarea proiectelor de asistenţă europeană este Republica Cehă, una dintre cele mai de succes ţări ex-socialiste candidate la aderare. Această ţară a înregistrat progrese semnificative în restructurarea economiei şi instituirea unui regim democratic stabil, a realizat reforme economice rapide, transfer de proprietate către sfera privată, a reuşit să reducă şomajul şi s-a bucurat de absenţa hiperinflaţiei. Pe parcursul dezvoltării sale miraculoase Cehia a stabilit parteneriat solid cu Germania, creând, astfel perspective vizibile de integrare în Uniunea Europeană. Şi deşi primul Acord de Asociere cu UE negociat în 1991 niciodată nu a intrat în vigoare, datorită divizării Cehoslovaciei, totuşi Republica Cehă foarte rapid a negociat în 1993 un alt Acord European cu UE, care a intrat în vigoare în 1995. Iar, la 17 ianuarie 1995, Cehia şi-a depus candidatura pentru aderarea la Uniunea Europeană. La capitolul negocierilor de aderare ca domeniu de aplicare pentru Republica Moldova, ţara noastră poate prelua experienţa economică de dezvoltare a mediului legal a Republicii Cehe. Totodată, un punct forte de care dispunea la acea perioadă Cehia, ce a permis integrarea relativ uşoară a acesteia în Uniunea Europeană l-a reprezentat faptul că agricultura joacă un rol relativ modest comparativ cu industriile tradiţionale (inginerie, maşini).În ceea ce priveşte, trasarea unei linii de comparaţie dintre Republica Moldova şi Republica Cehă în timpul negocierii Acordului de Asociere şi DCFTA este mai puţin relevantă, datorită faptului că condiţiile de negociere au avut loc într-o perioadă foarte diferită de dezvoltare a ţării. Acordul de Asociere al UE cu Republica Cehă ţintea o gamă largă de domenii, de la politică, economie și cultură până la măsuri concrete pentru crearea de zone de liber schimb, domeniul de aplicare și adâncimea sa au fost destul de limitate în comparație cu tratatul DCFTA semnat cu Republica Moldova [11, p.36].

Progresele economice făcute de Cehia de la aderarea la UE nu pot fi negate: au crescut exporturile cu 240% în ultimii zece ani, iar ţara dirijind 82% din exporturi către UE, în vreme ce 66% din importuri provin de la partenerii europeni, lucru care indică nivelul de incluziune comunitară. Toate aceste se datorează celui de-al doilea instrument nerambursabil conceput pentru sprijinirea ţărilor candidate în procesul de aderare la UE - Programul ISPA, care s-a bucurat de o popularitate enormă în rândul beneficiarilor cehi. ISPA (Instrument for Structural Policies for Pre-Accession - Instrument pentru Politici Structurale de Pre-Aderare) oferå sprijin financiar în vederea alinierii standardelor de mediu ale Cehiei la cele ale Uniunii Europene, vizează extinderea şi conectarea reţelelor de transport ale Republicii Cehe cu cele trans-europene şi are în vedere familiarizarea ţărilor beneficiare cu politicile şi procedurile aplicate în cadrul Fondurilor Structurale şi de Coeziune ale Uniunii Europene. Bugetul ISPA poate fi utilizat, de asemenea, pentru finanţarea de studii pregătitoare şi asistenţă tehnică.

Astăzi după mai bine de 11 ani de la aderarea Cehiei la UE, Republica Cehă au un model bilateral de livrare a AOD (Asistenţa Oficială pentru Dezvoltare). La etapa actulă în Cehia există agenții de implementare diferite, care propun proiecte bazate pe prioritățile AOD (teritoriale și tematice), în primul rând ONG-urilor și mediului academic. Acordul bilateral al Cehiei cu AOD are o componentă de afaceri relativ puternică [4].

De asemenea, prin intermediul implementării proiectelor europene Republica Cehă a reuşit să creeze o cooperare strânsă între guvern şi mediul de afaceri cu privire la aspectele legate de UE, atât în timpul procesului de negocieri a tratatului de aderare, cât şi în primii ani după aderare la UE.

Un alt stat din grupul ţărilor de la Vișegrad care a stabilit încă în perioada anilor 1980 relaţii diplomatice ş comerciale cu Comunităţile Europene, a fost Ungaria. Acest stat a avut o moștenire considerabilă a integrării economice occidentale înaintea proceselor de asociere și de aderare. De exemplu, în 1973 Ungaria a aderat la GATT, iar în 1982 la FMI. Discursul său public integraționist, ratingurile de aprobare mari în ceea ce privește procesul de integrare occidentală și deschiderea economică în cursul anilor 1990, începutul anilor 2000 a făcut ca acestă ţară să fie prima din regiune care şi-a depus cererea pentru aderarea la Uniunea Europeană, la 31 martie 1994, ca beneficiară a unui Acord European, intrat în vigoare în februarie 1994. Aderarea Ungariei la Uniunea Europeană din 1 mai 2004 s-a produs în condiţiile în care reformele economice începuseră în această ţară încă înainte de 1989. Alături de reformele interne, Ungaria a fost beneficiara unor masive investiţii străine. Schimburile comerciale dintre Ungaria şi Uniunea Europeană au crescut de mai mult de două ori, acestea reprezentând aproape 70% din totalul comerţului exterior al ţării. Totuşi, Ungaria mai are de rezolvat o serie de probleme care ţin de moştenirea comunistă, cum sunt poluarea şi mediul, de aceea ea continuă să beneficieze de proiectele finanţate

din programul ISPA din domeniul protecţiei mediului. Din acest punct de vedere, ISPA se concentrează asupra aplicării directivelor de protecţie a mediului care necesită cele mai mari costuri de implementare. Acestea se referă la următoarele domenii: rezerva de apă potabilă; tratarea apelor reziduale; dministrarea deşeurilor solide şi a celor periculoase şi poluarea aerului [5].

România, în calitatea de membru al Uniunii Europene şi participant la programele de vecinătate şi de parteneriat, este în prezent principalul susţinător al integrării Republicii Moldova în Uniunea Europeană.

România a intrat în procesul complex de asistenţă acordate de ţările dezvoltate începând cu ianuarie 1990, ca rezultat a schimbărilor politice radicale de la sfârşitul anului1989. În ceea ce priveşte solicitarea fondurilor de către Guvernul României prin programul PHARE există două perioade distincte:1990-1997 care se referă la finanţări la cerere în sensul că proiectele propuse erau stabilite în general de către guvern, aprobate şi ulterior finanţate de către CE; şi din 1998 caracteristice finanţărilor pentru aderare care vizează programe clar stabilite de către autorităţile române şi CE, Parteneriatul pentru Aderare, Programul Naţional de Aderare a României la UE, care vizează modul în care se vor dezvolta instituţiile la nivel central sau local, precum şi armonizarea legislaţiei [9, p.21]. Începând cu anul 1991, România a început să implementeze politici naţionale de educaţie şi formare profesională la dimensiune europeană. Printre primele programe au fost cele vizând mobilitatea internaţională, pe bază de acorduri de cooperare prin implicarea unor universităţi sau departamente în diferite acţiuni. Prin programul Tempus s-au stabilit acţiuni vizând schimbul de studenţi şi profesori între universităţile româneşti şi cele aparţinând unor ţări membre. Începând cu anul 1997, instituţiile de învăţământ superior din România au fost implicate în programe precum Leonardo da Vinci, Socrates şi Erasmus. Totodată, Uniunea Europeană a reprezentat cel mai important finanţator în domeniul măsurilor active de ocupare prin programe PHARE: RICOP (Restructurarea Întreprinderilor și Reconversie Profesională), Componentele de Resurse Umane ale subprogramelor PHARE 2000 şi 2002 pentru Coeziune Socială şi Economică. Programul PHARE Young Professionals Scheme a vizat accelerarea ritmului de modernizare a funcţiei publice din România. Programele multianuale PHARE TVET au urmărit modernizarea învăţământului profesional şi tehnic. Programul de reformă a învăţământului profesional şi tehnic PHARE RO 9405a pus bazele unei reforme majore în învăţământul profesional. S-au desfăşurat totodată programele PHARE de twinning privind formarea profesională continuă, dezvoltarea unei reţele informaţionale pentru toate instituţiile implicate în formarea profesională iniţială, revizuirea politicilor de formare pentru adulţi [1, p.10].

Apreciabilă a fost finanţarea nerambursabilă de 240 milioane Euro oferită României în perioada 2000 - 2006, prin intermediul programului ISPA. Această finanţare este oferită anual, împărţită în mod egal pentru două sectoare de inter-

venţie – mediu şi transporturi. În acest context, conform deciziei Consiliului European de la Copenhaga, o dată cu aderarea la UE a primului val de state candidate, finanţarea anuală pentru România prin intermediul pogramului ISPA a crescut cu 20% în anul 2004, 30% în 2005 şi, respectiv, cu 40% în 2006.

Astfel, până în momentul de faţă, România a încheiat cu CE circa 62 de Memorandumuri de Finanţare ISPA, cu o valoare de aproximativ 2,7 miliarde Euro, dintre care aproximativ 2 miliarde Euro sunt asiguraţi prin intermediul Programului ISPA. Din cei 2,7 miliarde Euro, 59 milioane (din care 85% asistenţă ISPA, restul de 15% fiind acoperiţi de la bugetul de stat) au fost dedicaţi reconstrucţiei infrastructurii rutiere şi feroviare afectate de inundaţiile din vara anului 2005 [8].

Un alt program extrem de important ale cărui proiecte au fost cu succes implementate pe teritoriul României a fot SAPARD, fiind a aprobat pentru România în luna decembrie 2000. În cele din urmă, prin intermediul Hotărârii Comisiei de conferire a asistenţei de management Nr.638 din 31 iulie 2002. Agenţia SAPARD din România a fost acreditată la nivel intern de cătreFondul Naţional din cadrul Ministerului Finanţelor Publice, iar lansarea efectivă a programului a avut loc la 1 august 2002. Agenţia SAPARDa fostresponsabilă de implementarea financiară şi tehnică a Programului SAPARD pe plan naţional. Fiind o instituţie publică autonomă cu drepturi juridice, pe langă Ministerul Agriculturii, Alimentaţiei şi Pădurilor, aceasta cuprinde opt birouri regionale SAPARD, care sunt distribuite destul de uniform pe tot teritoriul ţării [6, p.35]. Obiectivele Programului SAPARD pentru România sau a Programului Naţional pentru Agricultură şi Dezvoltare Rurală (PNADR) au fost: asigurarea consolidării agriculturii României pentru răspunderea la adresa competitivităţii pe piaţa UE, îmbunătăţirea condiţiilor de trai ale agenţilor economici în zonele rurale, toate acestea contribuind la aderarea României la UE. Axele prioritare pentru dezvoltarea durabilă a zonelor rurale au fost: accesul la pieţele UE şi asigurarea competitivităţii agricole, crearea infrastructurii pentru dezvoltarea rurală şi agricultură, consolidarea economiei rurale şi diversificarea activităţii economice în zonele rurale; consolidarea capacităţii instituţionale şi dezvoltarea resurselor umane. În perioada 2000-2006, prin acest Acord s-a decis alocarea unei contribuţii financeare nerambursabile României, în valoare de 1109 milioane Euro. În aceste condiţii cu un buget anual de peste un miliard de euro, principalele priorităţi ale SAPARD în perioada 2000-2006, au defenit scopuri bine determinate, de a contribui la implementarea acquis-ului în ce priveşte politica agricolă comună şi alte politici relevante de a soluţiona divergenţe specifice pentru adaptarea sustenabilă a sectorului agricol şi a zonelor rurale din ţările candidate.

Implementarea Acordului de Asociere impune o serie de provocări pentru Republica Moldova de natură economică şi socială. Capacitatea producătorilor autohtoni din sectoare de importanță economică și socială de a face față presiu-

nilor competiţiei care provine din UE (în special agricultură și industrie ușoară), deficitele bugetare ca urmare a eliminării taxelor vamale, ostilitatea sporită partenerilor din Est privind relațiile economice cu Republica Moldova, toate acestea reprezintă probleme majore ale Republicii Moldova în această perioadă. Pentru a putea face faţă acestor tensiuni şi pentru a obţine din acest proces complex o serie de benefii valoroase, Republica Moldova ar avea nevoie de munca asiduă a instituțiilor publice, precum și de o mai bună informare și sensibilizare a comunității de afaceri care le-ar permite să reacționeze prompt și adecvat la cerințele impuse de Acordul de Asociere şi ZLSAC. De aceea studierea experienţei statelor mai sus menţionatecare au trecut prin acest proces în perioada premergătoare aderării lor la Uniunea Europeană pot oferi Republicii Moldova învăţăminte viabile și utile pentru punerea în aplicare a regulilor ZLSAC, în conformitate cu interesele ei de afaceri și realitățile interne [11, p.5].

La etapa actuală, Uniunea Europeană alocă Republicii Moldova 120 de milioane de euro pentru dezvoltarea și implementarea proiectelor în domeniul agriculturii și dezvoltării rurale. Pe lângă acest fapt, multe state europene sprijină Moldova în parcursul ei european. De exemplu, Suedia, pe o perioadă de şapte ani va oferi Republicii Moldova 100 de milioane de euro, iar Polonia propune un grant în valoare de 12 milioane de euro, pentru implementarea reformelor prevăzute de către Acordul de Asociere cu UE. Aceasta este doar o mică parte din ajutorul financiar pe care îl va primi Republica Moldova din partea Uniunii Europene.

Totodată, pe site-ul Delegaţiei Uniunii Europene în Republica Moldova există o listă de proiecte care aşteaptă a fi elaborate şi implementate în Republica Moldova, proiecte în domeniul reformei administraţiei publice, dezvoltarea rurală şi agricolă, reforma poliţiei şi a managementului de frontieră, etc. [3]. Pentru susținerea implementării Agendei de Asociere, Cadrul Unic de Asistență a fost dezvoltat în baza unor consultații comprehensive cu Guvernul, Organizațiile Societății Civile, donatorii bilaterali și multilaterali, Instituțiile Financiare Internaționale și Organizațiile Internaționale. Obiectivul specific al acestor proiecte este de a susține modernizarea administrației centrale și locale, consolidarea coeziunii economice, sociale și teritoriale într-un mod durabil din punct de vedere al mediului, reforma poliției este de a asigura statul de drept și protejarea drepturilor omului prin dezvoltarea unei forțe polițienești mai accesibile, mai responsabile, mai eficiente, mai transparente și profesioniste. Alocația indicativă pentru perioada 2014-2020 este de 610-746 milioane euro, în dependență de implementarea cu succes a reformei. Alocarea indicativă bilaterală pentru perioada programului 2014-2017 poate varia între 335 și 410 milioane euro, în dependență de implementarea cu succes a programului.

De asemenea, Republica Moldova beneficiază, și de un program de cooperare transfrontalieră (CBC), programe regionale (în domeniile transport, energie

și mediu) și programe interregionale (Tempus, Erasmus, TAIEX și SIGMA). Linii adiționale de buget au fost planificate pentru asistența macro-financiară, investiții în infrastructură și proiecte de cooperare transfrontalieră.Moldova beneficiază de numeroase programe tematice, în special susținând societatea civilă și programele regionale conectate la rețelele trans-europene. Fonduri semnificative au fost folosite pentru a susține implementarea Acordului de Asociere în Moldova și DCFTA, realizîndu-se prin programul CIB (Programul Comprehensiv de Consolidare Instituțională), prin programul Twinning, prin asistența în domeniul politicilor a Consultanților UE la Nivel Înalt (în sectoare precum Agricultura și Industria Alimentară, Comerțul și Impozitarea), precum și prin intermediul asistenței bugetare pentru susținerea stimulării economice a întreprinderilor mici și mijlocii din mediul rural și prin dezvoltare regională. Mai mult, Facilitatea Investițională de Vecinătate (NIF) contribuie la realizarea mai multor proiecte, inclusiv programul de suport financiar a EIB în sectorul de vinificație (75 milioane euro) [3].

La etapa implementării Acordului de Asociere la UE, Republica Moldova se va confrunta cu provocări majore, pe care, pentru a le transforma în beneficii, va trebui să sporească capacităţile instituţiilor publice şi să creeze o mai bună informare şi sensibilizare a comunităţii de afaceri. Experienţa ţărilor Vişegrad şi a României privind integrarea economică în UE, care au trecut prin acest proces sinuos în perioada premergătoare aderării lor la UE, pot oferi Republicii Moldova lecţii valoroase şi utile pentru punerea în aplicare a regulilor AA. Totalitatea tehnicilor şi strategiilor de implementare cu succes a unor proiecte din cadrul Progamelor PHARE, SAPARD, ISPA, nu sunt altceva decât exemple concrete din parcursul european al acestor state, carea ar putea fi asimílate şi optimízate de Republica Moldova. Astfel, se prezintă a fi important pentru Republica Moldova, în fapt, să analizeze modul în care Polonia, Cehia, Slovacia, Ungaria ş România au beneficiat în practică de pe urma programelor şi proiectelor europene, creând un teren favorabil care îi va permite ţării noastre să evite unele deficiențe cu care se confruntau aceste ţări. În acest context, ipoteza cercetării se confirmă parţial, ceea ce înseamnă că practica internaţională de implementare a proiectelor de asistenţă europeană într-adevăr poate reprezenta o experienţă valoroasă şi utilă pentru implementarea proiectelor comunitare în Republica Moldova. Nuexistă motive de ordin obiectiv ca Republica Moldova să nu poată beneficia de pe urma derulării programelor şi proiectelor europene, deşi trebuie să recunoaştem că există o serie de obstacole de ordin subiectiv şi contextual. Baza normativ-juridică care vizează monitorizarea asistenţei acordate ţării noastre de către UE este foarte sensibilă pentru asimilarea şi utilizarea constructivă a asistenţei oferite de Uniunea Europeană. Informaţia existentă privitor la proiectele şi programele ale UE în derulare este foarte dispersată, şi nu reflectă coerent potenţialul Republicii Moldova în valorificarea acestora, deoarece nu există o sur-

să unică de informare unde pot fi găsite rapoarte, date statistice referitoare la sumele care au fost alocate Republicii Moldova, modul lor de repartizare şi gestionare; denumirea proiectelor care au fost implementate sau care sunt în curs de implementare, rezultatele şi eficacitatea acestora. Acest fenomen se explică prin lipsa de încredere a instituţiilor donatoare în capacitatea instituţională a structurilor statului de a efectua evaluarea implementării proiectelor. De asemenea, modalităţile de prezentare în mass media a sumelor alocate de UE Republicii Moldova crează imaginea că volumul asistenţei externe depăşeşte într-o măsură semnificativă nu doar valoarea proiectelor realizate, dar şi necesităţile Republicii Moldova. De aceea studiul prezent, şi-a propus în prim-plan să evidenţieze, prin exemple concrete, care fac dovada faptului că banii oferiţi Republicii Moldova sunt valorificaţi în baza a două principii majore- modernizarea ţării şi îmbunătăţirea vieţii cetăţenilor Republicii Moldova, ceea ce considerăm că cercetarea a reuşit să atingă.

Ca urmare a progresului în realizarea reformelor care vizează consolidarea democrației și statului de drept, Uniunea Europeană susţine în contiuare aspiraţiile ţării noastre de stabilitate politică şi economică şi ajută Republica Moldova prin suportul financiar acordat în baza programelor şi proiectelor sale să urmeze calea reformelor în conformitate cu principiul ”mai mult pentru mai mult”. Cu toate acestea, considerăm oportun întreprinderea următoarelor acţiuni:

1. Elaborarea unei strategii eficiente şi multidimensionale de comunicare cu cetăţenii, fiind necesară o campanie instructiv-informaţională privind posibilităţile şi accesul la programele şi proiectele europene. În acest context, ar putea fi deschise centre regionale de informare privind integrarea europeană, care ar oferi informaţii şi consultanţă în domenii legate de implementarea proiectelor şi accesul la fonduri;

2. Consolidarea încrederii şi cooperării dintre corporaţii şi guvern, în special în sectoarele în care sunt propuse spre implementare proiectele de asistenţă europeană, dar şi organizarea consultărilor la nivel înalt cu mediul de afaceri;

3. Pregătirea specialiştilor abilitaţi să elaboreze/implementeze proiectele de asistență oferite de către Uniunea Europeană. Astfel, ar fi oportun ca, Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene în cooperare cu Ministerul Economiei să inițieze crearea unui centru unic de pregătire a specialiștilor antrenați în aceste activități, astfel ca proiectele/granturile de asistență oferite de Uniunea Europeană să poată fi implementate în practică;

4. Stabilirea unui control riguros din partea organelor competente a eficienței utilizării constructive a asistenței comunitare pentru implementarea reformelor structurale în toate sferele politice, economico-sociale și culturale a societății.

5. Crearea unui Catalog de evidență a proiectelor și coordonarea obiectivelor proiectelor și programelor de asistență cu documentele de planificare strate-

gică la nivel național și sectorial. Prezentarea rapoartelor și documentelor de evaluare în scopul transparentizării asistenței externe și a impactului rezultatelor atinse la nivel sectorial și național;

6. Asigurarea auditului de către organele abilitate a activității ministerelor și departamentelor privind îndeplinirea de către acestea a angajamentelor asumate în valorificarea asistenței externe, cu asigurarea unei maxime transparențe și informarea opiniei publice despre utilizarea după destinație a banilor comunitari;

7. Realizarea în regim de urgenţă a reformării justiţiei, cu accent pe reformarea procuraturii, combaterea radicală şi hotărâtă a corupţiei. Întreprinderea măsurilor de însănătoşire radicală a sistemului financiar-bancar;

8. Modalitatea de gestionare a unui proiect poate fi preluată de la Polonia, Cehia, Ungaria, România prin realizarea unor seminarii, conferinţe, simpozioane, sau schimbul de experţi care să ofere consultanţă în domeniul managementului proiectelor europene.

9. Extrem de importantă în acest context este informarea, consolidarea publicităţii, constituirea şi fortificarea parteneriatelor, sprijinirea ONG-urilor care să acceseze programele europene. În pofidaeforturilor substanţialedepuse de Guvernul Republicii Moldova este necesar de a încuraja toate grupurile potenţiale de beneficiari. Programele şi proiectele europene nu trebuiesă creeze imaginea că sunt disponibile „doar pentru cei mari”. Această atitudine trebuie depășită, iar societatea civilă trebuie să aibă o implicare cât mai activă în acest domeniu.

Bibliografie:

1. Apostol C. Managementul Fondurilor de Preaderare. Sudii de caz privind buna gestionare a fondurilor ISPA (Analize ex-ante şi ex-post). - Bucureşti: Academia de Studii Economice, 2006.
2. Chirilă V., Bucătaru V., Deak A., Bartovic V., Marusinec V., Cienski J. Lecţii învăţate pentru Republica Moldova - experienţa ţărilor Vișegrad privind integrarea economică în UE. - Tbilisi: Institutul Georgian pentru Studii, iulie 2013.
3. Delegaţia Uniunii Europene în Republica Moldova, Lista proiectelor, http://eeas.europa.eu/delegations/moldova/projects/list_of_projects/projects_ro.htm, (vizitat 23.02.2015).
4. Dinu D., Toderiţa A. Asistența Oficială pentru Dezvoltare a noilor state donatoare din Europa Centralăși de Est. O abordare comparativă a țărilor Visegrad, România și Bulgaria, Policy MEMO, nr.50, Bucureşti: CRPE, noiembrie 2013.
5. ERSTES GROUP. Press Release.Visegrad countries - 10 years of EU membership, April 2014.

6. Gherciu V., Palade I., Jambor A., Sass R., Popov V. Politici Agricole şi Rurale: Standarde de Dezvoltare. Experienţe europene pentru Republica Moldova. - Chişinău: Asociaţia ProRuralInvest din Moldova în parteneriat cu Centrul de Consultanţă Agricolă Kujawsko-Pomorski din Minikowo (KPODR) din Polonia, 2014.
7. Institutul de Politici Publice. Set de instrumente. Percepții, Mituri, Mesaje, Recomandări privind Asocierea Republicii Moldova la Uniunea Europeană. - Chişinău: IPP, 2014.
8. Memorandumul de Finanţare intitulat „Reconstrucţia infrastructurii rutiere şi feroviare afectate de inundaţii în judeţele Giurgiu, Vrancea şi Bacau" semnat de partea comunitară la data de 28 octombrie 2005.
9. Mihai C.V. Dezvoltarea Capitalului Uman din România în procesul de aderare la Uniunea Europeană. O perspectivă comparativ-istorică. – Bucureşti: Universitas, 2010.
10. Savva T. Nota Analitică: Cum răspunde Acordul de Asociere principalelor provocări din agricultura Republicii Moldova? - Chişinău: Centrul Analitic Independent Expert Group, 2014.
11. Umaneţ V. Politica de Asistenţă a Uniunii Europene: Oportunităţi pentru Republica Moldova. - Chişinău: Institutul pentru Politici Publice, 2004.
12. Vlad V. Retrospectivă. Zece ani de la Marea Extindere. // Revista Obiectiv European (nr. 1)/5, mai 2014.

Prezentat la redacție
la 12 iunie 2015

ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЙ ИНТЕРЕС И НАЦИОНАЛЬНЫЙ ИНТЕРЕС: СООТНОШЕНИЕ КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ПОДХОДОВ В РОССИЙСКОЙ И ЗАПАДНОЙ НАУЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Эрнест ВАРДАНЯН
Республика Молдова, Кишинев, Молдавский государственный университет, Факультет международных отношений, политических и административных наук, Департамент международных отношений
Преподаватель, магистр политических наук, докторант

The Russian scientific literature provides a large spectrum of notions referring to the geopolitical aspect of states' (nations') foreign policy. Thus, the Russian scholars give almost similar connotation to the terms like 'geopolitical interest', 'national interest' or 'state interest'. It is so far relevant to use all those three notions as a comprehensive description of what it is used to be named 'geopolitical interest'. The present publication gives a vast analysis of opinions of over 30 Russian scholars from different scientific centers, including the leading Universities, like the Moscow State University named after M.Lomonosov and the State Institute of International Relations (MGIMO). In its turn, the Western scientific literature gives a vast volume of researches dealing with geopolitical and national interests. As a matter of fact, numerous European and American provide comprehensive analysis of both kinds of interests without putting the first contrary to the second one. Therefore, one may surely affirm there is no contradiction between those two terms. That's why, the author is free to use 'national interest' as 'geopolitical interest' in case the publication deals namely with geopolitical issues, conflicts, etc. This publication presents a vast analysis of opinions of 30 Western scholars, including the former US National Security Advisor Zbigniew Brzezinski, former US Secretary of State Henry Kissinger, and former British Prime-Minister Margaret Thatcher. The publication is a part of the Seventh Framework Program 'Marie Curie. People. IRSES'.

***Key words**: geopolitics, geopolitical interest, national interest, foreign policy, Russian Federation, Russian-American relations, Russian-European relations, post-Soviet space.*

В научной литературе стран Запада и Российской Федерации встречается широкий спектр теоретико-концептуальных подходов к терминам «геополитический интерес» и «национальный интерес». Как следует из нижеприведенного исследования, эти концепты не всегда тождественны, но во многих случаях синонимичны и могут быть взаимозаменяемы.

В российской научной литературе наблюдается довольно обширное исследование понятия «геополитический интерес», но во многих случаях оно заменяется понятием «национальный интерес» или отождествляется с ним, равно как и с терминами «внешнеполитический интерес» и «государственный интерес». Поэтому справедливо говорить о взаимодополняемости «геополитического интереса» и «национального интереса».

В коллективном труде «Современная мировая политика» под редакцией А.Д.Богатурова сопоставляются понятия «внешнеполитический интерес» и «государственный интерес»: «Поскольку внешняя политика представляет собой монопольную прерогативу государства, то, естественно, внешнеполитический интерес является государственным интересом в том смысле, что он формулируется в рамках государственного аппарата» [54, с.125].

А.Д.Богатуров говорит о столкновении интересов США с интересами России и Китая по причине одностороннего толкования американской стороной приоритета своих интересов над остальными. «Идею мирового лидерства республиканцы облекли в форму абсолютного, даже «абсолютистского», лидерства на основе национального интереса и односторонних решений», - пишет профессор МГИМО [32, с.6].

Схожую мысль автор излагает в другой работе, указывая на смену внешнеполитического курса Вашингтона в начале 2000-х годов, когда США «стали отходить от консенсусной логики, более полагаясь на собственные национальные интересы». «Это может означать смену либерально-авторитарного режима «навязанного консенсуса», который сохранялся в 1991-2002 годы, и становление более жесткого режима «авторитарного патернализма», в рамках которого США будут регулярно и откровенно давать чувствовать свое силовое превосходство, игнорируя мнения международных организаций и любых государств-членов международного сообщества», - написал А.Д.Богатуров [33, с. 22].

Тем самым профессор МГИМО подчеркивает приоритет национального интереса над прочими видами интересов, указывая на него как на первоисточник внешнеполитической деятельности, ее «мотор» и базовую идеологическую подпитку. Термин «геополитический интерес» в данном случае не употребляется по той, очевидно, причине, что США еще_в 90-х годах прошлого века объявили о глобальном характере своих интересов, в результате чего географический компонент отпал за ненадобностью.

Р.Р.Улитин дает свое определение национального интереса: «В узком смысле понятия «национальный интерес» воспринимают как комплекс мер по выживанию государства как системы, то есть сохранению его территориальной целостности, основных институтов правления, политической независимости (суверенитета), существующей экономической модели,

культурной национальной самобытности, обеспечению экономического развития и процветания, поддержанию оптимального демографического баланса и уровня жизни в обществе» [59, с.130].

М.А.Мунтян, как и А.Д.Богатуров, увязывает национальный интерес с внешней политикой государства: «Внешняя политика той или иной страны представляет собой конкретное, практическое воплощение министерством иностранных дел (…) основных принципов международной политики государства, вырабатываемых в рамках его более широких структур и призванных отражать его национальные интересы» [47].

Однако в другой работе М.А.Мунтян вводит определение геополитического интереса: «Геополитические интересы как категория геополитики выводятся из такого её определения, согласно которому эта научная дисциплина изучает взаимосвязь между физической средой в том виде, как она воспринимается, изменяется и используется людьми, и мировой политикой» [46]. «Сталкиваясь на международной арене, геополитические интересы очерчивают, создают баланс или расклад геополитических сил в мире, именуемых некоторыми исследователями «мировой геополитической картиной», - добавляет ученый [46].

Получается, что национальный интерес – это то, что следует защищать государству в рамках проводимой им внешней политики, а геополитический интерес – это скорее научная категория, проистекающая из геополитики как области знаний. Однако профессор М.А.Мунтян не говорит о том, что эти два вида интересов друг друга исключают или отрицают.

К.Э.Сорокин пишет, что «у каждой страны имеется набор уникальных государственных интересов, определяемых спецификой ее географического положения, внутренней социально-экономической и политической ситуацией, позицией данной страны в мировой экономике и политике, ее национально-культурными и цивилизационными особенностями» [55, с.27].

С.В.Беспалов рассуждает о национальных интересах в контексте политики России на постсоветском пространстве и пишет о некоторой «идейной близости» элиты стран СНГ, а также о необходимости продвижения положительного имиджа России в этих странах. «Несмотря на то, что «охранительная» политика России объясняется в значительной степени ментальной близостью представителей политических элит этих стран – выходцев из позднесоветской партийно-государственно-хозяйственной номенклатуры, этот курс в большинстве случаев является в целом обоснованным и с точки зрения национальных интересов России», - пишет автор [30, с.28].

К.П.Марабян рассматривает проблему национальных интересов России на Южном Кавказе, признавая, что в этом регионе переплетаются геополитические интересы еще и США, Евросоюза, НАТО и Китая. «Южный

Кавказ является регионом жизненно важных российских интересов. Для России Южный Кавказ важен и в плане сохранения стабильности на Северном Кавказе», - отмечает автор [45, с.93].

А.Г.Большаков рассматривает соотношение интересов России и стран СНГ. «Можно предположить, что национальные интересы в реальной политике будут первенствовать над популярными у части политического класса и населения, но нереалистичными идеями воссоздания бывшей советской сверхдержавы», - полагает автор [34, с.95].

А.Ковальчук также проанализировала проблемы реализации национальных интересов России на постсоветском пространстве. «Для России реализация интересов на постсоветском пространстве прямо связана с её позицией на международной арене. Неудачи политики в отношении постсоветских стран воспринимаются Москвой как ослабление международных позиций России», - полагает автор [43, с.27].

Пять вышеприведенных авторов в той или иной степени затрагивают географический фактор как одну из определяющих основ национального интереса. Это позволяет нам предположить, что данные ученые воспринимают геополитический интерес как составную часть более обширного понятия – национальный интерес.

П.А.Цыганков рассматривает проблемы мировой политики и в этом контексте затрагивает понятие «национальные интересы». «Очевидно, различия существуют не только между мировой политикой и международными отношениями, но и между внешней и международной политикой: внешняя политика той или иной страны представляет собой конкретное, практическое воплощение министерством иностранных дел… основных принципов международной политики государства, вырабатываемых в рамках его более широких структур и призванных отражать его национальные интересы», - утверждает ученый [63, с.132].

В другой публикации в ходе рассмотрения различий между теорией международных отношений и мировой политикой он обращает внимание на национальные интересы – например, Соединенных Штатов. «Объектом внешней политики США и – всё в большей мере – ЕС является весь мир, в котором значение и вес других государств, их национальные интересы, безопасность, стабильность, экономическое развитие, традиции, организация внутренней жизни, социокультурные ценности – всё это измеряется степенью их присоединения к глобальным (западным) тенденциям, или мегатрендам», - отмечает П.А.Цыганков [62, с.8-9].

В публикации, посвященной историографии французской школы геополитики, ученый обращает внимание на то, что в своих работах французские коллеги, как правило, говорят, не об интересах, а об идеалах и ценностях. «Большинство современных французских геополитиков предпочита-

ют говорить не столько об интересах, сколько об идеалах и ценностях. Более того, они часто склонны либо отрицать значение интереса как анналитической категории и мотива поведения политических субъектов, либо трактовать его как вторичное по отношению к категории «ценности»», - отмечает ученый [64].

Три приведенные работы известного российского ученого демонстрируют нам многосторонний характер термина «национальный интерес» как основного «действующего лица» в определении стратегии внешней политики государства и о наличии еще более «высокой» материи в виде ценностей и идеалов. Но в следующих двух работах П.А.Цыганков в соавторстве с А.П. Цыганковым легко переходит с категории национального интереса на геополитический интерес и обратно, тем самым лишь подчеркивая их взаимодополняемость. «После распада СССР Россия заново открыла для себя особые геополитические интересы в регионе и подвергла критике фукуямовскую теорию «конца истории» как обслуживающую интересы укрепления западного доминирования в мире. Крайне дихотомичное мышление и этноцентризм тезиса о «конце истории» оказали России плохую услугу в поиске национальных интересов и процессе постсоветского САмоопределения», - отмечается в работе [61, с.55].

Далее авторы указывают на разницу между видением интересов России у «либералов» и «державников», которые позаимствовали у неокоммунистов «конфликтное восприятие мира, в котором государства заинтересованы в приращении своей власти и защите геополитических интересов и сфер влияния». «Не вдаваясь в риторику конфронтации с Западом…, державники, тем не менее, адаптировали значительную часть неокоммунистической терминологии, оперируя теперь такими концепциями, как «национальные интересы», «великие державы», «Евразия» и «геополитика», - пишут авторы [60, с.72].

И.Окунев и А.Кучинов анализируют современные проблемы геополитической науки, подразделяя ее на «низкую» и «высокую», а также определяя ее значимость для определения курса внешней политики государства. В этом аспекте исследователи близко подходят к искомым понятиям «национальный / геополитический интерес». «Геополитика сегодня не должна вызывать традиционные фобии, она далеко выходит за рамки правоконсервативной идеологии или ответвления реалистической концепции международных отношений. Прагматическая ценность геополитических исследований оказывается весьма значительной. Её достижения могут быть использованы в работе государственных органов, ответственных как за внешнюю, так и за внутреннюю политику, в деятельности негосударственных организаций и транснациональных бизнес-структур», - полагают авторы [48, с.80].

Л.С.Воронков анализирует многообразие интеграционных процессов на европейском пространстве и рассматривает в этом контексте проблему учета интересов отдельных стран-членов. «Проходимый ЕС интеграционный путь воплощает в себе особенности европейской ситуации и специфические интересы его стран-членов. Многие детали деятельности ЕС не характерны для других интеграционных группировок в Европе, критерии членства в которых в силу этих причин не могут иметь универсальный характер», - пишет ученый [37, с.104].

Д.В.Офицеров-Бельский рассматривает проблему выработки общей внешней политики стран-членов ЕС и не в последнюю очередь обращает внимание на несовпадения национальных интересов этих государств. По мнению ученого, «в вопросах общей внешней политики разница в интересах между европейскими странами по-прежнему сохраняется», и эти страны «демонстрируют разную степень заинтересованности в ней». «При отсутствии общих интересов по целому ряду проблем международной политики для государств-членов ЕС отсутствует оптимальное, приемлемое для всех решение. Активное участие малых стран в формировании внешнеполитического процесса грозит обернуться торгом за частные преимущества», - отмечается в статье [50, с.126].

И.Грецкий и Е.Трещенков пишут о столкновении интересов России и Европейского Союза на постсоветском пространстве. Статья была опубликована в 2012 году, т.е. до начала нынешнего кризиса в Украине, но уже тогда авторы констатировали периодическое усиление напряженности в отношениях между Россией и ЕС и отсутствие у Москвы внятной линии поведения. «России так и не удалось выработать эффективно работающую стратегию, позволяющую обеспечить ее интересы на постсоветском пространстве с учетом как существующих озабоченностей ЕС, так и открыто декларируемых потребностей государств региона», - пишут ученые [39, с.130].

В работе В.Б.Кириллова и И.С.Путинцева на тему отношений между Республикой Молдова и Евросоюзом отмечается, что «Молдавия, как и Украина, находится на перекрестке интересов участников крупных интеграционных проектов – европейского и евразийского». «Расширение ЕС на восток, «цветные революции» на постсоветском пространстве, сложности в отношениях России и Украины создали в середине 2000-х гг. необходимые условия для усиления интереса Молдавии к европейскому интеграционному проекту», - говорится в публикации [41, с.26].

Т.А.Шаклеина рассуждает о пересечении национальных интересов России и США, задаваясь вопросом об их возможном примирении. Ответ на этот вопрос, полагает профессор МГИМО, требует анализа по трем направлениям: 1) в чем заключаются интересы США и России (глобальные, ре-

гиональные, национальные), какие из них совпадают, а какие расходятся; 2) как трактуются интересы «свои» и «другого» американскими и российскими экспертами и политиками; 3) в чем причина расхождения позиций двух держав в тех случаях [66, с.7-8].

Этот же автор в другой публикации изучает и проблему национальных интересов: «Категория национальных интересов универсальна, они разноуровневые по своему характеру и направленности, интересы есть у каждой страны, и не всегда находятся в гармоничном взаимодействии с интереСАми других государств. С этим мировое сообщество жило в XX веке и будет жить в настоящем столетии» [65, с.13].

Р.С.Зуйков указывает на противоречия между интересами России и стран Запада. «Снижение влияния России на международную безопасность – не только следствие завершения «холодной войны», но и результат фундаментальных противоречий стратегических интересов России и стран Запада. Наиболее яркие свидетельства этих противоречий – отсутствие удовлетворяющего Россию решения по проблеме национальной ПРО США, негативная российская позиция в отношении натоцентризма и редуцирование роли ООН в сфере международной безопасности, различия в подходах к проблемам европейской безопасности», - отмечает автор [40, с.30].

Если сравнить высказывания Т.А.Шаклеиной и Р.С.Зуйкова, можно увидеть схожесть их позиций в вопросе столкновения интересов России и Соединенных Штатов. Разница лишь в том, что первый автор называет эти интересы национальными, а второй – стратегическими. Это дает основания утверждать, что «национальный» и «стратегический» - понятия пусть и не тождественные, но сопоставимые.

О.В.Шишкина пишет, что «именно феноменом национальных интересов определяется факт преемственности внешнеполитического курса подавляющего большинства государств». По ее мнению, «глобальные внешнеполитические приоритеты не возникают сами по себе, должны сложиться некоторые исторические обстоятельства, которые будут их генерировать». «Такого рода политические интересы в существующей системе появляются в том случае, когда государство выдвигает исторический проект общепланетарного, «космического» масштаба», - пишет она [67, с.12].

Она же исследует политику России в странах СНГ с точки зрения наличия и распределения ресурсов, отмечая, что ресурсы – «одно из важнейших условий целесообразного формирования и претворения внешней политики… любого государства». «Без оценки наличия ресурсов невозможна эффективная и адекватная существующим ожиданиям реализация национальных интересов участника международных отношений. В политической теории понятие внешнеполитических ресурсов раскрывается во взаи-

мосвязи с такими концептами, как интересы, цели, сила, влияние, внешнеполитический потенциал», - пишет ученый [69, с.116].

В другой публикации автор изучает феномен конкуренции между Россией и ЕС за влияние в Украине, Белоруссии и Молдове. «Возможности осуществления Россией активной внешней политики были долгое время ограничены отсутствием понимания Россией своих внешнеполитических интересов и наличием внутренних социально-экономических и политических проблем», - отмечает О.В.Шишкина [68, с.129].

Д.В.Тренин говорит об интересах России в Республике Молдова. «Интересы России носят геополитический (сохранение Молдовы в своей орбите через участие в СНГ и двусторонних экономических и политических соглашениях и предотвращение слияния с Румынией); геостратегический (сохранение военного присутствия в регионе и предотвращение вступления Республики Молдова в НАТО) и гуманитарный характер…», - пишет автор. [25, с.171-172].

У двух цитируемых авторов мы отмечаем легкость перехода от внешнеполитического интереса к национальному и от национального к геополитическому. Причем во втором случае «геополитический характер интереса» может быть интерпретирован как геополитический интерес в составе более широкого национального интереса.

М.С.Бочкова изучает национальные интересы в контексте суверенитета. «В современных международных отношениях суверенитет становится показателем именно мощи и силы государства, его способности регулировать международные процессы, отстаивать собственные национальные интересы, вопреки действиям других государств. Поэтому с позиций теории международных отношений государства можно классифицировать… на реально суверенные государства и так называемые несостоявшиеся государства (англ. failed state)», - пишет она [35, с.20].

А.С.Панарин критиковал элиты, жертвующие национальным суверенитетом, и указывал на роль национальных интересов. «Парадокс демократической Америки… состоит в том, что ею последовательно отвергается ключевое для демократии понятие политического суверенитета народа, - писал А.С.Панарин. – Дело в том, что там, где имеет место такой суверенитет, национальные интересы по определению не могут быть предметом купли-продажи. Для того чтобы это произошло, властные элиты должны приватизировать этот суверенитет… Национальный интерес должен стать товаром, а властная элита – его товаровладельцем, не связанным никакими императивными мандатами со стороны нации» [51, с.131-132].

В.В.Трухачев анализирует механизмы формирования и реализации национальных интересов, признавая, что процесс является многоступенчатым и вовлекает большое количество действующих лиц (игроков). «Исхо-

дя из комплексной природы национальных интересов, их формулирование и реализация должны быть прерогативой прежде всего государства, ориентированного на улучшение качества жизни граждан, а значит, монополией на легитимную интерпретацию общенациональных приоритетов обладают институты государственной власти», - пишет автор, признавая, что государство не единственный участник реализации национальных интересов [57, с.17].

И.Н.Щербак считает, что потенциал миротворчества ООН в лице Совета Безопасности сводится к периферийной роли, и происходит это из-за политики ведущих держав. «Продолжающееся геополитическое соперничество основных держав вынуждает их все больше делать ставку на свои военные возможности в защите национальных интересов (подтверждением этого является высокая доля военных расходов в бюджетах основных держав)», - отмечает автор [70, с.11].

И.В.Следзевский указывает на новых акторов. «Новые мировые игроки – глобальные ТНК, мегаполисы, общественные и культурные движения…, неправительственные организации, религиозно-фундаменталистские течения, международные криминальные сети, экстремистские подпольные организации и структуры – действуют на ином поле мировых отношений, чем поле государственных (национальных) интересов и обязательств, гражданского согласия и выстроенных в определенной логике межгосударственных отношений», - пишет ученый [53, с.145].

А.А.Сергунин отмечает доминирование в научной и политической жизни России двух «родственных школ» - геополитики и реализма. «Эти школы считают, что основными акторами в мировой политике являются государства, преследующие свои национальные интересы. Защита этих интересов и обеспечение национальной безопасности должны стать делом первостепенной важности для российского руководства. По их мнению, в международных отношениях имеет значение только сила, и стабильные системы международной безопасности складываются лишь как результат «баланса сил»», - пишет автор [52, с.31].

И.Н.Тимофеев изучает вопросы безопасности и баланса сил, в этом контексте рассматривая проблему национальных интересов. «Для защиты и продвижения национальных интересов государства склонны к максимизации своего экономического и военного потенциала (мощи)… Равновесие международной системы определяется балансом сил, нарушение которого или достижение критического предела в накапливании мощи выливается в дестабилизацию системы и конфронтацию между ключевыми игроками», - пишет автор [56, с.9].

А.Г.Олейнов анализирует национальные интересы с точки зрения экономической теории. «Отличия интересов участников международных от-

ношений ведет к возникновению конфликта интересов при их взаимодействии, следствием которого является то, что любое взаимодействие на международной арене ведет к перераспределению благ (материальных или нематериальных) между участниками международных отношений», - пишет ученый [49, с.16].

А.С.Панарин, В.В.Трухачев, И.Н.Щербак, И.В.Следзевский, А.А.Сергунин, И.Н.Тимофеев и А.Г.Олейнов анализируют искомый феномен каждый со своей стороны, будь то суверенитет, международные акторы или экономика. Но все семь цитируемых авторов оперируют только понятием «национальный интерес», что, с одной стороны, подтверждает многогранность этого термина, равно как и отсутствие его единого, «эталонного» толкования. С другой стороны, как раз наличие разных подходов к термину дает нам основание не считать его исключением или отрицанием геополитического интереса, ведь факторы безопасности, внешних сил или мировой экономики в известной степени могут быть занесены «в актив» геополитики, а значит, геополитического интереса.

О.Н.Быков утверждает, что национальные интересы не идентичны государственным. Он констатирует неизбежность разногласий между Россией и США и указывает на разницу национальных и геополитических интересов. «Если национальные интересы России и США сегодня не сталкиваются, то трудно совмещаются некоторые геополитические интересы… Главное – формирование полномасштабного равноправного российско-американского партнерства затрудняется асимметрией мощи и влияния двух держав», - пишет автор [36, с.255].

В.Э.Багдасарян и С.С.Сулакшин говорят, что «национальный интерес – это состояние общественного сознания, мотивирующее власть и народ на действия по максимизации жизнеспособности страны» [27, с.22]. В коллективном труде о вопросах глобальной безопасности и методах анализа конфликта говорится о том, что «уверенная внешняя политика, обеспечивающая реализацию жизненно важных интересов государства в геополитической и геоэкономической сфере, - удел сильных в экономическом и военном отношении государств с выстроенной высокоэффективной системой управления» [38, с.163].

В.Г.Барановский указывает, что на международную политику влияют не идеологические, а экономические факторы, и это можно расценивать как возвращение международной системы в «нормальное» состояние, то есть приоритет «геоэкономики» над «геополитикой». «В современных тенденциях международного развития действительно обнаруживаются некоторые новые моменты, которые, казалось бы, подтверждают этот тезис. Во всяком случае, в настоящее время не работает гипотеза о том, что компро-

миссы в сфере «низкой политики» (в том числе по экономическим вопросам), достижимы проще, чем в сфере «высокой политики» (когда на кону оказываются престиж и геополитические интересы)», - пишет он [28, с.5].

И.И.Белашов указывает, что «значение термина «геополитический интерес» имеет множество смысловых оттенков, и это в значительной степени обусловлено историей происхождения, конкретными способами постановки и применения этого термина в зависимости от историко-социальных тенденций, происходящих в науке, политике и обществе в целом» [29, с.12].

В.Н.Конышев считает важным «разобраться, как американские исследователи трактуют ряд базовых понятий, связанных с проблемой войны, и какова роль войны в современной политике». «Термин «безопасность» получает расширительное толкование в содержательном и географическом смысле, что приводит к потенциально неограниченному пониманию национальных интересов», - пишет автор [44, с.3].

Таким образом, анализ концептуальных подходов более чем 30 российских авторов показывает широкое разнообразие мнений, но подавляющее большинство их можно объединить по существенному признаку. Это приоритет национального интереса как более разностороннего и всеобъемлющего понятия и фактическое, но не подчеркиваемое включение в него понятия «геополитический интерес».

В то же время будет справедливым утверждение о том, что в зависимости от критериев_анализа национальных интересов уместно говорить о синонимичности двух искомых понятий, поскольку присутствие геополитических, геостратегических или геоэкономических факторов трансформирует «просто» национальный интерес в интерес геополитический, где второе уточняет и углубляет первое.

Обратимся к исследованиям в западном научном сообществе, где преобладает британская и американская школа. З.Бжезинский уделяет особое внимание вопросам геополитики. В самом известном произведении «Великая шахматная доска» он неоднократно обращается к проблеме геополитических интересов, в особенности на евразийском континенте, являющемся «шахматной доской, на которой продолжается борьба за мировое господство, и такая борьба затрагивает геостратегию – стратегическое управление геополитическими интересами» [31, с.13].

Автор говорит о наличии тенденции, «при которой географическое положение определяет непосредственные приоритеты государства: чем больше его военная, экономическая и политическая мощь, тем больше радиус… жизненных геополитических интересов, влияния и вовлеченности этого государства» [31, с.53].

В работе «Выбор: мировое господство или глобальное лидерство» З.Бжезинский пишет уже о национальных интересах: «В Америке противоречивое взаимодействие мультикультурных интересов с неизбежно снижающимся уровнем согласия в отношении общих национальных интересов может привести к росту напряженности, что, в конечном счете, отрицательно скажется на ее способности исполнять роль глобального лидера» [31, с.481].

В третьей работе «Еще один шанс: три президента и кризис американской сверхдержавы» дипломат пишет о национальных интересах США в контексте глобализации. «Американские представления о глобализации предполагали инновацию, движущую силу истории, конструктивное использование возможностей, а также соединение американских национальных интересов с глобальными. Поэтому глобализация была подходящей доктриной… для победителя в только что закончившейся «холодной войне», - отмечает З.Бжезинский [31, с.544].

Г.Киссинджер в научном труде «Дипломатия» напоминает о том, что понятие «национальный интерес» стало частью государственной политики во Франции в XVII веке при кардинале Ришелье, который «ввел новый тогда подход к вопросу международных отношений, основывавшийся на принципах государства-нации и провозглашавший в качестве конечной цели национальные интересы» [42, с.9].

«Отсутствие всеобъемлющей угрозы как идеологической, так и стратегической дает нациям свободу ведения внешней политики, во все большей степени базирующейся на сиюминутных национальных интересах, - пишет далее Г.Киссинджер. – В международной системе, для которой характерно наличие, возможно, пяти или шести великих держав и множества меньших государств, порядок должен возникнуть в основном, как и в прошлые столетия, на базе примирения и балансирования соперничающих национальных интересов» [42, с.733].

Оба «патриарха» американской дипломатии оперируют преимущественно понятием «национальный интерес», но ссылка З.Бжезинского на географический фактор и использование Г.Киссинджером терминов «международная система» и «великие державы» придают этому понятию геополитическую коннотацию. При этом З.Бжезинский даже не обозначает водораздела между геополитическими и национальными интересами – вероятно, всё по той же причине приравнивания земного шара к сфере национальных интересов США. Примерно в том же ключе выражается бывший премьер-министр Великобритании М.Тэтчер, не делая различий между двумя искомыми разновидностями интересов.

М.Тэтчер всячески подчеркивает специфику британских интересов в сравнении с интересами единой Европы и при этом критикует политиков

континентальной Европы за непонимание этой особенности. «Если бы политики европейских стран захотели разобраться в этом вопросе беспристрастно и с пониманием дела, они обнаружили бы, что интересы их стран также «различны» и существенным образом противоречат друг другу», - писала экс-премьер [58, p.425].

Она указывает и на наличие особых геополитических интересов Великобритании. «В любом случае, как это понял еще де Голль, британская экономика и геополитические интересы уникальны и уникальным образом отличаются от европейских. Не видеть этого и заниматься поисками наименьшего общего европейского знаменателя – глубокое заблуждение», - считала М.Тэтчер [58, p.425].

Стоит отметить, что в западном научном сообществе достаточно легко переходят от национального интереса к геополитическому или наоборот. Это, вероятно, объясняется тем, что геополитика как область знаний является именно западным научным «продуктом», причем она изначально была привнесена в академическое сообщество как аппликативная дисциплина, тесно увязанная с внешней политикой, военным искусством и морской торговлей, а всё в совокупности и составило основу развития геополитических интересов.

В коллективном британском труде «Транскавказские границы» увязываются вопросы безопасности России и ее национальных интересов. «Вопрос российской идентичности и границ важен не только потому, что они влияют на восприятие Россией ближнего зарубежья. (…) они также имеют значение в том, как Россия определяет свои национальные интересы и как она понимает свою безопасность», - полагают авторы [24, c.43]. Они, кроме того, говорят об интересах России в регионе Южного Кавказа. «Российские политики и военные кадры оказались в крайнем затруднении при определении национальных интересов России, выявлении потенциальных угроз и экстраполяции их в форму подходящей военной доктрины и требований в области безопасности, чтобы ввести их в действие», - пишут авторы [24, c.46].

К.Рэслер и У.Р.Томпсон рассматривают данную проблему сквозь призму глобальных интересов демократических стран: «Глобальные силы – это страны, которые разрабатывают свои ресурсы в первую очередь для продвижения своих интересов в области экономики и безопасности в трансконтинентальном, глобальном масштабе» [21, c.189].

К.Доддс исследует геополитику в историческом аспекте и отмечает, что в научном сообществе США к середине 80-х годов XX века специалисты находились под сильным влиянием политического реализма и желали сохранить американскую мощь в разгар нового этапа «холодной войны» после краха разрядки. «Геополитика в очередной раз стала неким услов-

ным обозначением соперничества великих держав и возвестила о необходимости следования Соединенными Штатами своих национальных интересов в анархичном мире», - пишет ученый [17, с.41].

В американском научном труде «Геополитика европейской идентичности» под редакцией Н.Паркера дается следующее определение национального интереса: «В национальном государстве основа власти лежит в самом государстве, в его *raison d'état* или интересе, выраженном лучше всего в форме интересов «нации» [9, с.48].

К.Омаэ в книге «Конец нации-государства» пишет, что «традициионный национальный интерес (…) не имеет особой значимости, он стал знаменем удобства для тех, кто, оставшись позади, не столько хочет пройти вперед, сколько держать и других позади» [16, с.64].

Г.Дийкник связывает национальную идентичность и геополитические видения с ценностями и интересами: «После периода, в котором пропагандировалась вера в универсальные ценности, теперь слышны голоса, предупреждающие о том, что такие ценности необязательно служат национальным интересам», - пишет автор [11, с.146].

Авторы исследования «Геополитика расширения Европейского Союза» отмечают, что, «хотя национальный интерес… обычно имеет приоритет над «европейским интересом», есть много случаев, когда национальные и европейские интересы совпадают – в конце концов, … именно национальные государства в течение 50 лет давали ход интеграции и расширению» [8, с.25].

Здесь же мы находим упоминание национального интереса в контексте американской внешней политики. «Новые концепции не только включали устоявшееся консервативное американское видение проекции национального интереса на глобальном уровне – впервые предложенное и обоснованное президентом Рейганом в 80-х годах в качестве инверсии морального статуса американской демократии в международной сфере и как обоснование практики дипломатического неореализма, но и добавили свои собственные предположения», - говорится в тексте [8, с.96].

К.Флинт отмечает, что «государствоцентрический взгляд классических геополитиков был заменен современным упором на глобализацию или же географией сетей, которые преодолевают границы и являются выражением силы, которая не должна быть связана с отдельно взятыми национальными интересами» [2, с.158].

Я.Х.Матлари исследует вопросы национальных интересов в контексте европейской безопасности. Она отмечает, что политику безопасности в странах ЕС во многом определяют национальные интересы государств. «Однако эти национальные интересы не те традиционные статичные геополитические интересы, которые обычно характеризуют политику безопа-

сности, - пишет норвежский профессор. – Они сегодня гораздо гибче и занимаются скорее общей внешней политикой, чем безопасностью в любом смысле слова» [14, с.1].

Дж.Тоал упоминает искомое нами понятие в контексте «Холодной войны», когда «карта» правительства США была достаточно ясной с точки зрения стратегических обязательств, геополитических интересов и морального долга [6, с.149].

Дж.Демко и У.Вуд говорят о связи геополитических интересов с техническими достижениями и эксплуатацией морских ресурсов. Авторы указывают, что после краха социалистической системы в Восточной Европе и СССР новообразованные страны составили «новую географическую / экономическую категорию, не являющуюся ни Севером, ни Югом». Согласно документам Конференции ООН по окружающей среде и развитию («Саммит Земли»), эти государства относятся к переходным, и исследователи увязывают это с общими геополитическими интересами новых стран [22, с.89].

Х.Моуритцен и А.Вивел в совместной монографии на тему геополитики евроатлантической интеграции приводят в пример Турцию, чьи геополитические интересы на Ближнем Востоке настолько сильны, что сложный выбор между США и ЕС «имеет тенденцию быть оттененным этими специфическими интересами» [7, с.191].

Британский политолог Р.Фальк говорит о геостратегических интересах США. «Рост регионализма в годы, последовавшие за Второй Мировой войной, - это сложный и чрезвычайный размытый феномен, который существенно воздействует на глобальную роль Соединенных Штатов и определение их геостратегических интересов», - полагает ученый [23, p.70].

Французский ученый Ж.-М.Куако и американский ученый Н.Уи исследуют проблему взаимодействия группировок в российской власти. «Группе «демократических идеалистов» жестко противостояла широкая группа «профессионалов» в министерстве обороны, российских Погранвойсках, ГРУ и КГБ, которых поддерживали бывшие коммунистические лидеры. Вторая группа полагала, что узкое определение российских национальных и геополитических интересов должно стать краеугольным камнем внешней политики страны», - отмечается в работе [20, с.121].

Американские ученые Р.Гомори, У.Бомол и Э.Уолфф пишут о связи глобальной торговли и национальных интересов. «Мы снова видим, что лучшие результаты для одной страны всегда оборачиваются плохими для другой. Мы снова видим, что в этих новых обстоятельствах… конфликтующие национальные интересы могут возникнуть в международной торговле», - пишут исследователи [12, с.44].

Политолог Э.Монахан, специализирующийся на внешней политике России, отмечает, что «Россия пытается предложить суверенную демократию и говорит о намерении защищать свои национальные интересы, но существует некоторая проблема в этом, особенно в более четком или практическом определении этих национальных интересов [1, с.731].

Американский исследователь Дж.Манкофф говорит об отношениях России и США в начале 2000х годов. «Предложение России о партнерстве после атак [11 сентября 2001 года] было направлено на усиление преимущества по отношению к Соединенным Штатам и на сотрудничество с Вашингтоном против совместной угрозы со стороны исламского экстремизма, - говорится в монографии [15, с.26-27]. – Это решение не было направлено на подчинение долгосрочных геополитических интересов России интересам Запада или на полную ассоциацию самой России с Западом, как это сделали некоторые восточно-европейские страны по окончании «холодной войны».

Дж.Кернс пишет, что война может возникнуть не столько из-за столкновения национальных интересов, сколько оттого, как она служит потребностям богатых слоев [10, с.196]. «В этом отношении речь может идти только о лояльности или предательстве, т.к. национальный интерес оценивается как первичный или вторичный. Глобальное осмысление такого рода облегчает представление о нации-государстве как однородном и представление международных отношений как скорее о привязке к территории, чем о перераспределении благ и ресурсов», - полагает ученый [10, с.197].

Д.Ледерман и Ч.Озден отмечают, что торговые потоки уязвимы перед транспортными и транзакционными расходами, поэтому важно оценить их воздействие на геостратегические интересы США. Они также полагают, что «геостратегические и политические интересы играют важную роль в определении вероятности получения преференциального доступа на рынки США» [3, с.19].

К.Зегберс пишет о том, что «классические ответы [в науке] учитывают меняющиеся национальные интересы наций-государств, недостаточные способности национальных лидеров и лиц, принимающих решения, а также информационные провалы» [18, с.65].

Д.П.Каллео полагает, что «европейские и американские геополитические интересы автоматически не гармонируют». «Европейцы не приемлют стратегического видения администрации Буша, а Соединенные Штаты не в состоянии успешно продвигать это видение без европейской поддержки. Причины недостатков Европы носят ярко выраженный геополитический характер», - пишет ученый [4].

Американские ученые Р.Данкен, Б.Джанкар-Уэбстер и Б.Свитки отмечают, что «суверенитет представляет государства с возможностями для ко-

нфликта или сотрудничества». «В частности, суверенитет порождает политические силы внутри государств, которые продвигают сотрудничество с другими государствами, а также силы, которые подчеркивают индивидуальность государства, его уникальность и национальный интерес», - говорится в тексте [26, с.4].

Ф.Андреен отмечает: «Геополитика увязана не только со стратегическими интересами наций, но и с теми путями, по которым эти интересы можно тактически реализовать». Как поясняет ученый, «редко когда в геополитическом мышлении дается надлежащая оценка фундаментальным различиям между стратегией и тактикой, то есть – между геополитическими интересами и реализацией этих геополитических интересов». По его словам, «поскольку у государства есть географическое и политическое измерение, у него есть «геополитические интересы», которые представляют собой «интересы, которые имеются у государства для сохранения или достижения позиций в мире, которые, при прочих равных условиях, будут наращивать его мощь в сравнении с другими государствами» [5].

Ги Тюйе пишет, что «часто те кризисы, где Запад вмешивается под «гуманитарным» предлогом, являются также кризисами, в которых у держав есть геополитические или геоэкономические интересы, требующие защиты» [13, с.58].

М.Л.Родригес пишет, что «с геополитической перспективы российско-украинский конфликт вокруг Крыма вписывается в перекрестную игру национальных интересов, которые имеют значение при принятии дипломатических и стратегических решений». «Это определение дает основания признать, что главной причиной беспокойства России по поводу Крыма является геополитический и геостратегический вопрос национального интереса, обусловленного защитой ее южных границ посредством военно-морской мощи в Черном море», - добавляет автор [19].

Как следует из приведенных цитат, большинство авторов сопоставляют понятия «геополитический интерес» и «национальный интерес» в той мере, в какой это позволяет нам считать данные термины взаимозаменяемыми или, по крайней мере, не противоречащими друг другу.

Вместе с тем, справедливо утверждать и то, что «национальный интерес» - понятие несомненно более широкое, чем «геополитический интерес». Однако это говорит скорее не об узости второго термина, а о том, что в научном сообществе более осторожно подходят к слову «геополитика» и его производным, дабы не сместиться из строго научного дискурса в публицистические коннотации, свойственные журналистскому и экспертному сообществу.

Тем не менее, автор настоящего исследования вправе считать, что «геополитический интерес» есть научно обоснованный термин, который яв-

ляет собой одновременно и производное, и дополнение термина «национальный интерес», занимая особую нишу на стыке теории международных отношений, геополитической науки и мировой политики.

Проведенное исследование западных научных публикаций, как и российской литературы, свидетельствует о равноценности и взаимодополняемости понятий «геополитический интерес» и «национальный интерес». В рассмотренных научных работах европейских и американских авторов второе понятие встречается чаще первого, но, за редкими исключениями, не отрицает его.

Это позволяет утверждать, что геополитический интерес можно рассматривать в качестве более узкого контекстного уточнения национального интереса. С другой стороны, это дает основания считать, что национальный интерес в тех случаях, когда автор говорит о геополитических (геостратегических, геоэкономических) интересах, является более объемным описанием интереса в соответствующем контексте.

В связи с этим автор полагает возможным прибегать к термину «национальный интерес» вместо «геополитического», если это продиктовано необходимостью более масштабного исследования конкретного феномена, имеющего отношение к геополитике государства или группы государств. В равной степени автор считает возможным переходить от национального интереса к геополитическому при необходимости углубления и конкретизации первого термина сквозь призму соответствующих факторов.

Библиография:

1. Monaghan A. ‘An enemy at the gates’ or ‘from victory to victory’? Russian foreign policy. // International Affairs, 84: 4, 2008. p.717-733.
2. Flint C. Introduction to Geopolitics. - New York, 2006.
3. Lederman D., Özden Ç. Geopolitical Interests and Preferential Access to U.S. Market. / March 2005, http://elibrary.worldbank.org/doi/pdf/10.1596/1813-9450-3531
4. Calleo D.P. Why EU and US geopolitical interests are no longer the same. // Europe’s World, 2008, June 1. http://europesworld.org/2008/06/01/why-eu-and-us-geopolitical-interests-are-no-longer-the-same/#.VIBBbTGsVhg
5. Andreen F. The Problematic Nature of Geopolitics and the Concept of Eurasia. // Eurasia Review, July 11, 2014, http://www.eurasiareview.com/11072014-problematic-nature-geopolitics-concept-eurasia-analysis/
6. Tuathail G.Ó. Critical Geopolitics. The Politics of Writing Global Space. – London, 2005.
7. Mouritzen H., Wivel A. (Eds.) Geopolitics of Euro-Atlantic Integration. – New York, 2005.

8. Armstrong W., Anderson J. (Eds) Geopolitics of European Union Enlargement. The Fortress Empire. – New York, 2007.
9. Parker N. (Ed.) Geopolitics of Europe's Identity, The. Centers, Boundaries, and Margins. – New York, 2008.
10. Kearns G. Geography, geopolitics and Empire. // Transactions of the Institute of British Geographers, Volume 35, Issue 2, April 2010, p.187-203.
11. Dijkink G. National Identity and Geopolitical Visions. – London-New York, 1996.
12. Gomory R.E., Baumol W.J., Wolff E.N. Global Trade and Conflicting National Interests. - New York University. 2000 Massachusetts Institute of Technology, Boston.
13. Thuillier G. Géographie des conflits. // Bibliographie multimédia géographie des conflits. Collectif, 2011 Géographie des conflits, Paris, Atlande.
14. Matlary J.H. European Union Security Dynamics In the New National Interest. - New York, 2009.
15. Mankoff J. Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics. / Rowman & Littlefield, 2011.
16. Ohmae K. The End of the Nation State: The Rise of Regional Economies. - New York, Free Press, 1995.
17. Dodds K. Geopolitics. A Very Short Introduction. - Oxford University Press, 2007.
18. Segbers K. The End of Politics? // Сравнительная политика – Comparative Politics, № 3 (13), 2013, p.55-69.
19. Rodríguez U M.L. El conflicto por Crimea entre Rusia y Ucrania – algunas notas para un análisis geopolítico. // Wordpress, el 4 de marzo 2014, http://geopoliticaxxi.files.wordpress.com/2014/03/el-conflicto-por-crimea-entre-rusia-y-ucrania-notas-para-un-analisis-geopolitico.pdf
20. Coicaud J.-M., Whee N.J. (Eds.) National Interest and International Solidarity: Particular and Universal Ethics in International Life. / Tokyo – New York – Paris, United Nations University, 2008.
21. Rasler K., Thompson W.R. (eds.) Puzzles of the Democratic Peace Theory, Geopolitics and the Transformation of World Politics. – New York, 2005.
22. Demko G.J., Wood W.B. (eds.) Reordering the world: geopolitical perspectives on the twenty-first century. – 2nd ed., 1999.
23. Falk R.A. The Declining World Order. America's Imperial Geopolitics. - New York–London, 2005.
24. Wright J.F.R., Goldenberg S., Schofield R. (Eds.) Transcaucasian boundaries. – London, UCL Press, 1996.
25. Trenin D. The End of Eurasia: Russia on the Border between Geopolitics and Globalization. - Washington, D.C., 2001.

26. World Politics in the 21st Century: Student Choice Edition. - Duncan W.R., Jancar-Webster B., Switky B. – Cengage Learning, 2009.
27. Багдасарян В.Э., Сулакшин С.С. Высшие ценности Российского государства. Серия «Политическая аксиология». - Москва: Научный эксперт, 2012.
28. Барановский В.Г. Трансформация мировой системы в 2000-х годах. // Международные процессы, 2010, Т.8, №22. с.4-13.
29. Белашов И.И. Геополитические интересы в структуре современного политического процесса. / Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук. Автореферат. - Ставрополь, 2004.
30. Беспалов С.В. Политика России на постсоветском пространстве: факторы повышения конкурентоспособности. // Материалы V Конвента РАМИ. Мировая политика: взгляд из будущего. Т.9. Региональные организации: институциональная динамика и место в системе международных отношений. Т.12. Россия–2020: альтернативные сценарии будущего. Под общей редакцией ректора МГИМО (У) МИД России, академика РАН А.В.Торкунова. - Москва, МГИМО (У), 2009, с.27-36.
31. Бжезинский З. Великая шахматная доска: господство Америки и его геостратегические императивы. – Москва: АСТ, 2014.
32. Богатуров А.Д. Контрреволюция ценностей и международная безопасность. // Международные процессы, 2008, Т.6, №2 (17), с.4-15.
33. Богатуров А.Д. Современный международный порядок. // Международные процессы. Том 1, №1. Январь- апрель 2003, с.6-23.
34. Большаков А.Г. Россия в поиске оптимальной модели постсоветской интеграции: станет ли 2012 год переломным? // Сравнительная политика, 2012, №3 (9), с.85-98.
35. Бочкова М.С. Классификация суверенитета и ее роль в политическом строительстве (зарубежная теория и практика). // Вестник РУДН, Серия «Международные отношения», 2010, №1, с.15-21.
36. Быков О.Н. Национальные интересы и внешняя политика. – Москва, ИМЭМО РАН, 2010.
37. Воронков Л.С. О многообразии интеграционных процессов в Европе. // Вестник МГИМО-Университета, N4, 2013, с.98-105.
38. Глобальная безопасность: инновационные методы анализа конфликтов. Под общ. ред. А.И.Смирнова – Москва, Общество «Знание» России, 2011.
39. Грецкий И., Трещенков Е. Европейская политика соседства: нюансы восприятия в России. // Международные процессы, Т.10, №3 (30-31), 2012, сентябрь-декабрь, с.124-133.
40. Зуйков Р.С. Мировая система в начале XXI века: опыт реконцептуализации. // Международные процессы, 2013. Т.11, №2, с.20-36.

41. Кириллов В.Б., Путинцев И.С. Отношения Молдавии и ЕС в 1998-2012 гг. // Вестник МГИМО (У), 2012, № 6 (27), с.26-33.
42. Киссинджер Г. Дипломатия. – Москва, Ладомир, 1997.
43. Ковальчук А. Эволюция российских подходов к многостороннему взаимодействию на постсоветском пространстве. // Вестник МГИМО (У). Москва, 2014, №1 (34), с.23-30.
44. Конышев В.Н. Проблемы мировой политики в концепциях и политической практике американского неореализма. / Диссертация на соискание ученой степени доктора политических наук. Автореферат. – Нижний Новгород, 2005.
45. Марабян К.П. Теоретические и практические основы «Стратегии национальной безопасности Республики Армения». // Вестник МГИМО (У), Москва, 2013, №1 (28), с.83-88.
46. Мунтян М.А. Геополитика и геополитическое мышление. История и современность. Курс лекций. - Москва, «Финансовый контроль», 2002.
47. Мунтян М.А. Основы теории международных отношений. - Москва, Изд-во МАБиУ, 2006.
48. Окунев И., Кучинов А. Сопряжение пространства и власти, многообразие ликов современной геополитики. // Международные процессы, 2014, № ¾, с.74-84.
49. Олейнов А.Г. Анализ международных отношений с позиций экономической теории. // Вестник МГИМО (У), 2011, №1, с.15-24.
50. Офицеров-Бельский Д.В. Перспективы общей внешней политики ЕС. // Международные процессы, 2013, Т.11, №1 (32), с.122-131.
51. Панарин А. С. Искушение глобализмом. – Москва, «Эксмо», 2003.
52. Сергунин А.А. Российская внешнеполитическая мысль: проблемы национальной и международной безопасности. – Нижний Новгород: Нижегородский государственный лингвистический университет имени Н.А.Добролюбова, 2003.
53. Следзевский И.В. Диалог цивилизаций как смысловое поле мировой политики. // Общественные науки и современность, 2011, №2, с.141-156.
54. Современная мировая политика: Прикладной анализ. / Отв. ред. А.Д.Богатуров. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва, «Аспект-пресс», 2010.
55. Сорокин К.Э. Геополитика современности и геостратегия России. – Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1996.
56. Тимофеев И.Н. Дилемма безопасности: риск вооруженного конфликта между великими державами. // Полис, 2009, №4, с.8-34.
57. Трухачёв В.В. Сущность и содержание политических механизмов формирования и реализации национальных интересов. // Вестник РУДН, Серия «Международные отношения», 2010, №2, с.17-27.

58. Тэтчер М. Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира. – 4-е изд. – Москва: Альпина Паблишер, 2014.
59. Улитин Р.Р. Соотношение понятий «национальный интерес» и «национальная безопасность» в трудах западных и отечественных исследователей. // Вестник Нижегородского государственного университета, 2003 №1, с.129-137.
60. Цыганков А.П., Цыганков П.А. (ред.). Российская наука международных отношений: новые направления. – Москва, ПЕРСЭ, 2005.
61. Цыганков А.П., Цыганков П.А. Социология международных отношений: Анализ российских и западных теорий. – Москва: Аспект Пресс, 2006.
62. Цыганков П.А. Международные отношения и мировая политика: консолидация учебно-научной дисциплины? // Международные процессы, т.11, № 3-4 (34-35), с.7-20.
63. Цыганков П.А. Мировая политика: содержание, динамика, основные тенденции. // Общественные науки и современность, 1995, №5, с.131-141.
64. Цыганков П.А. Французская школа геополитики в 2000-х годах: отношения ЕС с Россией. // Международные процессы, 2011, Том 9, № 2(26), с.4-15.
65. Шаклеина Т.А. Внешняя политика России: о реакции США и о важности фундаментальных внешнеполитических исследований. // США – Канада: экономика, политика, культура, 2006, №9, с.3-17.
66. Шаклеина Т.А. Общность и различия в стратегиях России и США. // Международные процессы. Том 11. №2 (май-август 2013), с.6-19.
67. Шишкина Е.В. Внешнеполитические приоритеты национальной безопасности России в условиях глобализации. / Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук. Автореферат. – Москва, 2013.
68. Шишкина О.В. Конкуренция России и ЕС как ключевых внешнеполитических партнеров Белоруссии, Молдавии, Украины. // Конкуренция и конфликтность в мировой экономике и политике (Мировое развитие, Выпуск 10). / Отв. ред. – Ю.Д.Квашнин, Н.В.Тоганова, С.В.Уткин. – Москва: ИМЭМО РАН, 2013, с.127-133.
69. Шишкина О. В. Политика соседства или политика соседей? Россия и «западный фланг» СНГ. // Международные процессы, 2012, Т.10, №3 (30-31), сентябрь-декабрь, с.116-123.
70. Щербак И.Н. О деятельности Совета Безопасности ООН на современном этапе. // Вестник МГИМО (У), 2013, №6, с.9-14.

Поступила в редакцию 19 мая 2015 года

COMPARTIMENTUL
BIBLIOGLOBUS & INFO

USM – FRISPA – 20 ani

Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relaţii Internaţionale, Ştiinţe Politice şi Administrative are plăcerea să vă invite la lucrările Conferinţei Ştiinţifice Internaţionale ***”Ştiinţa politică şi societatea în schimbare”.*** *Manifestare dedicată celei de-a 20-a aniversări a Facultăţii Relaţii Internaţionale, Ştiinţe Politice şi Administrative. Chişinău,* 13 noiembrie 2015.

Procesele de schimbare au marcat parcursul Republicii Moldova de la începuturile sale şi până în prezent. Schimbarea politică a declanşat un proces de modernizare care a cuprins toate domeniile vieţii sociale, desfăşurându-se sub lozincile democratizării şi liberalizării. Modernizarea politică a fost şi rămâne marele proiect de viitor a societăţii din Republica Moldova.

Ştiinţa politică din Republica Moldova este chemată să acorde suportul teoretic necesar proceselor de schimbare. Facultatea Relaţii Internaţionale Ştiinţe Politice şi Administrative a Universităţii de Stat din Moldova a fost unul din centrele importante care a stat la bazele constituirii şi afirmării ştiinţei politice din ţară. Aniversarea a 20 de ani a Facultăţii Relaţii Internaţionale, Ştiinţe Politice şi Administrative este un bun prilej pentru evaluări şi trasarea de noi obiective.

Conferinţa dedicată evenimentului îşi propune să reunească reprezentanţi ai mediului academic, funcţionari de stat, politicieni, care vor pune în discuţie problemele modernizării politice a Republicii Moldova, aspecte legate de reformarea administraţiei publice în contextul eforturilor de europenizare a ţării, precum şi promovarea intereselor pe plan internaţional prin stabilirea relaţiilor de colaborare cu alte state şi asigurarea securităţii naţionale. Atribuirea conferinţei statutului de for ştiinţific internaţional va permite abordarea subiectelor şi dintr-o perspectivă comparată, cadru adecvat unui schimb experienţă cu impact teoretic şi aplicativ.

Comunicările participanţilor şi discuţiile se vor desfăşura în cadrul sesiunii plenare şi în atelierele de lucru. Articolele vor fi expediate respectând tematica atelierelor (vezi Anexa1). Materialele trimise pentru publicare vor întruni condiţiile stipulate în Anexa 2.

Lucrările conferinţei se vor desfăşura la Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relaţii Internaţionale, Ştiinţe Politice şi Administrative (str. Nicolae Testimiţeanu nr. 6) în data de 13 noiembrie 2015, începând cu ora 9.30. Limbile de lucru vor fi româna, engleza şi rusa.

Relaţii suplimentare la tel.: (+373 22) 797385, 797122, e-mail: frişpausm@gmail.com

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
Facultatea Relaţii Internaţionale, Ştiinţe Politice şi Administrative
Conferinţa Ştiinţifică Internaţională
”Ştiinţa politică şi societatea în schimbare”
Chişinău, 13 noiembrie 2015

PROGRAM

Ora/ Orar	Reuniunile	Bl. nr.6 aud.
	Joi, 12 noiembrie 2015	
	Sosirea oaspeţilor invitaţi (cercetători ştiinţifici, experţi). Acomodarea	
	Vineri, 13 noiembrie 2015	
09:00-09:30	Înregistrarea participanţilor	114
09:30-10:00	Deschiderea oficială a Conferinţei Ştiinţifice Jubiliare FRIŞPA cu participare internaţională: *Ştiinţa politică şi societatea în schimbare*	114
10:00-11:30	Sesiunea plenară.	
11:30-12:00	Coffee- break	
12:00-17:00	Lucrul în cadrul atelierelor	207 208 212 306 316
13:00-14:00	Coffee-Break	
17:00-17:30	Dezbateri şi concluzii. Totalurile conferinţei.	114
18:00-20:00	Dineu oficial	

Sâmbătă 14 noiembrie 2015		
10:00-12:00	**Excursie Chişinău. Plecarea oaspeţilor**	

Conferinţa Ştiinţifică Internaţională
”Ştiinţa politică şi societatea în schimbare”
Chişinău, 13 noiembrie 2015

FORMULAR DE ÎNREGISTRARE

Numele şi Prenumele Participantului :
(Dl./Dna.)____

Denumirea
atelierului:____

Locul de muncă (denumirea completă a instituției /
organizației):____ ___________

Funcţia, gradul şi titlul ştiinţific:
____

Adresa:
____

Telefon: _____________________________
Fax:____

E-mail: ______________________________ web site ____________________

Forma de participare (cu prezentă sau fără prezenţă personală):
____

Vă rugăm să indicați ziua de sosire și de plecare pentru rezervarea hotelului*
____

*La dorinţa participanţilor, organizatorii acordă asistenţă pentru rezervarea hotelului.

Cheltuielile de cazare şi transport vor fi suportate de către participanţi.

Vă rugăm să completaţi cu precizie toate informațiile din acest formular pentru a facilita pregătirea listei participanților la CONFERINŢĂ.

Participarea la Conferinţă este gratuită

Vă rugăm să transmiteţi formularul de înregistrare completat prin e-mail pe adresa atelierului de lucru sau pe: frispausm@gmail.com până la data de 04.09.2015.

Anexa 1.
Conferinţa Ştiinţifică Internaţională ”Ştiinţa politică şi societatea în schimbare”, Chişinău, 13 noiembrie 2015

ATELIERE DE LUCRU

Ateliere		**Numele şi datele de contact al responsabilului**
Atelierul 1	**Ştiinţa politică şi modernizarea societăţii**	Colaţchi Angela, dr., conf. univ colatchi@yahoo.com dspa.usm@gmail.com (+373 22) 797385 (+373) 069285178
Atelierul 2	**Problemele actuale ale administraţiei publice în contextul europenizării Republicii Moldova**	Ciobanu Tatiana, dr., conf. univ. mocreactanea@yahoo.com dspa.usm@gmail.com (+373 22) 797385 (+373) 069347377
Atelierul 3	**Colaborarea internaţională - factor important în modernizarea societăţii**	Teosa Valentina, dr.hab., prof.univ. val.teosa@gmail.com catedrari@yahoo.com (+373 22) 797122 (+373) 079681413
Atelierul 4	**Asigurarea securităţii naţionale a Republicii Moldova în contextul transformării relaţiilor internaţionale.**	Vasilescu Grigore. dr. hab., prof.univ. vasilescugr51@gmail.com catedrari@yahoo.com (+373 22) 797122 (+373) 068821215
Atelierul 5	**Bazele lingvistice ale eficientizării procesului de predare - învăţare-evaluare a limbilor străine cu obiective universitare**	Cotlău M., dr., conf. univ clsafrispa@yahoo.fr (+373 22) 287176

Anexa 2.
Conferinţa Ştiinţifică Internaţională ”Ştiinţa politică şi societatea în schimbare”, Chişinău, 13 noiembrie 2015

Cerinţele faţă de materialele pentru publicare

Materialele urmează a fi prezentate pe CD, flash sau e-mail, împreună cu un exemplar tipărit, semnat de autor pe ultima pagină.

Volumul unui articol va fi de 5 pagini A4 (până la 22 mii semne fără spaţiu), dactilografiate în program Microsoft Word, caractere Times New Roman, 12, intervalul 1,5.

Parametrii paginii: câmpurile: stânga – 3,0 mm; dreapta -1,5; sus, jos – câte 2,0 mm.

Structura articolului:

- titlul (majuscule);
- numele şi prenumele autorului, gradul şi titlul ştiinţific, instituţia, funcţia (se scriu complet);
- summary /abstract (în engleză sau franceză) include cca 5 rânduri – font 10 pt, interval - 1,0;
- textul articolului;
- referinţe bibliografice (vor fi enumerate în ordinea plasării în text).

Referinţele bibliografice în text se indică în paranteze pătrate (cu indicarea numărului de ordine şi a paginii citate). Descrierea bibliografică a referinţelor va include:

a) reviste şi culegeri de articole: numele autorilor, denumirea articolului, denumirea revistei (culegerii), cu abrevieri acceptate, anul ediţiei, volumul, numărul, paginile de început şi sfârşit;

b) cărţi: numele autorilor, denumirea completă a cărţii, editura, locul editării, anul editării, numărul total de pagini.

Termenul de prezentare materialelor pentru publicare – până la 04.09.2015.

*Materialele prezentate fără respectarea tematicii conferinţei sau a termenului indicat, vor fi respinse.

USM - „Integrare prin cercetare şi inovare”

Universitatea de Stat din Moldova, Institutul de Cercetare şi Inovare va organiza în perioada 10-11 noiembrie 2015, Conferinţa ştiinţifică naţională cu participare internaţională „Integrare prin cercetare şi inovare”

Conferinţa se va desfăşura în următoarele secţiuni:

1. Ştiinţe naturale şi exacte (biologie şi pedologie, chimie şi tehnologie chimică, fizică şi inginerie, matematică şi informatică).
2. Ştiinţe umanistice (litere, limbi şi literaturi străine, istorie şi filosofie).
3. Ştiinţe sociale (asistenţă socială, sociologie, psihologie, ştiinţe ale educaţiei, jurnalism şi ştiinţe ale comunicării, relaţii internaţionale, ştiinţe politice şi administrative).
4. Ştiinţe juridice şi economice (drept, ştiinţe economice).

Programul de lucru al conferinţei:
- Marţi, 10 noiembrie 2015, 900-1100. Deschiderea oficială a conferinţei, lucrări plenare în secţiuni/ateliere.
- Marţi, 10 noiembrie 2015, 1130-1700. Desfăşurarea lucrărilor în secţii conform programului (comunicări orale).
- Miercuri, 11 noiembrie 2015, 900-1700. Desfăşurarea lucrărilor în secţii conform programului.Totalizarea activităţii.

Participanţi eligibili: doctoranzi, cercetători, cadre didactice atât din cadrul USM, cât şi din cadrul altor instituţii de învăţământ din ţară cât şi din afara ei.

Fiecare participant poate fi autor (coautor) în cel mult două lucrări. Rezumatele pot fi prezentate în următoarele limbi: română, engleză, franceză sau rusă.

Rezumatele comunicărilor, întocmite conform cerinţelor, vor fi recepţionate de către grupul de lucru în Secţia Protecţia şi Valorificarea Elaborărilor Ştiinţifice, bir. 24, bl.2 Anexă (tel. 022 57 74 41). Termenul limită de depunere a rezumatelor – 3 iulie 2015.

Taxa de participare este în mărime de 100 lei.

Institutul de Cercetare şi Inovare va asigura recepţionarea materialelor, editarea programului de lucru şi a materialelor conferinţei.
Anunţul privind organizarea conferinţei cât şi cerinţele privind editarea materialelor poate fi găsit pe site-ul usm.md
http://usm.md/?page_id=4395&lang=ro

MOLDOSCOPIE
(PROBLEME DE ANALIZĂ POLITICĂ)

Nr.3 (LXX), 2015

REVISTĂ ŞTIINŢIFICĂ TRIMESTRIALĂ

Bun de tipar 05.07.2015. Formatul 70x100 $^{1}/_{16}$.
Coli de tipar 16,5. Coli editoriale 13,6.
Tirajul 200 ex.